

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄДИНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 6 (543), June, 1993, Vol. XLVI

Відповідальні Редактори — Ілля Дмитрів і Сергій Квіт
Технічний Редактор — Орест Андрійв

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, п-ні мгр О. Керзюк,
мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик, проф. д-р О. Кушпета,
інж. В. Олесків, д-р Б. Стебельський, проф.
д-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1993 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 6 (543)

ЧЕРВЕНЬ, 1993

Річник XLVI

Зміст VI-ої книжки

Церковно-релігійні справи

— НА МНОГІЙ ЛІТА, ВАША СВЯТИСТЬ! — ПРИВІТ ПРОВІДІВ ОУН, КУН	643
— ПРИВІТАЛЬНА ТЕЛЕГРАМА ГЛАВИ УГКЦ	644
Микола Вірний: ВІТАСМО ПАТРІЯРХА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ УКРАЇНИ	645
— ЗВЕРНЕННЯ ДО ГРЕКО-КАТОЛИКІВ В УКРАЇНІ І НА ПОСЕЛЕННЯХ	647
Микола Шатилів: ЄПИСКОПСЬКИЙ ВІКАРІЯТ У ПРАЗІ	651

До питань державного будівництва

Ярослава Стецько: НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА — ГАРАНТ ВІЛЬНОЇ РОСІЇ — 653, «ХОЧ БИ ДЕ ТИ БУВ — БУДУЙ УКРАЇНУ — 657; «ПЕРЕВИХОВУВАТИ УКРАЇНСЬКУ ЛЮДИНУ В ДУСІ ПОТРЕБ НАЦІЇ» — 663.	
В. Поліщук, В. Базюк, І. Власенко: ОГЛЯНЬМОСЬ НА ІСТОРІЮ	665
Сергій Квіт: ПРЕСА І ПРОПАГАНДА	670
В. Гоцький: ДЕЩО ПРО ЕНДЕКІВ ТА ПРО ДМОВСЬКОГО	673

Визначні постаті УВО-ОУН-УПА

Яків Мостепан: МИХАЙЛО КОЛОДЗІНСЬКИЙ (Закінчення, 2)	677
Петро Дужий: ГЛИБИННА ДУМКА І ПОЛУМ'ЯНЕ СЛОВО ЗЕНОНА КОССАКА	681

В роковини штучного голоду 1932-1933

Д. Шалдій: ГОЛОДОВІ ЗЛОЧИНИ МОСКВИ В УКРАЇНІ	685
--	-----

Поезія

Марта Гай: ЧИТАЮЧИ КНИЖКУ «МОСКОВСЬКІ ВВИЩІ БАНДЕРИ»	692
Ігор Качуровський: СЛУХАЮЧИ ГЕНДЕЛЯ — 693, ПЕРЕКЛАДАЮЧИ ГЕЛЬДЕРЛІНА — 693; ГЕРОНТОЛОГІЧНЕ — 694; МЕДИТАЦІЙНЕ — 694; «НАШУ СОТНЮ РУБАЮТЬ» — 694; «ПРОХОДИТИ МУЗЕСМ» — 694; «КОЛИ ВЕЛИ НА СТРАТУ КОНРАДІНА» — 695.	
Євген Крименко: НА БЕРЕЗІ МОРЯ — 695; КРЕДО ОПТИМІСТА — 696.	
Яр Славутич: КРИХТИ ПІСЛЯ УЧТИ	696

Наука, досліді

Василь Зігалов: ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ І КАРПАТСЬКА УКРАЇНА	700
Ольга Юркевич: ІВАН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ — УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ СВІТОВОЇ СЛАВИ	706
Віктор Шавронський: ОСТРИГ — МІСТО ДРЕВНЕ	714

Щира бесіда

Святослав Караванський: ГАННА ЧИ ХАННА — 720; ШУКАЙМО ІСТИНИ — 721; ЯК ПРИЙШЛО, ТАК ПІШЛО — 722.	
---	--

Огляди, рецензії

Володимир Жила: ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ І ВРАЖЕНЬ	724
Сергій Квіт: ЧЕСНІСТЬ ІЗ СОВОКУ	731
Анатоль Бедрій: ДМИТРО ДОНЦОВ І ОУН	735
Володимир Ленюк, Михайло Присяжний: ОДИСЕЙ ШАХОВОЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВИ	741
Галина Гордасевич: УКРАЇНСЬКА СОРОЧКА В АМЕРИЦІ	744
Роман Рагманний: ТРИ ВІЙСЬКОВІ ЖУРНАЛИ	749
Олександр Денисенко: «...ОЙ НА ПОЛІ ТА Й ЖЕНЦІ ЖНУТЬ АБО «УКРАЇНСЬКА КІНО-ХИМЕРА»	751

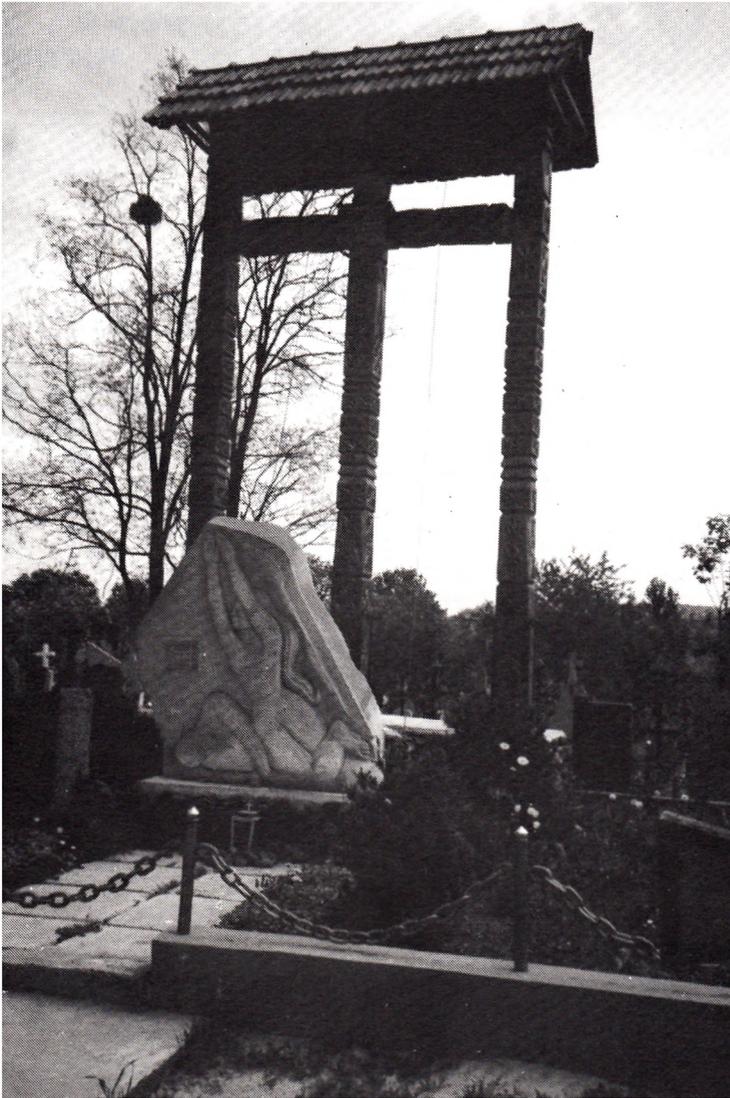
Спогади

Петро Твардовський: ГИНУЛИ ЛЮДИ, ЗАТУРИН ГОРІВ	757
Пелагія Паламар: МОЇ БРАТИ	759

З листів до Редакції

— ВІД ВІКТОРА ШАВРОНСЬКОГО	764
— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ	766

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Пам'ятник на Братській Могилі на цвинтарі в Золочеві Львівської області, в якій поховано в липні 1941 року 611 чоловік, замордованих московсько-большевицькими наїзниками в Золочівському замку-тюрмі. Велика Братська Могила і пам'ятник роботи скульптора Е. Бучинського знаходяться в комплексі стрілецьких могил.

Церковно-релігійні справи

НА МНОГІЇ ЛІТА, ВАША СВЯТИСТЬ!

**Цього року 10 квітня Патріярхові Української
Автокефальної Православної Церкви
Мстиславу сповнилось 95 років від дня народження**

Важким, тернистим був шлях Його Святости від дня народження і до сходження на найвищий ступінь душпастирського служіння Рідній Церкві і рідному народові.

Дитинство Його минало у царському гнобленні, а юність гартувалась у полум'ї Української революції 1917-1920 років. Вже тоді Він примкнув до лав діяльних борців за незалежну Соборну Україну, виконував відповідальні та важливі доручення Уряду УНР. Проте, на той час нашої державі не судилося закарбуватися в історії як суспільно організованій спільноті.

Емігрувавши на польську територію, ділив гірку долю багатьох тисяч інтернованих українців, яким не знайшлося місця на сплюндрованій большевицькими зайдами Рідній Землі. За тяжких обставин здобувши освіту, з Божим Промислом боронив права українців Волині у Варшавському Сеймі.

На початку 40-х зазнав важкої втрати: від рук НКВД загинула Його вірна Дружина. Однак ця трагедія не зломилла впертого козацького духу, і в травні 1942 року, в драматичний момент історії України і Церкви, Він мужньо обрав душпастирську працю місійного єпископа УАПЦ, не відступивши перед ультиматумами, переслідуваннями, арештами фашистської влади маючи перед собою високу духовну мету — консолідувати довкола Церкви нарід.

У вимушеній еміграції до США, у знаменитому Бавнд Бруці творив Український Єрусалим — Духовний центр УАПЦ, активно сприяв закладенню Пантеону видатних діячів українського народу, які були поховані у різних країнах світу. При Його повсякчасній допомозі створилася унікальна колекція української старовини.

Історичний Собор у Києві 5-6 червня 1990 року Божою Волею й при одностайній підтримці народу обрав Його Патріярхом Київським і Всієї України, і уже третій рік Він, як Верховний Ієрарх Церкви, дає мільйонам своїх вірних приклад екуменічної співпраці задля утвердження Соборної України, демонструючи високу Патріяршу мудрість, рішучість і далекоглядність.

У 95 роковини з дня народження Високопреосвященнішого Патріярха Київського і Всієї України Мстислава бажаємо щедрих

Божих Ласк, кріпкого здоров'я, сил і наснаги у нелегкій, але
 благонадійній архипастирській праці.

*Організація Українських Націоналістів
 Конгрес Українських Націоналістів
 Редакція «Шляху Перемоги»
 Редакція «Визвольного Шляху»*

ГЛАВА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПРИВІТАВ ПАТРІАРХА МСТИСЛАВА З ЮВІЛЕЄМ

*Львів, 8 квітня 1993 року. Його Блаженство Патріарх Мирослав
 Іван Кардинал Любачівський надіслав привітальну телеграму Главі
 Української Автокефальної Православної Церкви Патріярхові
 Мстиславові. Телеграма була надіслана напередодні 95-літнього
 ювілею Патріярха, який відзначено 10 квітня, 1993 р.*

Його Святості
 Патріярхові МСТИСЛАВОВІ,
 Патріярхові Київському і всієї України
 Української Автокефальної Православної Церкви

Ваша Святосте!

Господь наш Ісус Христос дав Вам особливу благодать дожити справжнього патріяршого віку і сьогодні весь Український народ на рідних землях і поселеннях святкує Ваше трудолюбиве 95-ліття, віддане Богові, Христовій Церкві й Україні.

Ваша Святість були свідком відродження, знищення, вигнання, а відтак відновленого вільного життя Української Церкви і Народу. Ваша Достойна Особа — учасник перших визвольних змагань 1918 років, після довгих років неволі і вигнання, мали щастя благословити Київські Гори самостійної Української Держави на схилі свого життя.

Українська Греко-Католицька Церква завжди збереже живою пам'ять Вашої Святості зокрема задля Вашої участі в працях Другого Ватиканського Собору, зустрічі з покійним Патріярхом Йосифом Кардиналом Сліпим у Бавнд Бруці 1968 року, і, врешті, Вашою участю у торжественному перепохованню тлінних останків нашого незабутнього Патріярха-Ісповідника у Львові 27-29 серпня 1992 року. Та найбільше пам'ятатиме Вас історія як мужа Церкви, який змагався за єдність Церкви і Українського Народу.

Немає сумніву, що Ви стали символом і об'єднуючим чинником у життю нашої Сестри Української Автокефальної Православної Церкви, і тому

подобалося Господеві, щоб владика, священники і вірні цієї Церкви обрали Вас своїм першим Патріярхом.

Нелегкий шлях Вашого патріяршого служіння, і тепер, незважаючи на високий Ваш вік, перед Вашою Святістю стоять великі завдання до сповнення.

Прохаю прийняти найщиріші побажання всієї Української Греко-Католицької Церкви, як рівно ж і моєї особи, щоб Всевишній Господь дав Вам благодать дочекатися кращих днів, коли вірні, священники і владика Української Автокефальної Православної Церкви — всі одностаїно — гуртуватимуться кругом Вашої Дostoїнoї Особи, а головно, щоб сповнилися на землях нашої Батьківщини України слова Христові: «І буде одне стадо й один пастир» (Ів. 10,16).

Многая і Благая Літа!

Дано у Львові,
при архикатедральному соборі Святого Юрія
у Лазареву Суботу,
10 квітня, 1993 року Божого.

† *Мирослав Іван Кардинал Любачівський*
Глава Української Греко-Католицької Церкви

Микола ВІРНИЙ

ВІТАЄМО ПАТРІАРХА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ УКРАЇНИ МСТИСЛАВА З 95-РІЧЧЯМ

10 квітня цього 1993 року Божого Патріярх Київський і всієї України Мстислав, Великий Архипастир і один з найдостойніших будівничих Святої Автокефальної Православної Церкви в ХХ столітті, відзначив 95-ліття свого народження.

Ще перед початком Першої світової війни майбутній Владика був ознайомлений з революційними настроями тодішньої української інтелігенції, розумів, чим були пройняті, чого справді прагнули нащадки козацької старшини і козаків, кров яких текла і в його жилах. Він вслухався в розповіді родичів, зокрема брата матері — Симона Петлюри — і збагнув якого народу він син і кому мусить служити. Тому й не диво, що після закінчення гімназії у своїй рідній Полтаві в час Визвольних змагань України Степан Скрипник вклюдився в боротьбу за незалежність українського народу, за відродження культури нашої Святої Землі.

Історія свідчить, що з-поміж усіх християнських народів світу ніякий інший народ не заплатив такою кількістю крові за свою свободу, за свої національні права, за свою незалежну державу, за свою віру в Бога і за Його Церкву, як народ український.

Державна незалежність, за яку боровся тоді хорунжий Степан Скрипник, протривала неповних три роки — від 1918 до 1920 р.

Військо й Уряд УНР, очолювані Головою Директорії і Головним Отаманом Симоном Петлюрою, опинилися поза Україною.

Лікуючи поранену в боях ногу, хорунжий Степан Скрипник відсидів деякий час в таборі інтернованих у Польщі. А коли звільнився, пішов працювати, а згодом вчитися. Цікавився політичними науками, і, як виявилось, він з кожним роком набирался більшого досвіду, інтелектуально зростав. Скрізь і завжди, куди б його доля не кидала, він боровся за істину і Правду свого народу. Щоб завоювати серця і душі дітей, майбутній Архипастир дбав про видання дитячих книжечок, журнальчиків, докладав великих зусиль, щоб були школи з українською мовою навчання, і щоб історія, яку в них викладали, була написана власними вченими, а не окупантами земель України.

Його можна було зустріти і серед народніх мас, і в залах засідань депутатів Сейму Польщі та різних комісій цього парламентарного органу.

Важко й боляче сприймав він відомості про знищення московсько-комуністичним режимом Автокефальної Православної Церкви України, очоленої Митрополитом Василем Липківським. Про подорож до його долі світ довідався щойно минулого року. А яка доля єпископів цієї Церкви, а їх 32, а сотень священиків, десятків тисяч вірних? Нашу Автокефальну Церкву ще до сьогодні московські «блюстителі» вигаданого ними самими для себе «істинного Православ'я» вважають неканонічною, самосвятною. . .

В роки до того часу небувалого в історії зудару між двома нелюдськими силами — ленінсько-сталінським комунізмом і гітлерівським націонал-соціалізмом, в Україні почала знову відроджуватися Автокефальна Православна Церква. Січ національних ідей, громадсько-політичний діяч, парламентарист, видавець, ставши вдівцем, відгукнувся на поклик відродженої рідної Церкви і став сіячем Христових Істин між майбутніми громадянами вільної і самостійної Української Держави, в яку вірив, як у самого Ізбавителя. . .

Коли майже пів століття пізніше почали відбуватися докорінні зміни у взаємовідносинах між народами, коли Москва своїми «істинами» світ обійшла, але не змогла повернутись сама до себе, і коли на руїнах московської імперії почали відроджуватись незалежні держави, 5-6 червня 1991 року Божого Собор вже втретє в цьому столітті відродженої Української Автокефальної Церкви проголосив Патріярхат, а першим Патріярхом Київським і всієї України обрав найвідомішого та віком і ієрархічним служінням найстаршого Отця — Митрополита Мстислава. Інтронізація відбулась 18 листопада того ж року в храмі Мудрости Божої — Святій Софії в Києві. Приймаючи на себе цей тяжкий обов'язок, Святіший Владика приобіцяв весь свій досвід і сили віддати на службу своєму народові і до кінця життя не припиняти боротьби за істини Христові та тими істинами проінняту основу нового христололюбивого суспільства України.

В День Дев'яностоп'ятиліття Його Святости просімо нашими чистими

серцями й душами Господа, щоб дав Святішому Владиці здоров'я і силу та допоміг здійснити заповітну мрію — дати народові дійсно християнську Церкву і забезпечити майбутнім поколінням щасливе життя в мирі й добробуті.

НА МНОГІІ, МНОГІІ ЛІТА, ВАША СВЯТОСТЕ!

ЗВЕРНЕННЯ ДО ГРЕКО-КАТОЛИКІВ В УКРАЇНІ І НА ПОСЕЛЕННЯХ

Пишуть та питають мене наші люди, кажучи: наш перший Синод на рідних землях відбувся від 16-31 травня 1992 року. Від того часу пройшло вже майже 8 місяців і ми сподівались, що рішення Синоду, які Ви разом з нашими єпископами схвалили, будуть апробовані найвищою церковною владою, та на жаль, воно так не сталося! Чому ж так довго треба нам ждати на апробату, адже ж в тих рішеннях просилось про те, що нам згідно з правом належиться?

Остаючись без апробати рішень Синоду, що є конечні до існування й розвитку нашої Церкви, деякі наші вірні кажуть, що Господь нас не любить, бо відвернув від нас своє лице й не вислуховує наших благань. Вони подібно, як колись Ізраїльський народ, уосіблений Сіоном кажуть: «Сіон сказав: 'Господь мене покинув, забув мене Владика мій'. На це Господь Бог відповідає: 'Невже ж забуде мати своє немовля? Не матиме жалю до сина свого лона? Та хоча б вона й забула, я тебе не забуду. Глянь! Я записав тебе в себе на долонях, мури твої завжди передо мною» (Іс. 29,14).

Чому так довго тягнеться той процес апробати Синоду? Найпершою відповіддю буде те, що наша Українська Греко-Католицька Церква й народ були переслідувані довгих 46 років. В тому часі безбожницька комуністична влада старалась знищити не тільки нашу Церкву, але й увесь народ у Галичині, подібно, як це сталося на Україні в 1933-34 роках. Щоб привести до порядку справи нашої Церкви, треба все уважно й точно розважити, що тепер якраз Конгрегація для Східніх Церков старається зробити все, що можна, та на те потрібно багато часу! По-друге, досі в тих справах ми зверталися лише до людей, забуваючи, що перед Богом-Отцем маємо заступника нашого Спасителя Ісуса: «Таке довір'я маємо через Христа Бога, який примирив нас із собою через Христа й дав нам службу примирення. Бо Бог у Христі примирив собі світ, не враховуючи людям їхніх проступків, поклавши в нас слово примирення» (2 Кр. 5,18). З того часу: «Нема ніякого засуду для тих, що в Христі Ісусі. Бо закон Духа, що дає життя в Христі Ісусі, визволив нас від закону життя й смерті» (Рм. 8,1).

Що ж Спаситель нам каже в нашому скрутному положенні? Він

каже нам молитись і просити Господа Бога, воднораз же запевняючи, що будемо вислухані: «Просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчинять вам. Кожний бо, хто просить, одержує; хто шукає, знаходить; хто стукає, тому відчиняють» (Мт. 7. 7,8). Про ту готовість Христа Бога вислухати тих, що Його просять говорить Святе Письмо в багатьох місцях. Наведу лише кілька: «І все, що просите в моє ім'я, те вчиню, щоб Отець у Сині прославився. Вчиню, коли будь-що проситимете в моє ім'я» (Ів. 14. 13,14). «Істинно, істинно кажу вам: чого б ви тільки попросили в Отця, він дасть вам у моє ім'я. В ім'я моє досі ви не просили нічого. Просіте ж — і ви одержите, щоб радощів ваших було щирт» (Ів. 16. 23,24). Якраз тих радощів нам зараз дуже бракує, бо з різних сторін чуємо лише про утиски, про напади на нашу Греко-Католицьку Церкву, а поміч від нікого не приходить! Про нас також, здається, говорить Святе Письмо: «Блаженні засмучені, бо будуть утішені. Блаженні голодні та спрагли справедливости, бо вони наситяться» (Мт. 5. 5,6). Ми засмучені переслідуваннями та тією несправедливістю, яка нам від наших сусідів приходить.

Христос каже: «Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас, обмовляючи мене ради» (Мт. 5,11). А нас переслідують, зневажають, гонять та вигворюють всяке лихо не лише вороги, але навіть наші брати по крові заради того, що ми — греко-католики, отже заради Христа Господа.

Про що нам треба просити? Просити треба найперше, щоб Господь перемінив серця нашого народу й викоринив усяку ненависть та незгоду, щоб ми в злагоді та любові могли спільно працювати для єдності Церков на землях нашої розлогої батьківщини. Далі нам треба просити, щоб рішення нашого Львівського Синоду були апробовані, бо ми рішали лише про ті речі, які є кінцевими для існування нашої Української Греко-Католицької Церкви, щоб вона могла вільно існувати й розвиватися. Те все просимо під умовою, якщо такою є Божя воля. Для нас просимо тільки про ласку годитися з Божою волею, якою б вона не була! Знаючи, що Господь Бог є нашим найкращим Батьком і тому найкраще знає, що потрібно, щоб Греко-Католицьку Церкву вдержати, та щоб вона якнайкраще розвинулася.

Далі просимо про проголошення Патріярхату нашої Церкви. Знаємо, що Святіший Отець Іван Павло II, Папа Римський, не був проти Патріярхату, бо в присутності 28 наших єпископів Української Церкви сказав: «Я вже не бачу жодної перешкоди до проголошення Патріярхату!» В тому часі Україна стала вільною, Церкву вже більше не переслідувано, ба, що більше, дозволено було греко-католикам реєструвати свої Церкви в Галичині й на теренах Української держави. Вірні греко-католики взялися за працю, і в короткому часі зареєстрували лише в Галичині й на Підкарпатті та на Східних теренах України 2530 церков і каплиць. Отже, вже була в нас територія. То правда, ще не було досить священиків,

щоб усі ті храми обсадити, бо тоді було тільки 1166 отців. Але в нас у Семінарії є 350 питомців, з яких минулого, 1992 року, висвячено 81 священників. Цього, 1993 року, вже висвячено 6, а ще 94 питомці Семінарії ждуть свячень.

При іншій нагоді св. Отець сказав: «Вони, тобто греко-католики, були вірні Церкві, були вірні мені, отже й я мушу бути вірний їм». Тут була мова про визнання Патріярхату. Це визнання не є якоюсь вигадкою, чи незаконним домаганням, але це є рішення II Ватиканського Собору. На ньому вирішено, що партикулярні «конфесії», тобто Помісні Церкви Східного Обряду, мають кермуватися своїми правами. Вже є Кодекс права для Східних Церков, в якому найважливішим правом є визнання Патріярхату, який є завершенням структури Східних Помісних Церков.

Дивно нам видається одна річ, а саме, що нам на наших рідних землях треба доказувати нашу територію, хоч від хрещення Русь-України наша Церква була в повній єдності з Вселенською Церквою, в тому і з Римським Апостольським Престолом, бо розкол почався щойно за Керулярія 1054 року. Святий Володимир Великий охрестив Русь 988, тобто 66 років перед тим. Офіційно ми ніколи не відлучалися від Риму. В Києві перебували наші митрополити аж до Ісидора, який, будучи учасником Собору в Фльоренції, підписав рішення того собору. Берестейська Унія 1596 була лише возз'єднанням нашої Церкви, а не якимсь новим актом. З того виходить, що наша Церква була завжди в злуці з Апостольським Престолом і Київ та Східня Україна були нашою територією. Дивною для нас є та вимога доказування, що наша рідна земля є нашою територією, під час, коли інші католицькі конфесії, які прийшли й зайняли деякі місця на ній, того обов'язку не мають. Та ми все таки наведемо історичні докази, що не тільки Галичина й Підкарпаття є нашою територією, але й Східня Україна, та взагалі всі території бувшого ССРСР, де мешкають українці греко-католики.

Ми просимо Господа, щоб рішення нашого Львівського Синоду були апробовані, бо ми рішали лише про ті речі, які є конечними для існування нашої Української Греко-Католицької Церкви, щоб вона могла свobodно існувати й розвиватися. Просимо про все те під тією умовиною, якщо такою є свята Божа воля. А для себе просимо про ласку від Нього, завжди годитися з Його волею, якою б вона не була. Знаючи, що Господь наш всевідучий, небесний Батько знає краще, чого нам потрібно, щоб наша Церква вдержалася й якнайкраще розвинулася.

Просимо, щоб добрий Господь допоміг нам усунути всі блуди, хиби й пороки, які зі своїм приходом на Україну приніс нам безбожний комунізм і відходячи залишив їх нам, як сумну спадщину. Благаємо, щоб навернув наших людей, які втратили свою прадідівську віру, щоб вони повернули до святої Вселенської Церкви, так, щоб згідно з Божою волею було одне стадо і один пастир. . .

Благаємо, щоб наші владики всі разом співпрацювали зі собою,

стараючись про добро нашої Української Греко-Католицької Церкви. Бо разом з'єднані зможемо при Божій допомозі перемогти всі перешкоди; а розділені, як каже Святе Письмо: «Кожне царство розділене в собі запустіє, і кожне місто чи дім розділені в собі самому, не встояться» (Мт. 12,25). Тим же, що бажають нам зла кажучи, що краще було б, якби наша Церква перестала існувати, бо вона є перепоною до злуки Сходу зі Заходом, відповідаємо: Господь не хоче нищити діла твоїх рук, але бажає, щоб усе жило, як виходить із Його слів у пророка Єзикаїла: «Клянусь, як от живу я, — слово Господа Бога, — я не бажаю смерті грішника, бажаю, щоб він відвернувся від своєї поведінки й жив. Відверніться, відверніться від вашої лихої поведінки! Чому б вам умирати, доме Ізраїля?» (Єз. 33,11). Коли ж Господь не хоче нас нищити, але своєю опікою підтримує, то значить, що має для нас особлившу ціль. Чому до тої мети вибрав нас, що стільки літ каралися й були слугами, а то й невільниками могутніх сусідів, виходить ясно зі слів Святого Письма: «Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і безсильне світу, щоб засоромити сильних, — і незначне світу та погорджене, щоб знівечити те, що було, щоб жадне тіло не величалось перед Богом» (1 КР. 1,27). Тому й вибрав нас, хоч і невідповідних до такої великої місії, на яких дивилися сусіди до такої важливої мети, щоб повернути Схід, як це також можна висувати зі слів Святого Письма, де кажеться: «Камінь, яким знехтували будівничі, став головним на розі. Від Господа це сталося і дивне воно в очах наших» (Пс. 117, 22; Мт. 21,42; Мк. 12,10; Лк. 20,17). До тієї місії своїм пророчим словом призначив нас Папа Урбан VIII: «Вами, мої русини, сподіюсь повернути Схід!» То чому ж дає нам Господь і далі терпіти? Господне провидіння бажає, щоб ми, очистившись із усіх наших хиб та пороків, стали гідними місіонарями, які не силою, ані надзвичайною мудрістю, але покорою, терпелівістю і братньою любов'ю приєднуювали роз'єднаних братів наших, спасалися самі й допомагали й їм спасатися, згідно зі словами: «Вашим стражданням ви спасете душі свої» (Лк. 21,19). Всім тим, які все ще уважають, що ми негідні такої високої місії скажемо словами пісні на Повечір'ю: «З нами Бог, зрозумійте народи і підкоріться, бо з нами Бог. Могутні підкоріться, бо хоч переможете, то все таки будете переможені, бо з нами Бог!» А Господь як запевняє, є з усіма тими, «що їх зневажають, гонять та виговорюють усяке лихо на них, обмовляючи Христа ради» (Мт. 5,11).

Молімо Господа, щоб рішення нашого Синоду були апробовані, якщо такою є воля Господа Бога. Воднораз же звертаймось до Пречистої Матері Божої, якій в опіку передав нашу Церкву й наш народ князь Ярослав Мудрий, щоб вона вимолила в свого Сина Ісуса Христа милосердя й ласк для нашої Української Греко-Католицької Церкви й нашого народу. Бо Він ніколи не відмовляє проханням своєї Матері, коли Вона заступається в Нього за своїх грішних дітей.

В тому наміренні прошу щодня відмовляти Отче наш, Богородице Діво та Слава Отцю. . . Прошу також не забувати відмовляти вервицю-чотки, про що Пречиста всіх просить. Вона ж в нагороду за те вимолить для нас кращу долю в свого Божого Сина, який може зробити все, що тільки захоче. Про це знаємо з чуда, що на наших очах учинив без проливу крові визволивши нашу Церкву від переслідування, а нашому народові даючи вільну Церкву й самостійну Українську Державу, щоб винагородити вірних греко-католиків за переслідування й страждання протягом довгих 46 літ. Так само й тепер вислухає наші щирі й усильні молитви, пошле нашої Церкві всі ласки, потрібні для її існування й розвитку.

Благословення Господне на Вас, Того благодаттю й чоловіколюб'єм завжди сьогодні й повсякчас і на віки віків. Амінь.

Дано у Львові
при Архикатедральному Соборі св. Юра
у Празі в День Стрітєння Господа нашого Ісуса Христа
2/15 лютого 1993 р. Б.

† *Мирослав Іван Кардинал Любачівський*
Глава Української Греко-Католицької Церкви

Микола ШАТИЛОВ

ЄПИСКОПСЬКИЙ ВІКАРІЯТ У ПРАЗІ

Міжконфесійні чвари в Україні не вщухають. Навряд чи в найближчому часі варто чекати підбадьорливих повідомлень. Тим більше приємно одержати добру звістку звідти, де процес відродження Української Церкви відбувається цілком нормально.

Пряшівський греко-католицький єпископ заснував вікаріят у Празі, призначивши єпископським вікарієм сімдесятирічного українського священика, настоятеля храму святого Климента — о. Лявинця.

Вибір, гадаю, не випадковий.

З одного боку — особиста доля о. Лявинця увібрала все страждення і жертвонне, що пережила винищувана комуністами Церква, а з іншого — новий єпископський вікарій є молодшим представником тієї української генерації, завдяки якій католицизм східного обряду міцнів і поширював свої впливи за часів першої республіки.

Звісно ж, ми маємо на думці генерацію українських емігрантів, запрошених чеським президентом Томашем Масариком з її вихідцями з Галичини, які принесли в чужину віру батьків. Поступово вона ставала вірою не лише українців. За останнім чеським переписом понад сім тисяч осіб визнали себе греко-католиками. На-

справді ж їх більше. Наскільки? Може, тисячі на дві-три. Точніше важко сказати. Хоч і не кравчуківська Україна, а гавелівська Чехія, але відгомін страхітливого минулого ще лунає в повітрі, і не кожен відверто наважується зізнатися, що належить до Церкви, за саму згадку про яку потрапляли в уранові копальні Яхимова.

Одначе, так чи так, а як на маленьку країну — греко-католиків багато. Шалена большевицька лють, з якою зводилася зі світу опальна Церква, викликала співчуття до неї. Подиву гідний спротив її мужніх служителів викликав повагу. А все це примножувало поміж чехами авторитет греко-католицизму, яке двадцять років діяло в умовах підпілля, а ще стільки ж — під невсипущим наглядом державної безпеки. Потай правилися Служби Божі, потай висвячувалися священники.

Теперішня ситуація з останніми — з потаємно висвяченими — видається часопису «Млада фронта» парадоксальною, бо папський вердикт вимагає, щоб вони, склавши іспит з теології, висвятилися вдруге. Заколисаним європейським політичним комфортом лібералам такий підхід здається надто суворим. Вони не помічають ідеологічної вибухівки, закладеної державною безпекою. Адже кожна відправа у святого Климента контролювалася зовнішніми агентами, адже із парафіян вербувалася агентура внутрішня, адже празькі чекісти вдавалися і до повної «перекваліфікації» своїх штатних працівників. «А тому, — каже єпископський вікарій Іван Лявинець, — папський вердикт — справедливий по суті: він зважає на історичні обставини, в яких доводилося працювати катакомбній Церкві».

Створення празького вікаріату засвідчує зміцнення позицій Греко-Католицької Церкви в одній із пост-комуністичних країн, що напевне позитивно позначиться, а подеколи уже позначається на становищі українських греко-католиків. Празький вікаріат плідно співпрацює з Івано-Франківською греко-католицькою єпархією. За її рекомендацією на теологічному факультеті Карлового університету навчається кілька українських студентів. Отець Лявинець був не набагато старший за них, коли єпископ Павло Гойдич і Василь Гопко, передбачаючи свій арешт і загибель, залишили його генеральним вікарієм у підпіллі. Іван Лявинець зніс усе. Як і його Церква. Українська за духом. Хоч би де знаходилася, хоч би ким були її парафіяни.

Прага

До питань державного будівництва

Ярослава СТЕЦЬКО

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА — ГАРАНТ ВІЛЬНОЇ РОСІЇ
(Діалог на актуальну тему, «Культура і Життя»,
Київ, 10.4.1993)

— З самого початку своєї діяльності ОУН приділяла велику увагу російсько-українським стосункам. Однак у цій справі є чимало різних тлумачень. Зокрема, про ставлення до росіян, російського народу. Большевицькі ідеологи звинувачували провідників ОУН у ненависті до всього російського. Як, до речі, і в антисемітизмі. Чи були для цього вагомі підстави?

— Слід одразу чітко розмежувати питання про ставлення до російського народу і ставлення до російських імперіялістів та шовіністів. ОУН завжди виступала за розподіл російської імперії на самостійні держави в їх етнографічних межах. Отже, й за самостійну Росію. Ми ніколи не ототожнювали нашу визвольну боротьбу з будь-яким проявом нацизму, тобто з боротьбою проти російського народу.

Так, коли 1943 року в Україні відбулася Перша конференція поневолених народів, її делегати створили Антибольшевицький Блок Народів (АБН). Його завдання — боротьба проти російського імперіялізму та комунізму. З самого початку діяльності АБН ми намагалися залучати до співпраці росіян. З цією метою 1946 р. ми почали видавати журнал «Набат» — крім англійської, французької, німецької, ще й російською мовою. Видавали матеріяли і на мовах народів Азії, білоруською, угорською, багатьма іншими. Проте, чи не найбільше матеріялів було саме в російському «Набаті». Росіянам ми проповідували, що кінець ХХ століття — доба націоналізму, відродження, визволення народів з-під кольоніального ярма. Доба перемоги справедливості, адже кожна нація має право будувати власну державу.

Зрозуміло, ми намагалися знайти однодумців серед росіян і, зокрема, емігрантів. Відверто кажучи — без особливого успіху. Найвпливовішою організацією російських емігрантів був Національно-трудоий Союз (НТС). Вони виступали проти комунізму, але за відновлення Російської імперії. Для діячів НТС української нації не існувало, а Київ був «Матерью городов русских». До речі, ними розглядалася гіпотетична ідея перенесення столиці до Києва. Так само, з пропагандистською метою, використовували стилізований тризуб. Зрозуміло, співпрацювати з такими людьми ми не могли — дарма що вони були антикомуністами. Однак, розглядаючи наші ідейні сутички з ентеесівцями, навряд чи можна знайти якісь паралелі боротьби нацистів з комуністами й росіянами, як це нама-

галися змалковати большевицькі лідери. Хоча б тому, що націонал-соціалізм — це свого роду форма расизму. До того ж у поєднанні з соціалістичними ідеями — про що свідчить сама назва. Ми з самого початку обстоювали ідею національної, багатопартійної демократичної держави. Тому й постали як проти фашистів, так і проти большевиків — згадаймо величну історію боротьби УПА. На згаданій уже конференції поневолених народів було розроблено спільну програму дій на два фронти.

— *І все ж, як знаємо з історії, в лавах УПА воювало чимало росіян. . .*

— Так, це правда. Однак про організовану співпрацю, на жаль, говорити не можна. В АБН входили не окремі особи, а організації. З останніми, як це видно на прикладі НТС, ми не співпрацювали, бо такого руху, який би обстоював ідею розчленування імперії, у росіян не було. Були лише окремі люди, які працювали в «Набаті», писали для інших оунівських видань. Їм приділялася увага часом більша, ніж представникам інших народів — в надії, що, можливо, й постане така організація, яка закличе до спільної боротьби поневолених народів проти комуністичної імперії. Пояснити такий підхід не важко. ООН не розраховувала на зовнішні сили, приміром, США. Усі надії покладалися на визвольні рухи, які мали зруйнувати СССР зсередини.

— *Останнім часом у російській пресі з'явилися публікації, які змушують глянути на «Русскую освободительную армию» генерала Власова під іншим кутом зору. Я б сказав, робиться спроба зобразити цю організацію як національно-визвольну, а не колаборантську. Хоча навіть з побіжного знайомства з тодішніми матеріалами РОА, виступами Власова, не лишається сумніву, що основна ідея не суперечила імперській концепції, яку згодом висунули провідники НТС, а ще пізніше — з ідеєю «обустройства России» — Олександр Солженіцин.*

— Ядро НТС — російські емігранти, які потрапили до Югославії та інших країн після розгрому Гітлера і, відповідно, РОА. Отож власовці ніколи не належали до національно-визвольного руху. З самого початку це був імперський шовіністичний осередок. Ще під час війни, стикаючись із власовцями, ми намагалися їх переконати — бути лише антикомуністами замало. Адже імперія, яка асимільувала народи, здійснювала депортації, нищила національні культури, вела справжню мовну війну, існувала ще до большевиків. Однак, як я вже говорила, наші позиції так і залишилися різними. У свідомості представників емігрантських російських організацій переважали саме імперські цінності. Здавалося дивним, що ми знаходили спільну мову з визвольними центрами багатьох народів, але з росіянами, які також постраждали від імперії — як вимушені носії ментальності — нам так і не вдалося домовитися. Так, інші розуміли, що від оспіваної в большевицьких піснях однієї шостої світу походить загроза нівеляції націй, культур. Але того, що комуно-імперіялізм небезпечний і для російської нації — ентеесівці, як і власовці, так і не могли збагнути.

— *Чи не криється розгадка того парадоксу в особливостях російської ментальності, про що свого часу писав відомий поет і вчений Євген Маланюк?*

— Чимало росіян певною мірою були носіями комунізму, бо він відповідав їхнім історичним уявленням про суспільний лад, давав їм ілюзорну перевагу «наддержавної» нації. В колоніальних адміністраціях на поневолених землях саме росіяни, незважаючи на всілякі гасла, на зразок «коренізації» займали панівне становище. Вміла пропаганда настроювала обивателя на мажорний лад, мовляв, ви володієте половиною світу, заколисувала, не давала змоги оцінити справжню небезпеку. Йдеться про те, що саме російський народ виглядав в очах цілого світу поневолювачем.

— . . . А тим часом російська мова, дедалі більше насичуючись запозиченнями, занепадала. Мистецтво — внаслідок тих же запозичень — вже не збагачувалося ними, а перетворювалося на псевдокультурний сурогат. Та й сама нація «володарів» з огляду на такі факти, як спустошені масовим пияцтвом села, зупинки заводів, «після полужки» (аби пшоки не вчинили аварії), поволі деградувала. . .

— Російський народ, за великим рахунком, від імперії нічого не мав. Саме тому ОУН доводила, що саме в російських інтересах — самостійна демократична держава. Справді, чи не краще користуватися, як приміром, багатючими природними ресурсами, своїми національними набутками, розвивати власну культуру, відроджувати її глибинні цінності, аніж загарбувати чуже, не властиве, неорганічне?!

— Яким ви бачите майбутнє російсько-українських стосунків, виходячи з нової геополітичної ситуації.

— Якщо спільну мову змогли знайти такі вороги, якими в минулому були німці й французи, то чому б не порозумітися росіянам і українцям. Однак це можливе за однієї умови. Росіяни відмовляються від усіх претенсій, всіх зазіхань на чужі території, збагнуть, що на порозі ХХІ століття на земній кулі вже немає місця для імперії.

— Зважаючи на політичну колотнечу в Москві, суб'єктах Російської Федерації, виникають сумніви: чи може там перемогти тверезий прагматизм. Як, на вашу думку, має реагувати Україна?

— Найкращим було б, якби Україна якнайшвидше вийшла з СНД. Ця так звана співдружність — пряма дорога до нового поневолення. Реакційні сили, які рвуться до влади в Росії, не приховують, що їх мета — відновлення Союзу, і розглядають СНД, як своєрідний трамплін. Тому не маємо права наражатися на небезпеку самим і, так само, народи, які орієнтуються на нашу багатомільйонну націю. Лише тоді, коли над усіма нами вже не тяжітимуть імперські структури, можемо розвивати рівноправні стосунки, в тому числі й з Росією. Тоді вже не буде підстав для того, щоб під'юзувати чи то робітників Донбасу, чи то мешканців Криму, можна буде розв'язати суперечки з приводу Чорноморської фльоти та ядерної зброї. Росія мусить змиритися, що вона є лише однією з держав колишнього Советського Союзу, а не єдиною його спадкоємицею. Налагодження двосторонніх стосунків залежить не від України. Бо не вона претендує на російську територію, російську зброю, а навпаки.

— Одним із непростих, як для Росії, так і для України, є питання національних меншин. Як розглядає цю проблему ОУН?

— Ми вивчали це питання досить ґрунтовно. Всі громадяни України повинні мати рівні права й обов'язки без огляду на націо-

нальність. Це — аксіома. Така позиція держави передбачає й льояльне ставлення до неї національних меншин. Росіяни в Україні мусять зрозуміти: вони живуть на українській території і не можуть мати більше прав, ніж автохтонний народ. Було б абсурдом припустити, що приміром, у Росії українці матимуть ширші права, ніж росіяни. Ніде в Росії немає такої скрути з російськими школами, як у нас в окремих регіонах з українськими. А від нас ще й вимагають, аби залишити все, як є. Не інакше, як провокацією є спроби підбурити українських росіян проти законної влади — адже вони й так, порівняно з українцями в Росії, — в упривілейованому становищі. Більше того, своїми діями політики, які з-за кордону намагаються сформувати щось на зразок «п'ятої колони», чинять велику кривду єдинокровним братам в Україні, бо настроюють проти них місцеве населення. Дякуючи Богові, українці живуть мирно з усіма національними меншинами, ставляться до усіх приязно й доброзичливо. І не треба намагатися переконати людей в протилежному. Бо якби було інакше, не жили б поряд з нами майже дванадцять відсотків росіян, великі польські, єврейські, болгарські та інші громади. Вони давно б повтікали так само, як «з гарячих» точок ще до початку конфлікту.

— *Пані Ярославо, а чи пристануть на таку тверезу позицію окремі шовіністичні організації в Україні та їх натхненники в Росії! Чи не станеться так, що Україні доведеться упродовж тривалого часу жити в умовах постійної загрози! І, зрештою, чи може бути Росія демократичною країною!*

— Це залежить від сусідніх та від великих західних держав. Моральний тиск світової громадськості мусять проявлятися скрізь, де виникає загроза тоталітаризму, комунізму, фашизму, поневолення чи винищення одним народом інших. Людство не може дозволити собі мати поряд на одній планеті небезпечного агресора.

Великої ваги набуває іноземна допомога демократичній Росії. Захід повинен вимагати гарантій того, що історія вже ніколи не повториться. Адже вона, історія, знає чимало прикладів, коли розвинуті країни підтримали небезпечних політиків чи злочинні ідеології. Приміром, під час Першої світової, коли Німеччина домоглася Леніну захопити владу.

В сучасному світі усе взаємопов'язане. Допомога — велика сила для утвердження демократії. Так само й тоталітаризму. Що ж стосується російсько-українських взаємин, та саме Україна, народ якої чи не найбільше з усіх зазнав горя від Російської імперії, може бути гарантом вільної Росії. Російському імперіялістові, навіть якщо він вдає з себе інтелігента, найважче повірити, що Україна вже незалежна. Це, як тест. Тому, змирившись з існуванням нашої незалежної держави, російські політики закладуть підвалини свого демократичного суспільства.

Окремі представники Заходу помилково вважають, що раз комунізм зазнав поразки, автоматично змінилася ментальність, авторитарні структури — на демократичні, вчорашні комуністи — на демократів. Навсправді ж — це тривалий і складний процес. Звичайно, на Заході спрощений підхід нерідко здобуває прихиль-

ників, бо багатьом політикам за давнім стереотипом хотілося б розвивати стосунки з великими багатонаціональними країнами, а не з окремими народами. І все ж такі концепції належать минулому. Всі колишні поневолені народи, в тому числі український, мають перед собою величне майбутнє. Кожна нація, яка здобула волю, відкриває в собі досі не знані можливості. Головне — подолати тимчасові труднощі. Так буде з Росією, якщо вона стане на шлях демократії. Так буде й з Україною, яка на правильному шляху до відродження.

— Дякую за розмову.

Бесіду вів Олександр ЧЕКМИШЕВ.

«ХОЧ БИ ДЕ ТИ БУВ — БУДУЙ УКРАЇНУ»

(За «Літературною Україною» з 18.3.1993.,
із незначними скороченнями)

Серед своїх особливо небезпечних і ненависних ворогів стара імперська влада майже п'ять десятиліть називала АБН — Антибольшевицький Бльок Народів, заснований ще Ярославом Стецьком. Як відомо, цей Бльок своєю діяльністю охоплював найважливіші країни всіх континентів, німі до нього належать представники двадцяти семи народів, які змагаються за свою державну незалежність.

З моменту свого створення у 1946 р. АБН провів сотні конференцій та семінарів, сотні політичних акцій в обороні національних і людських прав поневолених народів, безпосередньо допомагав борцям за свободу — приміром, у 1940-1950 рр. в ССР, мадярським повстанцям у 1956 р., чеськими і словацьким патріотам у 1968 р. тощо.

Як писала преса діаспори, великою політичною перемогою АБН і ОУН був момент, коли з нагоди 40-ліття АБН і 25-ліття проголошеного Конгресом США Тижня Поневолених Народів 1983 року в Білому Домі Президент Р. Реган у присутності Я. Стецька, державних чинників та громадськості офіційно заявив: «Ваша боротьба є нашою боротьбою».

...Аж ось більшовизм зазнав краху, а «імперія зла» розвалилася. Осмислити діяльність організації в нових історичних умовах нещодавно зібралися в Торонто представники 14 націй на Конгрес АБН.

У численних промовах та дискусіях за «круглими столами» було вирішено, що допоки існують загрози з боку проїмперськи налаштованих сил, а тим паче триватиме запекла боротьба (як-от на теренах колишньої Югославії) за державну незалежність, — свою політичну зброю АБН не складе, проте називатиметься тепер, у постбольшевицькій добі, Альянсом-Бльоком Народів Європи й Азії.

Після смерті 1986 р. Ярослава Стецька це політичне об'єднання очолила і є по сьогодні його президентом Голова Конгресу Українських Націоналістів, магістр Слава СТЕЦЬКО. З нею я зустрівся під час згаданого форуму тут, у столиці канадського Онтаріо.

— Пані Славо, так званої «контрпропаганди» свого часу не хотілося

читати. Тож дозвольте поцікавитися: що писалося про вас у пресі УССР?

— Писалося раз у раз, що ми є зрадники народу, запроданці, прислужники чужих держав, їхні агенти. Що ми від них гроші дістаємо. І, наприклад, я нібито маю віллу у Філядельфії. . . Не знаю, чому саме у Філядельфії — може, тому, що назва міста розкішно звучить. . . Писалися, одним словом, різні нісенітници. Але ми через це не журилися — розуміли: якби про нас мовчали, то це означало б, що з нами щось негаразд, що ми нічого не робимо, якщо комуністична пропаганда мовчить. . . (Неможливо уявити, що про нас могла добре писати преса, перед якою стояло завдання знищити все, що є українське).

Ми знали, що народ читає «між рядками». Люди в Україні вміли робити висновок з офіційної лайки, що ОУН чи АБН знову зробили щось позитивне. . . Тож антинаціоналістичні дописи нас радше заспокоювали.

Грошей ні від яких держав ми не брали, навпаки — стверджували, що наше ставлення до тієї чи тієї країни визначається її ставленням до питання самостійності України. Ми втримували контакти з організаціями, які виступали за незалежність нашої Батьківщини, за розвал імперії на самостійні держави, і визнавали право кожної нації на свою власну державу. Ми мали контакти з величезною кількістю організацій у всьому світі — ми співтворили Світову Лігу за свободу і демократію (раніше називалася Антикомуністичною Лігою). Ми ініціювали створення Європейської Ради за свободу, співпрацювали з подібними організаціями Південної Америки, з Азійською Антикомуністичною Лігою, з різними спілками в арабському світі, Південній Африці. І жодні «ворожі держави» нас не утримували.

— *У якій країні вам доводилося переховуватись од переслідувань?*

— У Німеччині. В Мюнхені. Там ми змінили одинадцять помешкань. Нас, точніше, покійного Ярослава постійно шукав КГБ.

Стараючись (і небезуспішно) вийти на лідерів різних країн та донести до них і до їхніх народів нашу проблематику, ми робили головну ставку все-таки на власний народ в Україні. Рівночасно ж ми ставили і на співпрацю поневолених народів, вірили, що можемо спільними зусиллями розвалити советську імперію зсередини. Тим-то й створили Антибольшевицький Бльок Народів. Через співпрацю з організаціями інших народів намагалися впливати на світову опінію, мобілізувати в кожній країні прихильників справи визволення України та інших поневолених націй.

Однодумців і симпатиків нашої справи знаходили на рівні президентів, міністрів і парламентарських діячів, серед лідерів і членів студентських, жіночих та інших організацій. Намагалися мобілізувати також і всю українську спільноту, щоб той позитивний настрій наших ідей був потужнішим.

Тривав змаг української концепції самостійних народів з московською, імперською концепцією. Чи легким був той змаг? Не забуваймо, що велика російська еміграція на Заході мала гроші й

вплив, була дуже сильною. А наша не була панською, не мала отих маєтків, високого «іміджу» в суспільстві, а мала попервах діточок на плечах, незнання мов і відсутність даху над головою. . . Чи відомо вам, що дуже часто лишали дитину в колиці десь біля місця праці, біля фабрики, а забирали вже після зміни. . .

І хіба не диво, що ця еміграція побудувала церкви, школи, громадські дома, створила наукові заклади, виховала дітей в українському дусі й вивчила їх у найкращих університетах! . .

Отож ми намагалися залучити наших українських науковців, журналістів, адвокатів, студентів, ми поставили перед собою завдання: *хоч би де ти був — будуй довкола себе Україну!* І ми справді її будували. . . Тепер, коли дивишся, скільки було створено організацій, що роблять добру справу для України, скільки написано й видано книжок, який високий відсоток серед українства інтелігенції, людей, котрі посідають важливі місця в політиці різних держав, економіці, культурі, — доходиш висновку, що еміграція зробила дуже багато.

— *Знаю, що АБН проводив багато різноманітних політичних акцій, які діставали розголос у світовій пресі, впливали на громадську думку. Йдеться про речі серйозні. Проте одна з таких акцій, що мала несподівано кумедний сюжет і дала блискучий результат, здається, була пов'язана з особою генсека М. Хрущова? . .*

— Всюди, де з'являвся якийсь большевицький чи московський вожака, — ми там зараз проводили акції протесту. Був Шелепін в Англії — проводили проти Шелепіна (та ще й так завзято, що він уже не з Лондона від'їздив до Москви).

У червні 1964 р. стало відомо, що до скандинавських країн має їхати Хрущов. Добре, ми підготували летючки, різні видання, запланували пресову конференцію. . . Ідучи парком у Стокгольмі напередодні прибуття «високого московського гостя», Ярослав побачив пам'ятник Карлові XII. «Знаєте що, — сказав, — поставимо тут вінок на ознаменування приїзду кремлівського вождя». З нами йшов товариш шведського короля, професор Нерман, який порадив: «Тут не варто класти вінок — комуністи кинуть його в канал. Ліпше покладіть на саркофаг Карла XII». Ярослав каже: «Та як! У королівській церкві? Та ж ми не маємо доступу туди». Професор пообіцяв полагодити цю справу з королем, отримати для АБН дозвіл.

Наступного дня має приїхати Хрущов. Двоє шведських студентів допомагають нам підготовляти додаткові летючки, Ярослав пише промову, я вдосвіта зриваюся до квіткарні, щоб вчасно був готовий синьо-жовтий вінок. . . О дванадцятій ми вже під церквою. Нас зовсім маленька групка, зате є два великих авта поліції. Тих охоронців порядку обставили круг церкви. А я думаю: ну що ж вони нудьгуватимуть — і дала кожному антиімперську листівку. Поліцаї читають — ніби стоїть хор з нотами. . . Ми ввійшли до церкви. Відбувається церемонія. Ярослав урочисто кладе вінок на саркофаг, виголошує промову, а професор Нерман перекладає її шведською мовою. Все лобо зробили, після цього провели прес-конференцію. . . Тим часом Хрущов виступав у Гетеборгу. . .

Наступного дня, вранці, приходять до нас шведська поліція й оголошує, що є нота від московського уряду з вимогою, щоб ми тут припинили свої протести. Ми відповідаємо, що маємо квитки і нині ввечері від'їздимо зі Швеції. Увечері йдемо на вокзал, заходимо до вагона, аж тут надбігає група молодих шведів, які вигукують, щоб затримали поїзд: сталася, мовляв, якась страшна подія. . . Що за подія? Хрущов на своїй зустрічі з прем'єр-міністром Т. Ірляндером і його урядом на державному прийнятті в Гетеборгу звар'ював*. Увесь час, замість читати свою промову, кричав до Ірляндера, вимахуючи пальцем: «Вам захотілося галушок полтавських?! А так програєте, як Карло XII програв!!!» А Т. Ірляндер ніяк не второпує, про що йдеться і як усе це розуміти. А той «валить» на Мазепу, на Бандеру, на Стецька, на УПА, на все на світі. Перекладач-швед, який готувався відтворювати своєю мовою написану промову, — розгублений. Хрущов мусить йому раз у раз пояснювати, наприклад, хто такий гетьман Мазепа і що означає слово «гетьман». «Царь, поміаєте, такий царь України!» — тупає ногою на бідолашного перекладача. . . І те все шведи приносять нам на вокзал уже в тексті — цілу промову Хрущова, вже не лише у шведській, а й у німецькій, французькій, англійській мовах, адже — сенсація! . .

Ідемо. Цілу ніч не спимо, розмовляємо — Ярослав, я і грузинський князь Накашідзе. Вранці прибуваємо до Копенгагену, купуємо газету — на першій сторінці великий заголовок: «Лють Хрущова і українська усмішка». Щось подібне — в усіх інших газетах. І, справді, на фотознімку — ми, усміхнені, з вінком. На іншій знімку, поруч, — якесь поросятко з примальованим обличчям Хрущова — тікає, а поліцаї ловлять. . . То мадяри, які проводили в Стокгольмі паралельну акцію, взяли й намалювали на маленькій свинці парсуну вождя й пустили бігати серед поліції і фотокореспондентів. . .

Такої голосної реклами боротьби українців за незалежність Батьківщини ми ніяк не сподівалися. Спасибі, Микита Сергійович допоміг (потім, як ми дізналися, йому це пригадали на відомому пленумі ЦК КПСС).

А коштувала нас ця фантастично ефектна акція всього лише сто шведських крон: саме такою була ціна вінка. . .

— *Та весела історія відбулася в загалом невеселій час. Ситуація кардинально змінилася. . . Якими є завдання очолюваної — тепер уже вами, пані Стецько, — організації?*

— Справді, ситуація змінилася. Советський Союз розпався, розпалася Югославія, розділилася Чехо-Словаччина. Тож треба нашу працю допасовувати до нових умовин.

Маємо працювати над розв'язанням проблем національних меншин. Ось учора я мала окрему зустріч з румунами, котрі слушно зауважили, що треба нарешті застановитися над розв'язанням проблеми Придністров'я. . . Свідомі румуни не хотіли б конфлікту з Україною — вони розуміють, що там багато шкодить присутність 14 армії Росії, що є різні московські пляни зіткнень українців з румунами. . .

* Втратив контроль над собою. (Ред).

Тож питання меншин в Україні й кожній іншій новій державі є наріжним каменем їхньої безпеки, і треба мати велику співпрацю, треба мати з нашими сусідами толерантні взаємини.

Маємо дуже розумно підходити до тієї великої російської меншини, яка є в Україні — в тому середовищі багату мішаних родин, росіян, вихованих на українській культурі, які мають свої симпатії до Української держави і знають, що саме в незалежній Українській державі їм найкраще житиметься. І це підтвердив референдум.

Ми не повинні породжувати почуття ненависти до іншого народу. Є важливим, щоб ми любили свою націю, іншу шанували і щоб ми були настільки сильні, щоб шанували й нас і не мали апетитів обертати українців у своїх невільників. Не забуваймо, що Москва, навіть московські демократи дбають про перетворення СНД на єдину державу — державу російську. І тому слід якнайскорше з тієї «співдружності» вийти. Те саме стосується й інших народів, які є в СНД. Ми повинні координувати наші плани стосовно «співдружності», спираючись на досвід нашої дотеперішньої співпраці. До цього нас ключить і потреба спільно відбудовувати національні економіки.

— Як ви розумієте поняття «інтернаціоналізм»?

— Якщо хтось твердить, що немає поняття «нації», а є якась сукупність, якась «інтернаціональна спільнота», то я це відкидаю. Бо вважаю, що є природні творива: людина, родина, суспільство — власне, нація. Інтернаціональною, себто міжнародньою, може бути лише співпраця націй, народів. І це не перекреслює національних первнів.

Нині саме нації здобувають голос. Це їхня епоха. І в тому є велика перемога нашого АБН: ми постійно наголошували, що нації — наріжний камінь, на якому будуватиметься новий лад на сході Європи. Імперії саме тому нині розвалюються. . .

Коли дехто тепер закидає, що, мовляв, націоналізм винен, що тривають нинішні війни на Балканах, то я хочу відповісти: це не націоналізм винен, це винні ті, що, не звертаючи уваги на нації, на їхні прагнення, робили штучні наддержави, імперії, підкоряли по кілька націй одній панівній. Сповідується принцип: де ступила хоч раз нога серба, там — Сербія. Майже те саме можна сказати про Росію.

Лише тоді, коли заперечують права націй, і виникають війни. А не через те, що хтось любить свій народ і хоче жити й творити для нього.

— Від «ленінців» нині можна почути верескливі попередження про загрозу так званого «націонал-фашизму». Вони кивають у бік ОУН, зрештою, в бік усіх національно свідомих українців. Яким є ставлення ваше особисто та очолюваних вами організацій до фашизму?

— Яким може бути наше ставлення до націонал-соціалізму, коли ми так страждали від нього! Тисячі й тисячі націоналістів були запроторені тією силою до концтаборів і тюрем. Мій чоловік Ярослав Стецько відсидів чотири роки у фашистському концтаборі Саксенгаузен. Своє відсидів і провідник С. Бандера, двоє його братів були замордовані в концтаборі. Більшість членів уряду Я. Стецька

були помордовані тією машиною смерти. Щодругий — щотретій член ОУН має витатуйовані цифри — «пам'ятний знак» від років, проведених у німецьких концтаборах.

Нарешті, ми абсолютно відкидаємо нацистську ідеологію.

АБН ми створили саме тоді, коли німецькі війська грасували по Україні, коли йшла війна між двома тоталітаристськими силами — нацистською Німеччиною і советською Росією за панування над Україною. Тоді, 1943 року, була I Конференція Поневолених Народів, і відділи УПА охороняли її. Творилися відділи інших національностей, що воювали спершу в складі УПА, а згодом відходили в рейдах на Прибалтику, Словаччину. . .

Вважаю, що немає суттєвої різниці між нацистами і більшовиками. І так, як нацистів поставили на суд у Нюрнберзі, так повинен бути проведений і міжнародній трибунал над злочинцями з комуністичної системи. Для науки прийдешнім поколінням.

— *Валентин Мороз, з чийм іменем пов'язані скандальні події у Львові, в місцевій організації Руху, називає себе націоналістом. Чи він належить до нашої організації?*

— Ні, не належить. Багато всяких людей називають себе націоналістами. А ми відповідаємо тільки за членів нашої організації. Ними можуть бути лише ті, хто приймає нашу плятформу, нашу програму й діє згідно з нею.

Мені не подобається те, що сталося у Львові. Бо то є на шкоду всім національно-демократичним силам, партіям. Ми зацікавлені, щоб такі українські партії були сильними. Від спільних наших зусиль залежатиме, чи Україна встоїться.

Ми вчимо нашу молодь: кожен український націоналіст дбає, щоб кожна українська людина була якимось залучена до нашої національної справи. Колись ми говорили: «До боротьби за державу», а тепер кажемо: «До відбудови держави».

— *У березні 1992 р. виступаючи в Києві на конференції ОУН, ви сказали, що не хотіли б, аби в Україні був капіталізм. Чи правильно я вас зрозумів?*

— Не зовсім. Напевно, я даремно вжила слово «капіталізм». . . Розумієте, я не проти приватної власности, не проти ринкової системи західного зразка. Але я рішуче проти визиску людини людиною — саме це я мала на увазі. Західній світ також має свої вади. Є великі багатії, котрі, забувши про сором, визискують робітників — цього в нашій державі бути не може.

— *Яким є ваше ставлення до поняття «українізація»?*

— Слово «українізація» є трішки неправильним, асоціюється мені з русифікацією, а та була насильницькою.

Українська мова мусить бути державною в Україні. Не уявляю, щоб в Німеччині була державною якась інша мова, крім німецької, а у Франції — якась, крім французької. . .

Ми живемо в цивілізованому світі й усі меншини повинні мати всі права на рівні громадян. Усі громадяни мають бути рівні перед законом і перед державою в своїх правах і обов'язках.

І я, українська націоналістка, є за те, щоб гарантувати права кожної національної меншини на розвиток її мови, культури.

«Українізація»? Що це означає? Що ми насильницьки приневолимо росіян говорити в їхніх хатах по-українському? Це було б щось нечуване... Та коли українська спільнота домагається української школи — хіба це «українізація»? Це є природне право громадянина на освіту своєю рідною мовою.

На закінчення скажу ось що. Я свято вірю у відродження України, я маю піднесення на душі, бачу колосальний людський потенціал в Україні, бачу ту добру українську людину, хоч як старалася чужа влада її знищити, погубити її духовий світ... Особливі надії покладаю на молодь, на теперішніх двадцятилітніх, які значно менше відчули на собі отой страшний большевицький вплив.

Ми з покійним чоловіком, з однопумцями завжди вірили в наш народ. Він — героїчний і незнищенний. Знаєте, коли верталися з концтаборів жителі Західної Європи, від них можна було почути, що «українці — це не просто люди, це — надлюди, які не втрачали гідності в таборах смерті».

Усім громадянам України бажаю вірити в її майбутнє і знати, що нічого в світі немає дарованого, тож від праці кожного залежатиме доля держави й кожної її людини. Я бачила, як відроджувалися інші Європейські народи з абсолютної руїни, спричиненої війною. І успіх приходив тільки тому, що та чи та нація відродила в себе жадобу до праці, до будування свого майбутнього.

Вів розмову Юрій ПРИГОРНИЦЬКИЙ, влас. кор. «ЛУ»

Торонто

ПЕРЕВИХОВУВАТИ УКРАЇНСЬКУ ЛЮДИНУ В ДУСІ ПОТРЕБ НАЦІЇ

Виступаючи на відкритті засідання Проводу Конгресу Українських Націоналістів, Голова Проводу Слава Стецько зазначила, що, хоча в організації націоналістичного руху є виразні позитивні придбання, попереду ще немало організаційної роботи. А життя заставляє вирішувати проблеми народу вже зараз. Окрім потреби виведення України з економічної кризи, припинення розграбування України і зuboжіння її народу, доповідач відзначила ще й проблему визнання владою національного руху опору в II світовій війні. «Неможливо, щоб резистанс де Голля, — ствердила Голова Проводу, — чекав на своє визнання від Національних Зборів Франції хоча й би рік. Їх зразу визнали національними героями. Сьогодні ж УПА визнана народом, але не владою. Висновок: влада не є українською. А неукраїнська влада не є зацікавлена в добробуті українського народу».

«Наступне питання, яке вимагає негайного вирішення, — це пи-

тання виходу України з СНД. Ми вважаємо, що Шевченко — наш національний герой, провідник, націоналіст. Чи за Шевченком ми маємо залишатись в СНД?» — риторично запитала у присутніх Слава Стецько. І сама ж сформулювала відповідь, у якій було вказано напрямок діяльності: нація повинна усвідомити необхідність якнайшвидшого розриву з Росією.

Звертаючись не лише до націоналістів, а й до всіх українців, доповідачка стисло сформулювала позицію Конгресу в національному питанні: етнічні меншини повинні знати, що ми є господарями на своїй землі і що забезпечимо добробут і їм, якщо вони льояльно ставитимуться до української держави і разом з українцями будуватимуть її.

Голова Проводу ОУН наголосила, що націоналісти повинні докласти всіх зусиль, щоб 55 річниця смерти засновника ОУН Євгена Коновальця була широко відзначена в усій Україні. Так само вимагає відзначення 60 річниця голодомору. Українці повинні збудувати на кордоні з Росією 7,000.000 могил на знак пам'яті про голодомор, щоб нагадували всім, за що і через кого та трагедія трапилась, і що робити, щоб такого не сталося знову.

Щодо методів ведення поточної роботи окремих представництв Конгресу, Голова Проводу наголосила, що «завданням націоналістів є перевиховувати українську людину в дусі потреб нації. Націоналіст — не той, хто пристосовується до середовища, а той, хто активно змінює середовище в інтересах майбутнього свого народу. Люди повинні розуміти, що нам не залежить на добрі власному, але лише на добрі нації, тоді нам повірять і за нами підуть».

Щодо проблеми ядерного роззброєння України, доповідач наголосила на неприпустимості безвідповідальної передачі зброї. Навіть якщо б Єльцин дотримувався сприятливого для України політичного курсу, розважливий політик не може не враховувати інших сил, які існують в Росії. Там є вороги України, які можуть невдовзі прийти до влади. Поза тим, 52 мільйони мешканців України заслуговують, щоб їх шанували у світі як націю. А от за бездумне роззброєння ніхто нас шанувати не буде.

Звертаючись на завершення до присутніх, Слава Стецько закликала українських націоналістів перетворитись в одну родину, для якої не буде байдуже, де, в якому місті відбуваються події, які вирішують долю нації. У солідарності і єдності рядів — запорука успіху.

В. ПОЛИЩУК
В. БАГНЮК
І. ВЛАСЕНКО

ОГЛЯНЬМОСЬ НА ІСТОРІЮ

Не оглядаються назад, на пройдений шлях, лише бездумні або авантюристи, яким нічого втрачати, крім своїх ланцюгів, у які вони збираються закувати когось іншого. Особливо, коли це шлях пройдений народом і складає його історію. Нам же, українцям, робити це, тобто аналізувати свій історичний шлях, щоб у майбутньому уникнути повторення помилок і невдач, сам Бог велів. Історія України — це історія чужинського панування над нею — монгольського, литовського, польського, московського. Природньо, що кожен з володарів думав перш за все про власну вигоду, отож з приходом нового завойовника Україна як держава нічого не здобувала, а лише втрачала, хиріючи й занепадаючи. Але народ її виявився напрочуд живучим. Може, він і вижив тільки завдяки тому, що крізь дим пожарищ і туман облуди все ж бачив, хай не чітке, але таки бажане й привабливе мерехтіння світла свободи, і в ньому не згасала віра у власне відродження. За це одвічне прагнення до свободи він заплатив кров'ю мільйонів своїх кращих синів і дочок. Отож хай ні в кого не повернеться язик сказати, що сьогоднішня незалежність далася Україні легко, без крові. Та й чи настільки наша самостійність непохитна, що їй уже ніщо не загрожує? На жаль, це не так.

Нині, коли тоталітарна імперія під назвою ССРСР, що скрізь і завжди ототожнювалася з Росією, впала, обійми «старшого брата» тільки ослабли, але не розімкнулися. Націонал-патріотичні амбіції росіян з кожним днем спалахують все вищим полум'ям, біля нього гріються вже не тільки темні посполиті й шовіністичне донське козацтво, що одвічно було каральним нагаєм царів, а й значна частина «просвіщенної» інтелігенції, депутатів парламента, високих урядовців і політиків, бравих генералів і полковників, а також нуворишів з туго набитими краденим добром гаманцями. Значною мірою саме їм слід завдячувати те, що до України чи не з першого дня проголошення її незалежності висуваються щораз нові територіальні претенсії, ллється кров у Карабасі, Азербайджані, Таджикистані, Вірменії, Абхазії, Грузії, незрушно стоять російські війська в Прибалтиці. Їм усе ще невтямки, що трудовому люду Росії не бачити щастя, не відчуті духового очищення доти, доки «велика й неподільна» прагнудиме тримати в ярмі інші народи, під якими гаслами це не робилося б. І в цьому чадові, коли мільйонно горлатимуть «Росія понад усе!», буде не до економіки й екології. А тим

часом у Росії, як і в нас, екологічна обстановка різко погіршилася. Зокрема це стосується забруднення радіоактивними відходами, які викидаються, куди попало. До речі, в самій «біло-камінній» виявлено понад 600 місць загрозливого радіоактивного забруднення. Декому з корумпованих політиків і нечистих на руку нуворишів, які, користуючись хаосом і російським «беспределом», спішно розгортають екологічно шкідливі виробництва, заборонені в розвинутих країнах, така ситуація — як благодатний дощ у спеку.

Як вчить нас історія, у випадку, коли Росія знову підіме Україну, а прагнення до цього час від часу проривається в публічних виступах більших чи менших «вождів», на нашу землю знову пошириться влада чогось подібного до колишнього мінводгоспу й атомного монстра, які постараються набудувати нових ГАЕС і АЕС і донищать усе, що ще можна знищити. Безперечно, що слідом за Україною настане черга «собіранія» інших земель, а там, чого доброго, і «освобождение» народів Східної Європи.

Це не спроба безпідставно залякати українську людність, а лише уламок того, що висвітлює дзеркало минувшини. Історія Росії, на відміну від нашої, — це постійна експансія, «прорубування» вікон і виламування дверей у землі близьких і далеких сусідів. При цьому в хід пускалося все — брехня, підступ, віроломство і, звичайно ж, збройний напад. Слід завважити, що до загарбницьких війн Росію нерідко підштовхував Захід, справедливо вбачаючи у сильній зброю, а не життєвим рівнем імперії свого тіньового союзника, який успішно протистоятиме Китаю та мусульманській Азії. Не бракує таких меценатів і сьогодні. Та нинішній світ надто мінливий, і гра, яку почав Захід, небезпечна не тільки для України, а й для самого Заходу також.

Не треба бути великим політиком, щоб побачити: в сучасному світі, з одного боку, зростає потужність азійських конгломератів і міцніє об'єднання мусульманських держав, а з другого — починають внутрішньо деградувати Сполучені Штати та деякі інші, нині процвітаючі, країни Заходу. В цих азійських країнах екологія, що перебуває в занедбаному стані, знищує продукційний потенціал, дешева робоча сила ринула з них у країни Заходу, де непомітно, але неухильно йде заміна корінних етносів на афро-азійські і, Бог знає, на які ще суміші, для котрих європейський менталітет та працелюбні традиції корінних народів є малозрозумілими. І ось на цьому фоні Росія, традиційно провокуючи конфлікти схід-захід, південь-захід, чи якісь інші, дасть поштовх до нового витка гонки озброєнь, за яким постане примара холодної, а там, не доведи Господи, й гарячої війни. В таких умовах буде вже не до екології, кожен прагнучиме — аби лише вижити за будь-яку ціну.

Чи варто про все це ще й ще раз говорити? Мабуть, варто. Адже серед нас є ще чимало таких, які вважають, що без протекторату Росії Україні не здолати економічних злигоднів, не кажучи вже

про екологічне лихо. То там, то сям лунають заклики єднатися, щоб разом долати труднощі. Але давайте знову глянемо в дзеркало історії. Кому за останні три століття Росія принесла щастя? Україні, Білорусії, Закавказзю й Кавказу, чи, може, прибалтам і фінам? Вона не дала нічого доброго навіть власному народові, а поневоле-ним — лише геноцид, нещадну русифікацію, нищення національних культур, хижацьку експлуатацію ґрунтів і корисних копалин, ріки сліз і крові.

Ми зовсім не намагаємося згущувати фарби, ми лише закликаємо правдиво й чесно дивитися у вічі фактам. А вони не можуть не насторожувати. Впродовж кількох місяців — від провалу серпневого путчу до грудня 1991 року — дехто поспішив проголосити Росію демократичною країною. Та ба! Ні перед цим, ані після цього вона такою не була, і перспективи її майбутньої демократизації — невтішні. Адже зараз, як і в колишні часи, в Росії спостерігається роздвоєння влади. Одна з них, офіційна, на виду. Тут і Єльцин, і Гайдар, якого змінив (не без тиску тіньовиків) Чорномирдін, і ще дехто. А друга, могутніша, — затемнена. Але саме вона й визначає сутність імперії, розподіляє блага між клянами і т. ін.

В Росії, як гриби після дощу, піднялася ціла когорта багатіїв, виплєканих на розкраданні як партійної, так і державної власности. Розкрадають навіть те, що, здавалося б, недоступне жодному злодієві. Наприклад, золотий фонд колишнього ССРСР. За півтора року він, без будь-якого серйозного продажу за кордон, зменшився з 2500 т. золота до 200 т.! 2300 т. благородного металю, який належав усім республікам колишнього ССРСР, зникли безслідно. Правда, сліду того ніхто й не дошукувався. Та ж когорта можновладців наживається на посередницькій (за традицією через Москву) зовнішній та внутрішній торгівлі, використанні територій і ресурсного потенціалу в своїх корисливих цілях. Цей колись підпільний клян, тепер діє практично відкрито. Це він фактично повалив відносно прогресивний уряд Гайдара, звільнив з ув'язнення представника аграрної мафії Стародубцева, а членів ГКЧП возніс до рівня національних героїв, зріввав прийняття закону про банкрутство в Росії, з його волі твориться багато чого, на перший погляд, парадоксального в цій, за висловом колишнього президента США Буша, демократичній державі.

«Тіньова влада» не гребує ніякими засобами: від фарисейства й шантажу — до відвертого злодійства і прямої агресії. На це не шкодується величезних коштів. Хто підрахував, наприклад, у яку копійчку влітає «старшому братові» лише фінансування РДК в Криму, приїзди в Сімферополь і Севастополь козаків, різних агітаторів, організація демонстрацій, мітингів?

Та хіба можуть бути порівняні витрати Росії на спроби відірвати Крим від України з її витратами на війну в Придністров'ї? Тут потрібно оплачувати не лише горлохватів і прапорonoсців, а буквально

все — видавати зарплату робітникам і службовцям, міліції, гвардії, козакам, різноманітним «прогресивним» об'єднанням, пенсії пенсіонерам і т. ін. А доставка сюди зброї, пального, техніки, утримання армії, компенсації сім'ям загиблих — це мільярди й мільярди. А Карабах, Осетія, Абхазія? Провокації в Прибалтиці? З якого дива на першосортному папері видається шовіністична газета «День», хто годуватиме Алксніса, Макашова, хто організовує шовіністичні шабаші націонал-патріотів у Москві й Петербурзі? Чи не на це пішли вже згадувані 2300 т. золота?

В боротьбі з Україною Росія не зупиняється навіть перед порушенням Гельсінських угод та інших міжнародних договорів. Найхарактернішим прикладом цього може бути відміна російським парламентом «неправового акту» про передачу Криму Україні в 1954 році. Але це, виявляється, лише квіточки. В одному з номерів газети «Известия» за 1992 р. опубліковано розмову посла України в Росії В. Крижанівського з С. Бабуріним. Нижче наводимо невеличкий уривок з неї.

Бабурин. — Либо Украина вновь воссоединится с Россией, либо — война!

Крижановский. — Помилуйте, ведь есть еще третий путь — сотрудничество двух независимых государств.

Бабурин. — Нет. И если не произойдет новое воссоединение, конфликты между Украиной и Россией будут всегда.

Ось так. І це говорить не якась дрібна сошка, а один із лідерів російського парламенту. Та й спікер російського парламенту Р. Хасбулатов не позбавлений імперських амбіцій. На зустрічі з послами Росії в країнах СНД він наставляв останніх всляко сприяти трансформації СНД в єдину державу, об'єднавчим принципом якої буде буцїмто конфедерація. І слід сказати, що зерна, сіяні Хасбулатовим, падали не на камінь. Так, посол Росії в Україні Л. Смоляков, бесїдуючи з кореспондентом «Голосу України», заявив: «Заклики до виходу з карбованцевої зони створюють у Росії певну недовіру до договорів з українськими партнерами».

І ось, зорієнтувавшись куди віє вітер у коридорах влади, Рада отаманів товариства донських козаків надсилає Верховній Раді України ледь не ультиматум — заборонити публікувати в українській пресі матеріали «порочащие российское государство как в прошлом, так и в настоящем, затрагивающие национальное достоинство русских».

Але козаки — лише піна на гребені шовіністичної хвилі, а здіймає її, на жаль, значна частина так званої «демократичної» російської інтелігенції. І в цьому пляні пальму першости слід, мабуть, віддати Солженіцину, який вирішив, так би мовити, в односторонньому порядку облаштувати Росію за рахунок України та інших держав. Авторитет Солженіцина не тільки в Росії, а й у всьому світі — величезний. Отож, не дивно, що до його «облаштування» Росії приєдналося чимало інтелігентів, які недавно викликали повагу й

шану українців. Тепер вони несуть «чорнуху» на рівні червоно-коричневих примітивів. Ось квеняє дьогтем українців «Клуб веселих і допитливих», вищувають у них якийсь гандж Е. Рязанов, М. Жванецький і М. Задорнов. В передачах «Кінопанорами», довівши себе до гістерії, Говорухін б'є на сполох, віщуючи, що скоро в Україні почнуть вирізувати «русскоязычное население». Колишня землячка, відома акторка Л. Гурченко, божеволіючи від того, що діється в Україні, дякує Богу за те, що вчасно прибрав її батечка, не дав дожити до такого страхіття як незалежність України.

А який безмежний розлив українофобства в російській пресі! Тут пишуть таке, що в будь-якій цивілізованій країні світу розглядалося б як кримінальний злочин (пригадаймо рішення Нюрнберзького трибуналу про розпалювання воєн та расової, тобто національної ненависти). Газети «День», «Мегаполис-експресс», «Правда», «Российские вести», «Литературная Россия», «Красная звезда», «Единство», «За Россию», «Советская Россия» та ціла низка інших видань наче змагаються між собою за те, хто більше бруду вилле на голову України. Ось що пише, наприклад, П. Горгулов в «Литературной газете» (4.XI.1993 р.) «А все, что от русского выходит, непременно дерзостью пахнет: как политика, как вольнодумство, критика и все такое прочее. . . Народ мы сильный и дерзкий. Свет перевернуть хотим. Да-с. Как старую кадушку».

Такі й подібні висловлювання підштовхують політиків до порушення різних договорів та угод, збуджують у народі прагнення «дерзить» і все «перевертывать». Але, як свідчить історичний досвід, в тому числі й самої Росії, все перевертати значно легше, ніж потім, коли проходить розуміння, що жити в перевернутому світі неможливо, знову ставити його з голови на ноги.

На жаль, російський шовінізм дерзає не тільки на сторінках преси. Чи не найвагомішим доказом недружньої політики Росії щодо України є секретний документ, розроблений в Інституті Європи Російської Академії Наук. Він розглядає чотири можливих варіанти політики Росії стосовно України.

1. Військове вирішення питання (шляхом завоювання України).
2. Спроба за допомогою незначних поступок та видимости миролюбної політики досягти тісних та дружніх взаємин.
3. За допомогою жорстокого політичного тиску примусити Київ піти на поступки, більше того, нав'язати йому лінію поведінки, що відповідає російським інтересам, тобто перетворити Україну в напівзалежну державу.
4. Поеднання політики примирення, тиску, широкого використання міжнародних інструментів з метою утримувати Україну під контролею і в жорстких рамках, які, фактично, позбавлять її самостійності у проведенні як внутрішньої, так і зовнішньої політики, очікуючи, «пока Киев перерастет наиболее острый период стремления к самоутверждению».

В цьому документі відзначається проте, що перший варіант за-раз небажаний, другий — миротворчий — для Росії неприйнятний («На большие уступки российское руководство пойти не может, учитывая общественное мнение», тобто «мнение» шовіністично настроєної частини російської людности). Третій — жорсткий ва-ріант — теж неприйнятний, бо веде до війни, яка зв'яже всі сили Росії, оголить її флягні і приведе до ізоляції. І лише четвертий варіант — комбінований і лябільний, побудований ка засадах лукавства, фарисейства і зради — вважається тим, що потрібно. Він, як неважко пересвідчитись, і втілюється нині в життя. І в цьому, як не дивно, Росію підтримує Захід, що ми й спробуємо довести в наступній статті.

В. Поліщук — доктор біологічних наук, *В. Багнюк* — кандидат біологічних наук, *І. Власенко* — письменник.

Сергій КВІТ

ПРЕСА І ПРОПАГАНДА

За законами демократії, будь-яка партія, що приходить до влади, приносить із собою власну ідеологію. Причому національно-державницький аспект автоматично лягає в основу кожної нової програми. Позаминулого року Україна втретє у ХХ ст. проголосила свою незалежність. Тяглість традиції в нас переривалася багаторазово. Із цього випливає той факт, що партія влади самостійної держави мусить принести із собою якісно нову, незалежну державницьку ідеологію. Як виглядає наша сьогоднішня «партія влади»? Ця команда вже втопила один корабель, а тепер те саме хоче вчинити з другим.

Минула еuforia самостійности та перша хвиля активізації українського елементу в Україні. Обструкція і саботаж, що їх влаштували молодій державі корумповані комуністичні структури, привели до економічної руїни. Масове зuboжіння народу загрожую непередбачуваними наслідками. Але найбільш прикрим є те, що деструктивні процеси відбуваються на тлі загального заперечення самого сенсу існування Української Держави. Воно здійснюється переважною більшістю видань в Україні. Власне це головна ознака і парадокс того періоду, який ми переживаємо. Додамо сюди загальновідому злочинну вбогість нашого телебачення. Щоправда, радіо виглядає набагато патріотичнішим та професійнішим. Такий стан засобів масової інформації пояснюється насамперед тим, що досі не зформульована ідеологія Української Держави, тобто не визначена сучасна пропагандивна концепція українства.

Українську періодику умовно можна поділити на п'ять характерних

частин. Перша — найбільш чисельна і найменш національно свідома — місцева преса. Це обласні, міські, міськрайонні та районні газети. В окремих областях України вони стали виразно демократичними, подекуди — націоналістичними. Проте на всіх позначилося життя — майже скрізь відчувається брак загальної культури. Газети цієї категорії в більшості не віддуралися свого комуністичного минулого. Крім того, що величезна кількість районних газет завжди робилася нижче середнього рівня, вони продовжують деградувати, не маючи ні відповідальності перед читачем, ні власної громадянської позиції.

Друга категорія — ті т. зв. «республіканські» газети, що вціліли після путчу але ні на йоту не зрадили комуністичним симпатіям. Я маю на увазі передусім «Правду України», «Робітничу газету», «Сільські вісті» та колишній партійний офіціоз з кумедною назвою «Демократична Україна». Тавро «Радянської України» так закарбувалося в пам'яті людей, що його вже ніколи не відмити.

Третя категорія — видання нових державних чинників самостійної України: «Голос України», «Урядовий кур'єр», тут, зрештою, — «Україна молода». Потрібно усвідомлювати, що їхнє обличчя абсолютно залежить від вигляду засновників. Тут годі чекати на несподіванки. При зміні політичної ситуації, як-от перевиборах парламенту, приході нового кабінету міністрів, напрям таких газет може змінюватися кардинально.

Четверта категорія — новопосталі українські (не просто україномовні!) газети. Серед них лише дві мають всеукраїнську вагу і власне обличчя, формуючи суспільно-політичну, економічну та культурологічну думку. Це «Слово» і «Пост-Поступ». Давайце розрізняти наші вимоги. Я маю претенсії до «Пост-Поступу» як читач, але свідомий того величезного значення, що його набула газета як явище в житті сучасної України. Невимушений тон, високопрофесійна аналіза, тематична розмаїтість, розкута думка роблять її популярною як у Львові, так і в Києві, Харкові і скрізь по Україні. Газета «Слово», не зважаючи на значно менший у порівнянні до «Пост-Поступу» наклад, може слугувати останньому за приклад щодо послідовності відстоюваних поглядів. Якісна публіцистика, високі естетичні критерії, жива література — ось коротка характеристика газети «Слово».

Нарешті п'ята категорія — молоді газети комерційного спрямування. Бізнес — особиста справа кожного, якщо він не шкодить оточуючим і державі в цілому. Але я хочу згадати про «Киевские ведомости». Ця рептилька впливає на темні сторони людської натури. Читач має можливість злорадно втішатися тим, що на світі існують люди, яким живеться гірше за нього, які є набагато дрібнішими і підлішими. Йому нав'язується думка, що добре там, де нас нема, тобто поза межами України. А де найгірше? — Звичайно, в самостійній Українській Державі. Тут все навпаки, все нелогічно, аморально, абсурдно. Тому що «абсурдною» є сама ідея Самостійної України. «І то лі ще буде!» Часто на ціле газетне число можна не зустріти жодного матеріалу з позитивним звучанням (на будь-яку тематику). Сама читабельність досягається «негативними» публіка-

ціями (не так, не туди, невчасно, непотрібно і т. і.). Акумуляються негативні почуття, що так чи інакше впливає на настрій і настанову суспільства. Загальне правило «чим гірше, тим краще» тут діє також і в той спосіб, що для «Киевских ведомостей» є надзвичайно вигідними будь-які реакції на вміщені публікації. В тому числі і скандальні. Але така живучість і мобільність вже обертається для них іншим боком. На щастя, ця збірка несмішних анекдотів позбавлена навіть натяку на професійність і неупередженість. Тому відчутним став комунікативний ефект, який досягався комуністичними виданнями «останньої доби». Наприклад, коли «Радянська Україна» писала: «це погано», люди розуміли: «це добре». Коли «Киевские ведомости» пишуть: «це дуже добре», читачі мусять для себе з'ясувати наскільки це погано. Особливе значення має російськомовність газети такого спрямування. Адже російська мова століттями «збагачувала» себе мовно-психологічними засобами антиукраїнського цинізму. Погромницька газета «День» справедливо сприймається в Україні як ідіотичне видання людей з хворою психікою. Громадянам України є чужою пропагована нею символіка шовністично-расистської «русской ідеї». Але «Киевские ведомости» і поруч з ними «Независимость», яка вчасно відчула куди вітер дме, концептуально, підступно, вправно, на рівні стереотипів підсвідомості доводять читачеві недоцільність й абсурдність, сміхотворність всього українського.

Окремо стоять націоналістичні та інші партійні демократичні видання. Крім того, що люди взагалі втомилися від самого поняття «партійне видання», що вони пересичені періодикою, невеликі тиражі цього типу пояснюються неможливістю зацікавити своєю ідеологією відразу всіх. Можливо, їхні накладі і не повинні бути надто великими. На них лежить величезна відповідальність у теоретичному обґрунтуванні вагомості, багатосторонності, домінуючої ролі й кінечности української ідеї в УССД.

Наприкінці невеличкого огляду не можу не згадати «Літературну Україну», яка, сягнувши на короткий час наклад за 200 тис. примірників і ставши найпопулярнішим виданням в Україні, сьогодні приземлилася, деградувала, звузилася до дріб'язкової корпоративної колотнечі. Маючи потенційну можливість добирати автуру з-поміж справжніх майстрів Слова, ця газета забула про «вічні» містечкі проблеми.

Підсумовуючи, важливо зауважити, що нашою державою не розробляється сучасна пропагандивна концепція українства. Значна кількість україномовних видань страждає на неповноцінність. Коли ж порівняємо загальні накладі друкованої продукції українською та російською мовами, то може скластися враження, що нам лише тимчасово дозволили бути тут присутніми. Нові «самостійні» установи переповнені коляборантами, які після путчу лише зміцнили своє становище. Парадоксальна ситуація: українство не стало домінуючим чинником в Українській Державі. Ніби ще хтось, крім українців, боровся за УССД. Українська Держава мусить будуватися на засадах української системи вартостей, світогляду,

ментальності. Тому наша культура має бути підтримана державою. І ще — кримсько-татарська. Це два народи, що мешкають в Україні. Всі інші відносяться до категорії етнічних меншин. Якщо грошей не вистачає на всіх, їхня культурницька діяльність має бути переведена на подвижницькі засади. Саме так завжди розвивалася на своїй землі культура українська.

Для пропагандивної концепції два найперших завдання — формування образу ворога і свого власного обличчя.

В умовах триваючого духового етноциду потрібно визначати пріоритети. Становим хребтом Української Держави є українська нація. Коли державність zagrożена, офіційною державною ідеологією може бути лише націоналізм. Це не означає самоізоляцію від світу чи плекання побутової ксенофобії. Для того, щоб жила Українська Держава, повинен жити український дух. Дуже багато в цьому напрямку можуть зробити засоби масової інформації за допомогою свідомих журналістів, письменників, усіх, пов'язаних своєю діяльністю зі Словом. Для того, щоб піднести наше Слово над усіма, потрібні чиста ідея, високий професіоналізм, почуття відповідальності за все написане і — одностайність. У 30-х рр. в Галичині, під Польщею, було популярним гасло: «свій до свого по своє». Воно відбивало оборонний стан українства. Сьогодні: *всі разом — і попереду!*

В. ГОЦЬКИЙ

ДЕЩО ПРО ЕНДЕКІВ ТА ПРО ДМОВСЬКОГО

Для віднови польської самостійності в повоєнних 1917-1918 роках і пізніше причинилися у великій мірі два протилежні політичні середовища: табір Пілсудського, зложений із всяких відламів соціалістів та центровців, і сильний, зокрема на наших українських землях, табір Ендеків (назва «Народової Демократії»), яку підсилювали поміщики, урядовці та студенти, а в немалій мірі теж клір, який вбачав у соціалістах ворогів релігії та костелу.

Вождем та ідеологом Ендеції був Роман Дмовський. Ендеки, будучи внутрішньо поділені і себе навіть побороюючи, в питаннях відтворення власної державності та збройного постояння за неї, вміли зговорюватися.

Ще далеко до незалежності визнавці Ендецької групи проголосили, що відроджена Польща має бути не лише вільна, але потужна та велика, від моря до моря. Вони сягали в своїй захланній програмі аж по Харків. Одним словом — плянували захоптити від України, що лише вдасться, і в тому напрямі вели пропаганду не лише між своїми, але теж у міжнародньому політичному світі.

В 1917 році вони створили в Парижі Польський Національний Комітет під проводом Р. Дмовського, який з хвилиною відзискання державності мав автоматично стати зав'язком уряду незалежної Польщі. Дмовський, перебуваючи довший час на Заході, зумів вкрутитися у керівні кола Антанти як знавець східноєвропейських справ. Він теж на початку 1917

року опрацював обширний меморіал під назвою «Проблеми Середущої та Східної Європи», який вручив Міністерству зовнішніх справ Великої Британії. Основною тезою того меморіалу було твердження, що найбільшою загрозою в Європі є німецька експансія. Тому для втримання спокою в Європі Антанта мусить так покерувати справами, щоб німецьку загрозу зліквідувати у зародку, а для безпеки із Заходу допомогою Франції стати на ноги та на Сході Європи створити могутчу Польщу. В дальшому він пропонував ослабити Німеччину на Сході, передавши Польщі Шлеськ, Познанськ, Східні Пруси і Данціг. А щоб Польщу зміцнити — прилучити до неї Вільно, Ковно, Гродно, Мінськ, а теж Волинь та Східню Галичину.

Дмовський остерігав Антанту, що коли б українцям пощастило створити свою державу, то вона буде з однієї сторони германофільська, а з другої — антисофійська та антипольська. Отже, тим самим вона стане запальним вогнищем на сході Європи, що може мати фатальні наслідки й для решти Європи, та спричинить зміцнення позицій Німеччини.

В ще дальшому Дмовський твердив, що український самостійницький рух має сильне попертя на теренах, які входили до Австро-Угорської імперії. Одинок Польща зможе той рух приборкати й загрозу здавити, а тому Польща вимагає прилучення до неї тих теренів, де українська самостійницька ідея найсильніше вкорінена. Цей рух, здавлений в Польщі, автоматично ослабиться на Східній Україні до тої міри, що він не буде загрозою для Середущої Європи, а противно — буде абсорбувати увагу Росії та гамувати її загарбні пляни в Європі. А в міжчасі Польща зможе зліквідувати у себе українську небезпеку, польонізуючи українців на Волині та в Східній Галичині. А Європейська рівновага буде скріплена тим фактом, що як Росія, так і Польща будуть мати ту саму ціль — знеутралізувати стремління до незалежності України. І саме ця спільна ціль — пригноблення України — буде на довший час елементом тривалого миру на Сході Європи.

* * *

З початком 1918 року українські політичні кола почали робити приготування до проголошення Української Держави в рамках Австро-Угорської Монархії. Вже 28 лютого польські ендеки приступили до протидії. Прийнято тоді рішення, щоб *за всяку ціну не допустити до проголошення Української самостійности*. Дмовський це рішення умотивував в наступний спосіб: «Недопущення до німецьких впливів в Литві та в Україні можна досягнути лиш в той спосіб, щоб землі Литви та України були влучені до Польщі, та що Польща граничитиме на сході безпосередньо з Росією. Треба стреміти до того, щоб Литва та Україна не могли створити своїх держав, а їхнє населення було включене в орбіту польських та російських впливів, але в ніякому разі німецьких. . . » І в тому напрямі запрацювала на міжнародньому форумі польська ендецька верхівка. Дня 8.10.1918 року передано Вільсонові новий меморандум, в якому переконувано президента США, що український національний рух в Галичині є антипольським знаряддям в руках Австрії та Німеччини. А русини, які себе називають українцями, — це нарід малосвідомий національно, без своєї інтелігенції, нездібний керувати державою. Факт, що в Австрії, на терені замешкалім русинами вся влада була в руках польських, є тут найкращим доказом і це лише тому, що іншого здібного елементу до керування адміністрацією немає. . . « Саме ці аргументи будуть тепер повторюватися постійно і щораз частіше. З того виходять дальші аргументи: Австрія, щоб пошкодити Польщі, створила з українців армію; загал населення підтримує большевиків, і т. д. На тому Дмовський не спинився, але підсував щораз нові, щораз брехливіші концепції: «Щоб не бути посуджуваним за тоталітаризм

та деспотію, треба створити для русинів можливість розвивати свою мову, своє шкільництво та свої звичаї. . . але лиш на поземі примітивному, аби не змогла зродитися верства, здібна до керування власною державою. А щоб вдержати духовий розвиток русинів лише в ембріональному стані, щоб з неї не змогла зродитись провідна верства, то Східня Галичина та Волинь мусять бути включені в рамки польської держави. . . ».

Цей плян своерідної «автономії для Волині та Галичини» так захопив Вільсона, що він без надуми попірав ці домагання Дмовського. Коли ж ці аргументи Дмовського вже були прийняті Вільсоном і лягли в основу Східньої політики Антанти, то Дмовський не «спочив на лаврах», але висував подальші пляни. У новому його меморіялі вже йде мова не лише про Волинь та Галичину, але про Поділля та Київщину, які враз із Білоруссю та частиною Литви обіймали 180911 квадратних миль та понад 25 мільйонів населення. . . «Це територія давнішої польської держави, яка стала прилучена до Росії шляхом трьох розборів Польщі. . . Більшість населення цих теренів, попри литовську, білоруську чи руську мови, розмовляють плинно по-польськи. . . Точних даних про національний склад цих земель немає, бо царському урядові це було не вигідне. Але польські джерела виказують на тих теренах понад 6 мільйонів родовитих поляків. . . Ще до половини XIX віку на цих теренах урядовою мовою була мова польська. . . На цих теренах одинокою освіченою верствою є поляки, або російські чиновники. . . Місцеве населення є виключно дрібнорільниче з домішкою малограмотних священників. . . В останніх роках національна свідомість дещо зроста серед русинів, але вона не вийшла поза сфери студентські та священничі. . . Коли німці підписали з Україною Берестейський Мир, то зробили це не для унормування справедливого поділу в Східній Європі, але виключно для того, щоб пошкодити Росії, послабити її, та щоб зредукувати терени Польщі. Вони добре знали, що Україна самостійно не зможе існувати і чи скорше, а чи пізніше муситиме підпасти під німецький протекторат. . . »

В дальшому Дмовський переконавав Вільсона, що брак литовської, білоруської та української інтелектуальної верстви мусить довести до хаосу в тій частині Європи. . . Тому одинокий спосіб запобігти хаосу — це влучити ці землі до Польщі, а решту передати Росії.

Цей плян роз'язки Дмовський спершу представив на засіданні Польської Національної Ради 29.1.1919 року, а після ухвалення в письмовій формі передано це Міровій Конференції в Парижі. Тому від тієї пори на засіданнях Мірової Конференції делегація Польщі постійно ставила спротив всяким плянам Уряду України. Лінія була ясна і для Західніх Альянтів зрозуміла. Польща є проти Німеччини, а Україна — це потенціяльний союзник Німеччини. Тому Польща — проти самостійности України.

* * *

Дальший перебіг подій — це допомога Антанти Польщі вивінуванням армії Галлера, завалення ЗУНР та опанування військом при мовчазній згоді Антанти Галичини та Волині, похід на Литву і, врешті, поділ України Ризьким договором між Росією (більшевицькою) і Польщею. Ось такі прямі наслідки плянів і дій Дмовського та Ендеків очевидно при тихій згоді й активній допомозі всіх інших політичних сил Польщі.

Поляки звикли приписувати відродження Польщі та захоплення теренів по Збруч маршалові Пілсудському. Це факт, що його авторитет та організаційні здібності створили міцну й жертвну польську армію, яка ставила чоло большевицькій навалі. Але політичні концепції Дмовського перемогли. Мало того, що перемогли, але вони мали й мають по нині вирішальний вплив на публічну опінію польського загалу та на його вороже на-

ставлення як до самостійної України, так і до українського народу, що приречений долею на вічне сусідство з Польщею.

* * *

Коли ми прочитаємо зібрані та оприлюднені плани, закони, інструкції польського уряду у відновленій польській державі, то переконаємось, що не плани Пілсудського про союз поневолених Москвою народів, але саме плани Дмовського про могутню Польщу, про Польщу від моря до моря, про недопущення України до сім'ї вольних народів, про союз з Москвою для придушення української самостійності — перемагали серед загалу і то без різниці, хто тоді був при владі. Чи народовці, чи соціалісти, чи ББВР (полковники), чи, врешті, комуністи, а чи, останньо, люди з кругів антикомуністичних, зближених до клерикальних.

Напрямок польської політики супроти України був завжди ворожий, хоча назовні були часом всякі миролюбні заяви. Ендецька лінія у способі думання була й осталася донині панівною. Приклади на це дають події з кожного одного дня, а польська преса є того найкращим прикладом.

Дмовський не живе, але заціплена ним бацिला заборчости, великості та союзу з Москвою опанувала польське суспільство до тої міри, що стала причиною невиліковної недуги сучасних поляків.

Отже, сміливо можна нині твердити, що Дмовський був духовим провідником великості Польщі та її заборчих плянів на Сході, а Пілсудський був невиліковним виконавцем цих плянів.

Пілсудський стремів до створення Федерації поневолених Москвою народів, щоб в той спосіб протиставитись Москві. Очевидно, ця Федерація мала би діяти під опікою Польщі.

Дмовський натомість голосько гасло могутчої Польщі, яка в оперті на Москву мала би створити мур перед німецьким напором. Очевидно, що в такому укладі сил для України місця не могло бути. Перемогла ідея Дмовського. В Ризі поділили землі України. На теренах, прилучених до Польщі, поведено акцію польонізації всіма можливими засобами, до терору включно. І хоч при владі були «полковники», найближчі люди Пілсудського, та саме їм треба приписати і пацифікацію, і Бересть та Березу Картузьку, руйнування церков на Холмщині та Підляшші, творення Сокальського Кордону, відлучення Лемківщини від зверхности Перемиського Єпископа і всі ті блага, що їх українці зазнавали в міжвоєнній Польщі.

Комуністична Польща продовжувала ту саму лінію. Акція «Вісла», винищування інтелігенції, привласнення насильницьким способом Катедри в Перемишлі, а пізніше й узаконення того насильства. А за німецької окупації — проголошення українців німецькими «коллаборантами» та співпраця з большевиками у винищуванні українського населення — оце й були жнива посіву Дмовського.

І хоча вислугування та домовлювання з Москвою Польщу дорого коштували — 45 років повної залежності від Москви і втрата вимріяних «Східніх Кресів» не на користь Білорусі чи України, але таки з волі і для користі Москви, — та в ментальности поляків Україна є ворогом більшим, чим Москва, а навіть, чим загроза від Німеччини.

Визначні постаті ОУН, УПА

Яків МОСТЕПАН

МИХАЙЛО КОЛОДЗІНСЬКИЙ

(1903, с. Поточиськи, Галичина — березень 1939, Карпатська Україна)
(Закінчення, 2)

Загальновідомо, що про своїх ідейних та політичних противників советські можновладці згадують лише у крайньому випадку — коли ті становлять для режиму і його злочинної ідеологічної абракадабри смертельну небезпеку. Так було і з Карпатською Україною. Витяг з промови Сталіна свідчить про те, що події на Закарпатті викликали серйозне занепокоєння в середовищі кремлівської зграї. А втім, не лише там. Якщо вірити керманичеві ВКП(б), політичні та військові діячі Карпатської України поголовно були «германофілами», зобов'язаними національно-державним відродженням Карпатської України гітлерівському Берліну. Однак тоді стає незрозумілим, чому занепокоєння Москви повністю поділяв і Берлін — коли мадяри розпочали масовий наступ на Карпатську Україну, гітлерівська кліка, не вагаючись, взяла бік гортистської Мадярщини. . .

. . . То був непростий час для полковника Михайла Колодзінського: прибувши одним з перших на Закарпаття, він одразу ж розпочав здійснення мрії свого життя — формування боездатної української армії, що була б готова протистояти будь-якому загарбникові українських земель. Разом з такими непохитними українськими вояками-націоналістами як Дмитро Климпущ — комендант Головної Команди Карпатської Січі, Степан Росоха — зв'язковий старшина з Урядом Карпатської України, поручник Шука — Роман Шухевич — член Крайового Проводу революційної ОУН, поручник Зенон Косак-Тарнавський — один з провідних військових діячів ОУН, Михайло Колодзінський збирає навколо себе й інших активістів Організації — відданих нації та обізнаних з воєнною справою молодих українців. Збройні формування Карпатської держави дістають назву КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ. Маючи мінімальну кількість зброї, вояки СІЧІ починають нерівну боротьбу з бандами мадярських та польських терористів, що здійснюють щоденні напади на села та міста Карпатської України в надії посіяти страх і відчай, зневіру і неприязнь щодо української влади.

Полковник Михайло Колодзінський очолює Генеральний Штаб Карпатської Січі. Під його проводом Штаб безперервно проводить військовий вишкіл і старшинські курси перш за все для тих, які ще не були у війську і прибули на допомогу Карпатській Україні з інших українських земель, головним чином з Галичини, Буковини

та з-під советської України⁸. 19 лютого 1939 року, по завершенні II З'їзду Карпатської Січі, вже десять тисяч січовиків продефілювали вулицями Хусту. Оборонці Срібної Землі пройшли повз будинок «Січової Гостиниці», на балконі якої знаходились члени Уряду Карпатської України на чолі з прем'єр-міністром о. д-ром Августином Волошином; народ, як правило, не вживав усіх цих титулів: він іменував голову Уряду просто — батьком Волошином.

Зима 1939 року виявилась для Михайла Колодзінського та його бойових побратимів сповненою незчисленних турбот, тривог та сподівань. 17 січня 1939 року президент Чехо-Словаччини Гаха видав явно провокаційний наказ про призначення міністром внутрішніх справ Карпатської України чеського генерала Л. Прхалу. Згода Уряду Карпатської України властям Праги не знадобилась. . .

Та 12 лютого того ж року антиукраїнський демарш Праги був зведений нанівець у ході виборів до Союму Карпатської України: за Українське Національне Об'єднання (б'лок партій та організацій, що виступали за незалежність Карпатської України) проголосувало майже 92% виборців Закарпаття!⁹ Українська влада на території Срібної Землі набула легітимності з формальної юридичної точки зору, не кажучи вже про інші ракурси бачення проблеми. Січовики, їх старшини, шеф Генерального Штабу Карпатської Січі Михайло Колодзінський поклялися до останнього набою боронити Карпатську Україну, цю невід'ємну частку священної української землі.

Напочатку березня 1939 року розвідка Карпатської Січі принесла тривожне повідомлення про концентрацію мадярських збройних сил на південних кордонах Карпатської України. Того ж дня мадярське радіо поінформувало про те, що Гітлер і Муссоліні дали згоду на окупацію мадярами Карпатської України. Крім того, розвідка надала у розпорядження Уряду важливі відомості про ворожі українській владі наміри генерала Прхали, що являв разом зі своїми підлеглими своєрідного троянського коня у столиці Карпатської Держави.

Наступні події набули трагічного характеру. Вночі 13 березня прем'єр-міністр Карпатської України Августин Волошин дає наказ видати резервну зброю січовикам — тієї ж ночі мадяри розпочали наступ на мукачівському відтинку. Це була справжня агресія фашистської Мадярщини проти демократичної української держави. Агресія, санкціонована гітлерівським керівництвом Німеччини.

Учасники оборони Карпатської України виявилися людьми вийнятою мужності. Перевага противників — мадярів, чехів та поляків (вони приєднались до інтервентів-мадярів дещо згодом) — була абсолютною. Достатньо сказати, що Мадярщина кинула проти декількох тисяч січовиків не менше трьох кадрових дивізій, що налічували близько тридцяти тисяч вояцтва та старшин. Та чисельна перевага агресорів була зведена нанівець військовою майстерністю і самопожертвою вояків Карпатської Січі.

14 березня 1939 року столиця Карпатської України прокинулася

⁸ «Історія Українського Війська», Вінніпер, Канада, 1953, стор. 595.

⁹ «Шлях Перемоги», ч. 11, 1979, стор. 1,5.

від крісових пострілів, гарматної канонади та вибухів гранат. Все пояснювалось просто: чехи врішили, висловлюючись фігурально, гучно грюкнути дверима, залишаючи Україну. Чеська війська обстріляли будинки Головної Команди Карпатської Січі, «Січову Гостиницю», гарнізони січовиків та інші об'єкти¹⁰. В ході великомасштабної провокації з чеського боку використовувались легкі танки та гармати. Січовики полковника Михайла Колодзінського були озброєні лише крісами, гранатами та пістолетами.

Бої точаться в усіх районах Хусту. Січовики чинять впертий опір. Прага відхиляє всі протести Уряду А. Волошина. Однак вже всередині дня оперативне становище в Хусті кардинально змінюється — на допомогу столиці йдуть загони січовиків з інших регіонів Карпатської України. Вони озброєні відібраною з чеських жандармів зброєю. Чехи ганебно відступають, залишаючи на вулицях Хусту десятки своїх загиблих.

Того ж дня — 14 березня 1939 року прем'єр Августин Волошин проголошує державну незалежність Карпатської України. Бої з мадярами на заході посилюються.

15 березня командування Карпатською Січчю перебрав полковник Колодзінський — «Гузар». Увечорі того ж дня до Хусту прибув спеціальний посол мадярського уряду, який передав президентові А. Волошину вимогу Мадярщини без бою віддати цій країні Карпатську Україну. Німецький консул Гофман зі свого боку запросив до себе представників Головної Команди Карпатської Січі і порадив їм негайно капітулювати. Полковник М. Колодзінський на це відповів: «У лексиконі українського націоналіста немає слова 'капітуляція'. Власне, немає й відповідного українського аналога цього слова. Сильніший ворог може перемогти нас в бою, але поставити перед собою на коліна — ніколи!»¹¹. Те, що це не були лише гучні слова, мадяри, німці, поляки, весь світ дізнались у трагічні дні березня 1939 року.

На столицю Хуст мадяри наступали за всіма правилами воєнного мистецтва: з трьох напрямів, застосовуючи значні сили піхоти, танкові з'єднання, важку артилерію та авіацію. Вони мали намір за лічені години подолати невелику відстань у 50 кілометрів. Але на всіх напрямках вони зустріли опір з боку січовиків. Лише через 2 дні мадяри дістались до Хусту. Залишивши столицю, вояки полковника Колодзінського продовжували чинити мужній опір окупантам. Згодом мадярські старшини з подивом заявляли, що «ніколи не очікували такого завзятого спротиву і такої боездатності карпатських січовиків»¹².

17 березня 1939 року в одному із запеклих боїв десь між Бурштином і Тячовим загинув тодішній командуючий Карпатською Січчю — полковник Михайло Колодзінський. Разом із ним свій смертний час зустрів і ад'ютант полковника — поручник Зенон

¹⁰ «Історія Українського Війська», Вінніпег, 1953, стор. 597.

¹¹ Петро Мірчук, «Карпатська Україна і ОУН», «Шлях Перемоги», ч. 17-18, 1967, стор. 4.

¹² «Історія Українського Війська», Вінніпег, 1953, стор. 600.

Коссак. Точні обставини загибелі обох визначних українських націоналістів, членів ОУН, невідомі.

У книзі «Історія Українського Війська» є такі слова:

«Карпатська Україна витримала в боротьбі за свою незалежність довше, ніж Франція, Польща чи Чехо-Словаччина, яка на свою оборону не зробила жодного пострілу. Карпатська Україна заманіфестувала перед усім світом, що український нарід боротиметься за свою свободу повсякчасно, не рахуючись з жертвами, до повної перемоги і відродження Незалежної Української Соборної Держави»¹³. Що можна додати до цих слів? Хіба витяг із статті, що була вміщена у львівському «Віснику»:

«Геройські земляки 'славного' Бели Куна, що кинули на терези подій велику збройну потугу 10-мільйонної держави в її суперечці з півмільйоном тих, кого вони звали 'мізера плебс' — зазнали страшного розчарування. Багато хто гадав, що те, що відбувається у Хусті, — це оперетка. Що вистачить остереігаючого дзвінка, щоб опустилася завіса. Чи ж не так сталося у Празі? Геройські земляки Бели Куна обіцяли українцям автономію. . . Всім намовам та спокусам, всьому страхіттю подій, коли з грукотом валилися довкола держави, — закарпатські українці плюнули в лице. Це була відповідь, подібна до відповіді Камбронна під Ватерльо (Камброн — генерал старої гвардії Наполеона I Бонапарта; наприкінці битви під Ватерльо, у відповідь на пропозицію Веллінгтона здатися, Камброн вигукнув: «Гвардія вмирає, але не здається!»). Замість очікуваної оперети, або капітуляції, здивований світ побачив щось таке, перед чим кожен мимоволі мусить зняти капелюха. . . Так! Цей 'безнадійний опір' довів всім, крім підлих душ, що ідея, за яку боролися і гинули січовики, не є чиеюсь 'інтригою'. Що нація, в обороні якої вони стали на безвиглядну боротьбу, воліє не підкорятися дійсності, а творити нову. Воліє — навіть серед гамору великих історичних подій, жажливих потрясінь — так піднести свій голос, щоб його почув світ»¹⁴.

¹³ «Історія Українського Війська», Вінніпер, 1953, стор. 603.

¹⁴ «Шлях Перемоги», 1967, ч. 17-18, стор. 4.

«Український націоналістичний визвольний рух ставить змагання за відновлення й закріплення Суверенної Соборної Української Держави в основу всього українського життя. Зосереджуючи всі сили і всі дії для досягнення цієї найвищої мети, він ставить перед українським народом означений зміст української держави, саме такий, щоб вона об'єднувала в собі цілий народ, всі українські землі, щоб порядкувала в ній суверенна воля цілого українського народу, запевняючи всесторонню свободу, справедливість, рівність, добробут, свобідний розвиток і свобідну творчу діяльність усім громадянам України без різниці».

Степан Бандера

«Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном».

На Чужині, 1948, стор. 5.

Петро ДУЖИЙ

ГЛИБИННА ДУМКА І ПОЛУМ'ЯНЕ СЛОВО ЗЕНОНА КОССАКА

Тридцятидворічне життя Зенона Коссака (1.4.1907-19.3.1939) було наповнене вагомим змістом. Народ пам'ятає його як енергійного і невтомного і революційного діяча, як бойовика УВО і ОУН — члена її Крайової Екзекутиви, як військовика — поручника Карпатської Січі, врешті, як національного Героя, який життя своє віддав у боях за волю Карпатської України.

Після проведення Першого Конгресу Українських Націоналістів (28.1. — 3.2.1929), який покликав до життя ОУН, учасник Конгресу, один із видатних українських націоналістів Степан Лен-

кавський склав Декалог — «Десять заповідей українського націоналіста». Декалог повинні знати всі члени ОУН напам'ять, уміти його пояснити рядовим членам Організації, а зокрема націоналістичному юнацтву в програмах ідеологічного вишколу. Своєрідним доповненням Декалогу стали «12 прикмет характеру українського націоналіста», а також «44 правила життя українського націоналіста», які уклав Зенон Коссака. І Декалог, і «12 прикмет. . .», і «44 правила. . .» — це систематизована сукупність зобов'язуючих моральних приписів, за якими рекомендується виховувати та сталити характери високоідейних, самовідданих, жертвних і незламних борців за Україну.

«44 правила життя українського націоналіста» Зенон Коссака склав у тюрмі. Перелік характерних рис та ідейних переконань націоналіста — велелюдне свідоцтво великого таланту автора.

Зенон Коссака — автор статей на ідеологічні та політичні теми. Про деякі написані й надруковані його праці — коротка інформація у цій статті.

В 1931 році, з приводу 15-літніх роковин від дня смерті Івана Франка, З. Коссака написав статтю «Проблема проводу в Івана Франка». Підкреслюючи, яку вагому роллю у формуванні української націоналістичної думки відіграв, у першу чергу, Тарас Шевченко, а далі й Іван Франко, Коссака пише: «Шевченко своїми творами

поклав тривкі основи під національно-політичне відродження українців і від нього йде початок правдивого поступу українців. У продовженні Шевченківської творчості виступає геніяльний Іван Франко, який наче б доповнював інтуїтивність і пророчість Шевченка своєю інтелектуальністю. Національний підклад творів Шевченка знаходить своє доповнення у суспільництві Франка».

Короткими й влучними словами Коссак підкреслює Франкову геніяльність: «Франко — це геній, в творчості якого кожний може знайти для себе щось. Подібно, як Шевченка сантиментальні інтерпретатори представляли сантиментальним ліриком, коли він є поетом національно-революційним, так і Франко мав своєрідні інтерпретації. Безперечно, що твори Франка являються відбиткою його гуманно-демократичного світогляду — та все таки є в нього ціла низка моментів, повна сили. Тому у творах його шукаємо для себе те, що є найсильніше, або те, що для нас найбільш виховне. Нам вільно це зробити, бо Франко, як геній, має у собі конечну всесторонність, якої нам заперечувати абсолютно неможливо. . .».

Проблема проводу викликала зацікавлення З. Коссака. Торкаючись питання проводу в Івана Франка, Зенон Коссак пише: «Нема сумніву, що Франко висував потребу розумного, сильного і характерного проводу у нас, українців, тому і квестія ця має свою відбитку у найважливіших його творах. Вказуючи на постать Захара Беркута, його організаційний та провідницький хист, він стверджує, що правдивий провідник може навіть серед примітивних вічевих політичних порядків бути першим і вести народ. Франко цинив провід і розумів його».

Порівнюючи Вишенського і Мойсея, Коссак пише: «Антисоціальний Іван Вишенський і соціальний Мойсей виказують негативні риси типово українських вождів. Відносно Івана Вишенського намагається Франко вивести шкідливу невторальність, чи суспільну дезерцію, яка знаменувала цілу плеяду наших визначних українців від найдавніших часів. Робить він це в ім'я свого соціального конструктивізму». Коссак робить висновок: «Цього якраз бракувало Вишенському мимо авторитетности, мимо провідницького хисту. Відсутність приковууючої сили до того ґрунту, з якого виріс, кидають його у дезерцію для спасення душі. За виїмком сантименту, який на кожному кроці охоплює його. . . рідний край, вишневий листок з візією українських вишневих садків, рідна мати з пестоцями, все це сантиментальні моменти, які розбурхали патріотизм Вишенського, але не прикували до себе. . . йому бракує волі й охоти підпорядкуватися вищій ідеї. . .».

Інакше оцінює Коссак Мойсея як провідника. Він пише: «Мойсей є типом соціальним. Його силу міряє Франко силою волі, характеру, завзяття й вірою та певністю в себе. Мойсей прикований душею і розумом до свого народу. . . Мойсей — це провідник, який проходить

свою світлість і упадок... Геніяльність Мойсея є так довго, як довго є сила волі вести і наказувати масам. З моментом першого захитання приходить упадок. І тут виявляє Франко шкідливість непевності і відсутність сили волі та характеру у провідника. В поетичній формі передає він (Франко) нам Мойсееву трагедію, як вислід його хитань: обкидання камінням, вигнання і передчасна смерть! Не вмєш вести, ... так пропадай».

У своїх філософічно-суспільницьких міркуваннях З. Коссак зазначає: «Франко твердить, що провідник є еманациєю енергії нації, коли у «Великих Роковинах» каже: «Мовиш, де нам взяти Богдана?» Тут і ясным є, що провідник для нього — це синтеза змагань народу.

Названу працю Коссак закінчує висновками: «Тих кілька моментів вказують на ті моменти творчости Франка, які під сучасний момент необхідні. Звичайно, шукаємо в геніїв те, що необхідне під сучасний мент для санування криз. Проблема проводу є найбільше пекучою у нас.

Вироблення проводу, який зумів би підпорядкувати собі анархо-лібералістичні, неутралістичні та партійницькі наставлення у час вимоги консолідації наших сил, коли йде мова про національне визвольництво, про понадпартійні і понадкласові цілі.

Нехай же Франковий підхід до цієї справи знайде своє практичне розуміння... А цінення проводу, як доказ зрілости і вироблености нації, хай пройде в кров і кості цілого українського народу!».

Автор цих рядків, відбуваючи ув'язнення у Бригідській тюрмі, довгими годинами переписував праці Зенона Коссака з вишкільної ділянки і розсилав їх таємним способом по тюремних камерах. В'язень Василь Крупа (помер у США) чи не найкраще зберіг написане в пам'яті, а вийшовши з тюрми, передав підпільними клітинами ОУН для користування у вишкільній роботі. Нижче наводимо фрагмент із праці про український націоналізм, яку написав Зенон Коссак:

«Коли український націоналізм заперечує стан поневолення української нації, коли заперечує стан визиску, коли заперечує той стан, де панує соціальна нужда, а на це місце дає нове життя, то цей рух є революційним... Кожний суспільно-політичний рух, що хоче бути переможним, мусить звернути велику увагу на виховання своїх визнавців.

Так є у всіх народів, які стремлять до перемоги й розросту. І український націоналізм стоїть перед цим завданням, а це завдання його надто велике, бо йдеться про перевиховання всієї української нації й здобуття державної незалежности. І це велике завдання виповнить українська нація тоді, коли її молодь буде великою, шляхетною, високоідейною, дисциплінованою, сильною, характерною, коли віддасть себе всецїло рухові й буде його гідно заступати. Це виховання є незвичайно важне, воно має захопити кожного націоналіста й націоналістку, коли в дійсності лежить

їм на серці добро батьківщини. Немає нічого кращого, нічого гіднішого, немає більшого щастя в житті людини, як бути борцем за краще майбутнє свого народу і батьківщини.

Це є те, що підносить людину на вершини життя, робить з неї героя, велетня за краще майбутнє. До того допровадити може лише безмірна любов до свого рідного. З безмежної любови націоналіста до України постане Українська Незалежна Держава. І так є у всіх народів. Прикладом цієї безмежної любови до свого рідного народу є Д. Данилишин, який в обличчі смерти виявив велику любов, коли з його грудей понеслися, мов молотом ковани, слова: «Я жалую з того, що не можу більше працювати для неньки-України». Ці слова — повний вираз любови аж до самовідречення. Хто в собі плакає такі почуття, цей мусить здобути собі гідність найкращого борця. . .»

«Процес розкладу й дегероїзації, гедонізації охопив навіть Церкву, яка почала йти назустріч людським слабостям, послаблюючи суворі етичні вимоги, потураючи 'влас'їмушим', нехтуючи покривдженими й поневоленими, не раз стаючи Церквою пануючих, а не поневолених народів і людей, спроневіряючися ідеалам Христа. Більше того, — Західня Церква ввійшла у співіснування, а далі й у співпрацю, детант та діалог з воюючими безбожниками, народобивцями й поневолювачами. Режимову Церкву поставлено понад Церкву катакомб. Замість екуменізму з катакомбним християнством і катакомбними Церквами, а екуменічний діалог з церквою російського імперіялізму, коляборуючою з безбожницьким, народобивчим, окупаційним режимом коштом катакомбних Церков. Церква імперіялізму засуджена на упадок з хвилиною упадку імперії, а з тим Ватикан і Світова Рада Церков оправдано виявляться силами реакції, які своїм діалогом і співпрацею стали помічниками імперіялізму й поборювачами визвольного націоналізму. Об'єктом того діалогу з церквою імперіялізму зокрема стає християнська Україна, її обі Церкви, визнання яких партнерами в екуменічному діалозі московська церква імперіялізму вважає 'нарушенням і захитанням структури' російської 'церкви'. Це вимовно ясно: це є порушенням імперії, якої зняряддям є явно Загорська церква. Ватикан і Світова Рада Церков незабаром не матимуть партнера для екуменічного діалогу, бо імперія валиться, а з нею її церква, а національні Церкви інтересу для діалогу з тими чинниками Заходу не мають і не збираються кооперувати з тими, які допомагають закріплювати над ними кайдани!»

(З матеріалів VI ВЗ ОУН:
«Становище у світі й Україна»)

В роковини штучного голоду в Україні

Д. ШАЛДІЙ

ГОЛОДОВІ ЗЛОЧИНИ МОСКВИ В УКРАЇНІ

*«...по селах їли людське м'ясо
І хліб пекли з розтертої кори...
Дивилися голодні діти ласо
На спухле тіло вмерлої сестри...
...Тоді по хліб до міста йшов селяк
І там лягав, вмираючи на брук...»*

Ось так описує поет-письменник Юрій Клен голод 1933 року в Україні.

У цьому 1963* році минає 30 років з того часу, коли московський сатрап ужив супроти окупованої, але нескореної України пекельний засіб — організований штучний голод, щоб перетворити український народ у своїх слухняних рабів.

Та не тільки сьогоднішні злочини Москви стискають нам серце; коли оглянемося назад, то побачимо весь жах нечуваних у світі злочинів, які діються в Україні більше ніж 300 років під кривавим московським чоботом. Ці злочини зафіксовані в нашій історії, в художній літературі, в розповідях, мемуарах, в офіційних урядових документах тощо. Навіть більше — сьогодні в Україні маємо ще живих свідків трьох голодових облог, що їх застосувала Москва для знищення українського народу в 1891, 1921 і 1932/33 роках. Ці жахливі дати пекельних московських злочинів у житті українського народу відомі вільному світові. На жаль, він так загіпнотизований московською пропагандою «співіснування» та «мирного курсу», що й забув, що ті злочинні дати є грізною для нього пересторогою.

Коли в цю річницю голодового злочину в Україні оглянемося назад, аж до часів царювання в Москві Петра I, в старовинних книгах козаків-запорожців прочитаємо: «З півночі, від Москви, прийдуть злочини і лукавства». І ці злочини-лукавства прийшли в Україну з Москви вже 1710 року. «Москва умисно хотіла військово козацьке вигубити. І для того одних тяжкими роботами помордувала, *других голодом поморила*, а інших борошном гнилим, отрухлим з ящурами і вапном помішаним, потруїла» («З урядових щоденників гетьманської канцелярії на Україні»).

Голод і отрута — це були ті головні злочинні засоби Москви, що вона їх вживала ще 300 років тому супроти України. Другим московським злочином коронованих розбійників було грабування

* Ця праця була написана її автором у 1963 році, але своїм змістом настільки важлива, що ми передруковуємо її у 60-ліття штучного голоду в Україні. Автор, уже покійний, похоронив із східних областей України.

України за часів цариці Ганни Йоганівни, курляндської герцогині. В 1737 році московський міністер Волинський у таємному листі звітував цариці: «До самого в'їзду мого на Україну не думав я, що така вона спустошена і таке множество тутешнього народу з голоду і нужди пропало. І тепер не зосталося й стільки хліборобів, щоб їм самим для себе збіжжя посіяти. . . Багато поля залишилося без засіву, робити немає кому і немає чим. Хліб і робочий скот забрано нашим військом, а через це всі обивателі українські, а особливо козаки й мужики, прийшли до крайньої нужди і бідності. В поселеннях обивателі голодні помирають, а ще треба стягти 30 тис. мір муки, провіант і фураж» («Листування Волинського з Біроном»).

Російська історія стверджує ще й третій жахливий злочин московських володарів на землях України. «Завоювавши Новоросію, — пише С. Платонов в «Історії Росії», — цариця Катерина II відбула подорож по новопридбаних землях у 1787 році. Запорозьку Січ вона розігнала ще в 1775, отже ніяка небезпека від козаків їй не загрожувала. . . Подорож Катерини Дніпром мала дуже велику урочистість та парадність. Потьомкін приготував для неї дуже багато ефектовних декорацій, будуючи швидко села там, де їх в дійсності не було, зганяючи до Дніпра народ з далеких місцевостей» (С. Платонов: «Учебнік Руской Історії», 1945 р., стор. 269»). А в документах урядової канцелярії Потьомкіна знаходимо такі записи про стан в Україні під час подорожі Катерини: «Через Україну проходять російські полки й команди і чинять самоуправство. Вони забирають припаси, харчі і одяг, поводяться дуже брутально з населенням. З усіх боків підіймається плач, стогін і лемент козацтва і народу, навіть найбільш покірливі перед московською царицею почали нарікати, що так далі бути не може, всі загинуть від знуцань, грабежів і голоду».

Таким чином лише протягом 75 років Москва влаштувала в Україні три голодові «імпрези» щоб закувати українське населення в «старшобратерські» кайдани та зломити боротьбу за державну самостійність України. Нищення українського народу організованим голодом продовжувалось Москвою й далі. Для того найвищі московські управителі використовували кожен нагоду, щоб організувати голод на українських землях. Вони створювали його штучно, або ж використовували для того наслідки періодичної посухи.

Голод, як зброю проти поневолених Москвою народів, виправдував і улюблець Леніна — «пролетарський» письменник Максим Горький (Пешков). У своєму романі «Клім Самгін» Горький від імені Самгіна писав: «Ніхто з інородців Росії не любить. Вона жадібна і жорстока. Росіянин історично звик жити за рахунок інородців, тому він їх і використовує. Росіянин є заздрісний, якщо сам голодує, хоче, щоб інші також голодували. . . Немає ні однієї держави, в якій існувала б така протилежність національних інтересів, як в Росії: поляки не розуміють грузинів, українці — росіян, башкири — чухонців, киргизи — тюрків, татари — мордву і т. д., і т. д. . . Коли б я мав владу, заселив би Сибір інородцями, перевіз би їх до Якутії, на Камчатку і взагалі в глухі голодні місця. Хто з них

виживе — нехай живе, хто помре — нехай помирає» (М. Горький: «Клім Самгін», Москва, 1947 р., стор. 230, 341).

Про черговий голод в Україні є і в документах за царювання Олександра III. В згаданій вже «Історії Росії» (стор. 353) Платонов пише: «В 1891/92 роках цар Олександр урятував Поволжя хлібом з'южних окраїн Росії» (України — Д. Ш.). Царська акція великої допомоги голодуючим ще більше зміцнила за ним славу «миротворця». Але те, що через безоглядне грабування українського населення коронований злочинець-«миротворець» нищив шляхом голоду в 1891 році українське населення, «Історія Росії» мовчить!

Поль Половецький у статті «Три дати — 1891-1921-1933» («Вісник ООЧСУ», травень 1958 р., стор. 12) про голод в Україні у 1891 р. посилається на історика С.С. Ольденбурга, який написав: «Як тільки в Петербурзі стало відомо, що посуха знищила на Поволжі весь урожай озимих і ярових хлібів, імператор дав наказ: усі ешелони з хлібом, що знаходяться в дорозі до портів Балтійського і Чорноморського морів, негайно повернути назад і спрямувати на Поволжя. І всі ешелони Лівано-Роменської залізниці, що по ній перевозився хліб з України на північ і південь, змінили свій напрям і посунулися на Поволжя»...

А в Україні? Збіжжя в ешелонах з України спрямовано на Поволжя, а українське населення з благословення «миротворця» давив своїми кістлявими руками московський цар-голод. Про голод в Україні у 1891 р. маємо мало документів, а варто було б їх витягати на денне світло, щоб до довжелезного ланцюга наших обвинувачень Москви в її злочинах додати ще одне зveno.

Мало маємо документів і про українську революційно-визвольну боротьбу в 1905 році, коли спільно з розбійницькими екзекуціями російської жандармерії українського селянського, в Україні грабувався хліб, майно, худоба і т. п. Жандармерія руйнувала цілі села, вішала та засилала масово на каторгу українське населення лише за те, що воно в справедливій боротьбі за своє визволення збройно повстало проти московської неволі, проти злочинів Москви.

Москва наказала своїй експозитурі в Україні «урочисто» відсвяткувати 40-річчя створення комуністичної партії в Україні у 1918 році. Але московські володарі ані словом не згадують, що 1918-1921 роки, це ті роки, коли Ленін московськими червоними багнетами окупував Україну. Відправляючи в 1919 році нові червоні збройні сили проти українських національних армій, Ленін промовляв до червоної армії: «Ваша перемога над . . . вто-блакитною сволочю — це хліб для наших голодуючих жінок і дітей. Багнетом здобуйте для нас хліб!». Грабування українського народу очолив сам Сталін, який організував на загарбаних українських землях московську Чека, «продотряди», «чони» (збройні загони спеціального призначення) та запровадив червоний терор.

Приборкувати воюючу Україну та здобувати для Москви хліб багнетом кинулася допомагати й імперська білоармійщина Денікіна, Врангеля та інших царських генералів — запеклих ворогів Української Незалежної Держави. 14 грудня 1919 року Денікін видав наказ ч. 175, в якому записано, що всі росіяни, незалежно від їх політич-

ного переконання, боряться за збереження єдиної невідлимої Росії.

Чергова посуха, беззастережне грабування України, війна між білими і червоними на українських землях були спричинниками голоду в Україні у 1921 році. Посуха охопила також і Поволжя від Астрахані до Вятки, що викликало дуже велику тривогу у Москві та звернуло безпосередню її увагу на поволзькі землі. Про голод на Поволжі заговорили всі нараз, бо існування його не викликало ніякого сумніву, але про голод в Україні Москва перед світом вперто промовчувала. Спеціальним декретом Совнаркому в липні 1921 р. Поволжя було цілковито звільнене від продподатку і «продразвборсток». А в Україні, як писав «Комуніст» (пресовий орган ЦК КП(б)У), «ударні» продзагони до зернини випомпували хліб для голодуючих «братів» Поволжя.

Україна конала з голоду, а від портів Чорного та Озівського морів сунули ешелони з українським хлібом на Поволжя. Лише аж в грудні 1921 р., на сесії Всеукраїнського з'їзду советів Мануїльський заявив про голод в Україні, запитуючи у присутніх: «Де вихід?»

Вихід був, бо посуха охопила лише українські південні землі, а загальний урожай зернових по всій Україні дорівнював 277 млн. пудів. Ці відомості офіційно подав сам нарком земельних справ УССР Клименко. Але за цей час Москва вивезла з України понад 200 млн. пудів зерна. Сам Клименко ствердив на з'їзді в грудні 1922 р., що в Україні вже реквізовано лише у південних округах 90 міль. пудів хліба, себто в тих округах, у яких найлютіше шалів голод.

Поль Половецький у своїй статті «Три дати», про яку ми вже згадували, пише: «Треба віддати справедливість, що уряд звернувся з закликом до всього світу про допомогу. В містах були організовані спеціальні комітети, і то для успіху їх праці були обрані поважні, відомі люди, переважно з бувших земських діячів. Були видані мільйонними тиражами плякати і відозви до населення про проведення збіркових акцій. . . АРА, створена в США (під головуванням Геберта Гувера — Д. Ш.), розгорнула широку допомогову акцію в Україні і на Поволжі». Що московський уряд звернувся з закликом до всього світу про допомогу — відповідає правді. Але про допомогу для Поволжя, а не для України. Що були організовані спеціальні комітети (компомголи) — це правда, але до комітетів в Україні увійшли не «поважні, відомі люди, переважно з бувших земських діячів», а призначені від партії різні наставники над українським населенням. Замість допомоги, вони реквізували хліб у селянства, організували отарне «общественное пітаніє», яким користувалися тільки вибранці та фаворити партійних наглядачів.

Факти? Ось декілька з них: в с. Червоногригорівка на Дніпропетровщині завідуючим дитячим будинком під час голоду був призначений комуніст Ковальов. До його призначення будинком завідувала дружина колишнього викладача семирічки Іщенко. Її усунено, як класово-ворожий елемент. АРА, коли їй було вже дозволено, постачала в 1922 р. продуктами харчування дитячий будинок. Ковальов харчував у будинку всіх спецуповноважених, а діти протягом трьох місяців вимерли з голоду, дизентерії та тифу (308 осіб).

На манганових копальнях Нікополь-Марганець було організовано для робітників «общественное пітаніє», яким завідував комуніст Кузнецов. Від АРА допомоги не одержано. Члени комітету (компомголу) реквізували по селах тварин, збіжжя, муку, крупу, товщі, які використовувалися для «общественного пітанія». Селяни та робітники копальень із селянства були позбавлені права користуватися «общественним пітанієм». Вони помирали з голоду; робітники із селян мусіли щоденно відпрацювати в копальнях 8 годин. Партійна ж згряя всіх численних партосередків та комсомольський актив, очолений Новіковим, жирували на «общественном пітанії» (автор цієї статті також в ті часи працював в копальнях і жажливо голодував — Д. Ш.).

Правдою є також, що «були видані мільйонними тиражами плякати і відозви», в яких закликалося допомагати... голодуючим «братам» від Астрахані аж до Вятки. Про Україну в плякатах ні словом не говорилося. Але чи були такі відозви і плякати у Саратові, Самарі, Вятці, які б закликали допомагати голодуючій Україні?!

Можна навести факти також і про м. Нікополь, де головою компомголу був комуніст Забелін, а його головним відпоручником комуніст Крючков — агент по «продразв'юрстке». Можна навести подібні факти і про низку інших сіл, у яких населення вмирало з голоду.

Член комісії Нансена, що відвідав Україну в 1921 р., писав: «Лани між Полтавою і Одесою, колись найбагатші в Україні, лежать облогом. Всюди видно покинуті житла з обідраними стріхами, що їх з'їли голодні мешканці. На протязі сотень кілометрів не видно оброблених піль. Околиці Єлисаветграду, колись дуже багаті, тепер спустошені і виглядають пустелею. Видно дуже мало людей і жодної тварини».

Лише у січні 1922 року в Москві «представник УССР» уклав угоду з представниками АРА, в якій говорилося в першу чергу про деяку медичну допомогу для України. В травні 1922 року АРА порозумілася з Жидівським Розподільчим Комітетом (Джойнтом) і дозволила йому розпочати допомогу для жидів в Україні, а згодом розпочалася і досить мізерна, порівняно з допомогою для Поволжя, допомога АРА для України.

Одначе і в такій жорсткій ситуації український народ продовжував вперту визвольну боротьбу проти московського поневолення. Про те свідчать навіть офіційні повідомлення «Комуніста», про це свідчать і криваві морди Чека-ГПУ, у підвалах якого десятками тисяч гинув український національно-свідомий елемент.

Тимчасовий «відступ» Москви в часи НЕП-у закінчується в 1930 році. Московські верховоди плянують генеральний наступ на Україну і розпочинають організування штучного голоду, який охопив всі українські землі в 1932-33 рр. Ніякого «стихійного» лиха-посухи в 1933 році не було. За офіційними урядовими повідомленнями про виконання плану по СССР, у 1932 році було зібрано 70 міл. тонн збіжжя, зокрема в Україні — 18 міл. тонн (мільярд пудів). Зібраного українського хліба в 1932 році вистачило б для прохарчування протягом року 55 мільйонів населення. Увесь зібраний хліб в Україні був реквізований, а населення залишено на

поталу московському цареві-голоду, що косив на всі боки, збираючи рясні жнива смерті. Московщина вивозила український хліб за кордон по демпінгових цінах, а большевицький цар-голод йшов по Україні і починав трупом гробовища.

В 1933 році не зверталась Москва за допомогою до західнього світу, не видавала мільйонними тиражами на Поволжі плякатів, не закликала допомагати «братом» голодуючої України, не творила ніяких компомголів. Навпаки — хліб довжелезними ешелонами, так само як і в 1891 та в 1921 роках, сунув з України на північ.

Коли в 1921 році Москва на весь світ галасувала про голод на Поволжі, то в 1933 році вона не тільки вперто мовчала про голод в Україні, але і заборонила українському населенню вирушати за кордони України до Московщини, де хліба було вдосталь. Загнавши українське селянство до колгоспів, позбавивши його середників існування, Сталін на глум і сміх оголосив, що «жити стало ліпше, жити стало веселіше».

Жахливий зміст большевицького злочину супроти українського народу був зафіксований і в урядовій постанові «Про охорону соціалістичної власності», ухваленій в Москві 7.3.1932 року. Цей закон прирікав українське селянство на голодну смерть. Московські посіпаки з допомогою українських яничар забирали у селян все, до останньої зернини, до останньої картоплини. Награбовані сільсько-господарські продукти большевики тримали не тільки в коморах, а теж і під відкритим небом, від чого вони псувалися. Але це все пильно охоронялося, а за одну-дві картоплини, за три колоски, або жменю зерна, взятих з «соціалістичної власності» для голодних дітей, закон з 7.3.1932 прирікав на кару смерті, або довгорічне ув'язнення в концтаборях.

Не будемо описувати всіх страхів голоду 1933 року, бо про них написано вже багато. Для ілюстрації наведемо тільки такий образ з оповідань Олени Звичайної «Оглянувшись назад»:

«... Ніч. Ми з вами спостерігаємо життя столиці УСССР з висоти балькону шостого поверху. Ледь-ледь блимають зорі вгорі... Ледь-ледь чується принишклий гомін великого міста внизу...»

Ось чорним кажаном підлетіло накрите брезентом вантажне авто до наших воріт... Зіскачили міліціонери... З'явився двірник нашого будинку, і за його допомогою полетіли тіла живих і мертвих до авта... Ще хвилина, і авто, проїхавши пару кроків, спинилося біля сусіднього будинку, де виконало ту саму «операцію»...

Стогін і лемент живих, прикиданих мертвими, прорізує тьмяне повітря травневої ночі. Такі деталі «операції» аж ніяк не зворушують працівників «робітничо-селянського» уряду УСССР. З повними, накритими брезентом автами, мчать вони за межі міста, в поле, в ліс... Там викидають «вантаж» до глиниць, ярів і канав, або просто залишають нещасних у лісі... І так щоначі... Після такого «експерименту» лиш одиницям щастить знову доплентатись до Харкова...

Не свічки, а зорі присвічували нашим хліборобам у ці останні хвилини, не лікар, а смерть-визволителька рятувала їх від страж-

дань своїм холодним, як крига, дотиком, не священик, а Бог приймав їхню сповідь-молитву і... душі».

А ось урядовий документ замнаркома ОГПУ УССР Карлсона. Директива про втаємничення фактів людодіства:

Харьков, 22.5.1933 г.

Но 17/198/к

Сов. секретно. Серия «К».

Всем нач. облотделов ОГПУ УССР и Облпрокурорам.

Копия: Райотделам ОГПУ и райпрокурорам.

Отдел кодификации законов при Наркомюсте СССР письмом своим от 15/5 с. г. за номером 175-К разъяснил:

Ввиду того, что существующим уголовным законодательством не предусмотрено наказание для лиц виновных в людоедстве, а потому все дела обвиняемых в людоедстве должны быть немедленно переданы местным органам ОГПУ. Если людоедству предшествовало убийство, предусмотренное ст. 142 У. К. те дела также должны быть изъяты из судов и следственных органов системы Наркомюста и переданы на рассмотрение коллегии ОГПУ в Москве.

Это распоряжение примите к неуклонному исполнению.

Зам. Наркома
ОГПУ УССР (Карлсон)

Прокурор республики
(Михайлик)

Наведений таємний документ Комісаріату юстиції свідчить, яких жакликих розмірів набрав в Україні голод у 1933 році. Розгляд справ, пов'язаних з людодіством у народних судах набрав би не тільки розголосу у світі про голод в Україні, але й залишив би доказові сліди про московський злочин супроти українського народу в 1933 році.

Сьогодні дуже тяжко офіційально ствердити, скільки людей загинуло в Україні під час голодової московської облоги в 1933 році. Більшість дослідників твердить про 7 мільйонів померлих з голоду. Це дуже велика кількість, але вона свідчить, що не окремі одиниці з українського народу, не так звані «буржуазні» націоналісти, як твердить Москва, а все населення України воювало проти Москви за власне національне і соціальне визволення з московської неволі, за здобуття незалежної Української Самостійної Держави. Однак і жакливий голод 1933 року не зломив визвольної боротьби українського народу.

За другою хвилею терору 1932-1934 років прийшла і третя хвиля, так звана «ежовщина» 1937-1938 років. Так було аж до 1941 року, до вибуху Другої світової війни між Москвою і Німеччиною. Воєнне лихоліття для України було жакливе. Українське населення стогнало під чоботом двох окупантів: німецького та московського загарбників. Проти нового окупанта, що захопив українські землі, розпочала свої геройські бої Українська Повстанська Армія, лицарство якої здивувало весь світ.

В 1946 р. Москва ще раз вжила проти України випробувану нею зброю — голод. Про цей голод на еміграції маємо мало документів та матеріалів, але без сумніву і в 1947 році Москва вжила проти воюючої України ті самі методи, що й у 1921 та 1933 роках.

Хоч постаріла я від злої стужі,
 Та духом все ще дальше у бою. . .
 Провіднику мій, мій Великий Друже,
 Я — з Вами!

Ви — зі мною!

Я — стою!

1993 р.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

З нових поезій

СЛУХАЮЧИ ГЕНДЕЛЯ

Тріолет

Мав Гендель успіх колосальний,
 Бах ледве заробляв на хліб.
 Болючий приклад і повчальний:
 Мав Гендель успіх колосальний,
 З поховин Бах вертався, печальний,
 Творив, аж поки не осліп.
 Один мав успіх колосальний,
 А другий — заробляв на хліб. . .

15 грудня 1991 р.

ПЕРЕКЛАДАЮЧИ ГЕЛЬДЕРЛІНА

Він шикує слова в строфи, незвичні їм;*
 Архілох і Алкей свідчать, що вірш його —
 Мов напружені м'язи
 У скульптур Мікелянджельо.

Не вживає прикрас, риму відкинувши,
 Не затемнює зміст блиском метафори.
 Його ритму підвладний,
 Я крокую услід йому.

28 грудня 1991 р.

* Поезію писано т. зв. четвертою асклепійдовою строфою. Архілохова та алкесва строфи також належать до улюблених строф Гельдерліна.

ГЕРОНТОЛОГІЧНЕ

Наші дитячі роки та перші зелені юнацькі —
 Це дві третини життя.
 . . . Як бо тяглися вони — вечори безконечні зимові —
 Вдома колись на селі;
 В школі уроки нудні тривали, здається, віками,
 Поки дзвінок їх урве;
 По дев'яносто читав я сторінок тоді на годину,
 Нині подужаю — три . . .
 Для юнака і повніша година і довше триває,
 Ніж для старого — доба.
 Тож незабаром для нього часу вже не буде: зіллються
 Вічність і мить ув одно. . .

8 січня 1992 р.

МЕДИТАЦІЙНЕ

Зло заподієш людині — її ж і зненавидиш люто;
 Вчиниш зненацька добро — любою стане тобі.

24 травня 1992 р.

* * *

Марті Тарнавській

« . . . Нашу сотню рубають», — казали колись козаки.
 Пролітають, минають, пірнають у вічність роки,
 А все бачиться Зальцбург і Ви біля його плеча —
 Невеличке і мудре, і трохи кирпате дівча.
 Від каштанових свіч зайнялась-засвітилась любов,
 І той спалах — я вірю — ніколи уже не холов.
 Але вже догоряють, спадають осінні листки.
 «Нашу сотню рубають» — казали колись козаки. . .

7 жовтня 1992 р.

* * *

Сієнська Пінакотекка. Перед «Христом» Содоми

Проходити музеєм і відчути:
 Хтось пильно й сумно дивиться на вас.
 І дивно усвідомити нараз:
 Це з образу — той зір, до вас прикутий.

Немов не ви, а Він вас бачить перший —
Ще не розіп'ятий — прип'ятий до стовпа
(А на щоках — така гірка ропа. . .).
І ви вже зупинилися, завмерши.

Ішли собі музеєм, і зненацька
Вас полонив незбагнений маляр.
. . . Скандальне прізвисько і вдача чудернацька,
А пензель — Божий дар. . .

26 грудня 1992 р.

* * *

Коли вели на страту Конрадіна —
А десь лишилась молода дружина,
Якої ще не бачив у лице, —
Державний хлопчик здумав не про це; —
Не про життя він думав непрожите,
І не про вірші, що не встиг зложити,
Останню переходячи межу;
Не про тріумф ненатлого Анжу;
Не про хвиливу радість перемоги
Чи сором впасти ворогам під ноги,
Лише:

«Як мамі буде боляче,
Коли її ця вістка опече!»

13 березня 1993 р.

Євген КРИМЕНКО

НА БЕРЕЗІ МОРЯ

Заслуханий сиджу. . . хвилясті морські шуми:
Змінливих струй пливких — незмінний ритм, мотив,
Нескінчених симфоній — невгомні струни,
Маєстатичних плес — поезія без слів.

Настане ніч. . . і лютю буруни наліті
Підносять до небес запінені верхи,
Штурмують суходіл, вертаються розбиті
І гинуть в челюстях завзяті вороги.

Як зажевріє сонце крізь світанку двері,
В привітних шумах хвиль звучить русалок спів. . .
Чи, може, відгомін затоплених імперій?

Клич царств підводних? Зойк загиблих моряків?
 Це вічна загадка незглиблених містерій
 І битих хвилями скелистих берегів.

жовтень, 1990 р.

CREDO ОПТИМІСТА

Він до сонця лине крізь навислі хмари;
 Жде весни у час осінніх безнадій,
 А зиму він бачить у різдвянім чарі,
 Витканий зірками шлях тернистий свій.

Вірить, що вкінці до батьківської хати
 Дальня путь скитальця знову приведе,
 Що якусь сирітку приголубить мати,
 Щастя їм також засяє золоте.

В цьому світі зла слідів добра шукає,
 Хай кругом ненависть, та в душі любов!
 Знайде на пустині пишну квітку раю,
 Усміхнеться й далі йде відважно знов.

Йде кудись в незнане, в темряву тривожну,
 Зустрічає смерть, а вірить у життя,
 Вірить у спасіння і в опіку Божу,
 У небесний дім Предвічного Отця.

вересень, 1992 р.

Яр СЛАВУТИЧ

КРИХТИ ПІСЛЯ УЧТИ (Із давніх записників)

РОЗЧАРУВАННЯ

Вітер вигорнув сонце з-за хмари, і море вляглося,
 Блискітками по хвилях погнало знеможену тінь,
 Заяскріло навкруг, мов у полі достигле колосся,
 Лиш човни, як жінці, позолочену тнуть далечінь.

Та метафори ці, сподіваюсь, не варті й копійки.
 Тут немає полів. Тут нуртує води каламуть.
 І досадно стає, що біляві й принадні нордійки
 Сексуально сміються, а мене італійцем зовуть.

У Кільській затоці, 15 червня 1946 р.

Найшляхетніші люди
Помирали в Сибіру,
Серед чвар та облуди
Не втрачаючи віру.

1945 р.

НІЯГАРА

То спадає униз, наче цнота,
То гогоче борвієм ушир,
То, немов запорозька кіннота,
Залітає в нескорений вир.

1950 р.

* * *

Немов орган, гудуть потоки хуги.
Вістять симфонію Стрибожі руки.

1965 р.

* * *

(Замість супровідного листа до «Літ. Укр.»)

Гостростеблій Рогоза
По світах мандрує,
А моя важка сльоза
Всує ллється, всує.

Скільки дописів не слав
До літературки,
Назбирав лише неслав —
Мов пройшлися турки!

Посилаю ще, однак,
Назвознавчу сутич. . . **
Скиг і Русич і Козак
Полум'Яр Славутич.

** Це допомогло, бо моя стаття «Не біймося діяспори!» була надрукована в «Літературній Україні»

ЮВІЛЕЙНИЙ ПРИВІТ (До 60-річчя)

Слався віком, сріблистий волосе!
Йди в безсмертя, мов Киріяк.
Ти стоїш, «Український голосе»,
Серед хвиль — як яркий маяк.

Поміж виродків, що облавою
Насилають потоки згуб,
Нас гартує міцною славою
Видавництво твоє «Тризуб».

Едмонтон, 2 червня 1970 р.

ЯРОСЛАВУ РОЗУМНОМУ (Експромт напівсерйозно, напівжартома)

Надпивши з келиха Драча,
З рудої глиняної чашки,
Відчув я пахощі ромашки, —
Надпивши з келиха Драча.

І ще почув я слів замашки
Й булавну силу пірнача,
Надпивши з келиха Драча,
З рудої глиняної чашки.

*Вінніпег, 14 червня 1970 р.,
причастившись лікером «Славутич»*

ДО «СЛАВУТИЧІЯДИ»

Славутич — хитрий галичмен
(З передмазепинського віку!),
Змінюючи двадцять п'ять імен,
Югнув на битву превелику:

На щит підняв патріархат. . .
Ярила підбагрив рудою. . .
Тепер — не взяв би його кат! —
Штурмує світ Сковородою***.

*** Тобто взявся перекладати його на сучасну мову.

ЛЖЕГАЛИЧАНИН?

Богдан, східняка Романенчук,
Пофарбувавсь під галичан.
Хоча й «Киянин», спритний женчик,
Побивши критиків-прочан,
Громово бахнув «Азбуковник»,
«Бібліографію. . .» — за двох!
Всі — в диві: «Світський чи церковник?»
Всі заздять — Лев, Тарнавська й Мох. . .

КОЛОЛІТЕРАТУРНА ЗАГАДКА

Підлотнило і махнило
Тридцять років світ сквернило.
Емведистське доносило
Рило й рило гнило-гнило.
Як же зветься він? !

ПИТАНКИ Й ВІДПОВІДАНКИ

Іван Манило? Хуліганило!
Іван Манило й «Волосожар»?
Хуліганило й хуліганяр!

(Стверджено, що І. М. зголосився бути донощиком-шпигуном на літераторів, бандерівців та інших «ворогів народу»).

Наука, дослід

Василь ЗІГГALOV

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ І КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

«Чи є краща земля, як Карпатська Україна? Оперезали її високі гори сині, обмаїли зелені ліси, закосичили винниці з золотими виноградом, а річки сріберні опоясали блакитними стрічками. Така вона наша красна та Срібна Україна!» Ось такими поетичними, закоханими словами починає Василь Пачовський опис тисячоліття Карпатської України. Чи не найкращих десять літ свого полум'яного життя віддав він цій землі, її добрим людям.

З весни 1920 року В. Пачовський в Ужгороді. Тут він організує разом з В. Бирчаком видання часопису «Народ», допомагає місцевій українській громаді у створенні крайового товариства «Просвіта». У першому числі бібліотеки «Народа» В. Пачовський публікує щедрівку «Просвіти»¹, написану ним ще 29 квітня 1920 р., і присвячену створенню цієї масової української організації Закарпаття, яка пробудила зі сну Срібну Землю:

*Ой проквіляє орел з темниці,
Крильми кровавить на крати зі криці,
Осліп! Та чує, що йде луна,
В горах воскресла красна весна:
Радуйся, срібная земле! . .*

Сміливе поетичне слово одного із славетних українських романтиків, який все своє життя без останку присвятив Україні, надихало його закарпатських побратимів на святу справу піднесення українського духу в краї, який вже пробудився на всенародному конгресі Закарпаття 21 січня 1919 року у Хусті, де з усією народною твердістю пролунало: «Ід Україні!». В. Пачовський в згаданій щедрівці славить пробудження Карпатської України:

*То не дзвін дзвонить, не місяць мріє,
Не йде красуня з дівочих крас.
Ой то «Просвіта» світлич леліє
Грім, живе слово, верже між нас! . .
Прийшла та діва на Україну,
Зняла з могили сонну руїну —
Гори стряслися і загули,
Заклекотали буйні орли:
Радуйся, гордая земле! . .*

Мало хто в той складний час міг так сміливо проголосити в Ужгороді піднесення українського руху, як це робив Василь Пачовський:

¹ Бібліотека «Народа». Число 1, Ужгород, 1920.

*Орли там б'ються на полі слави,
І трублять труби їх голосні.
Жовто-блакитні грають застави,
То Україна росте в огні.*

*Он до нас в гори та діва входить,
На Подкарпаття сонце приводить,
В кожне віконце грають огні,
І дзвонять дзвони май голосні,
Радуйся, читава земле!*

Це були перші поетичні кроки В. Пачовського на теренах Закарпаття. І тут, в Ужгороді, він вірний собі — відкрито і чесно виступає на захист українства... Але варто згадати, бодай хоч скупими рядками, про життєвий шлях Василя Миколайовича Пачовського.

Народився він на різдвяні свята 12 січня 1878 р. в с. Жуличах, що неподалік від Золочева на Львівщині. На цих землях з давніх давен жили праукраїнські племена, а в XI-XIII ст. було князівське городище. Недарма за сімейним переказом В. Пачовський успадкував горду боярську натуру по материнській лінії (дівоче прізвище матері було Боярська). А по-батькові, який був священиком, чи не текла в жилах В. Пачовського й князівська кров. Але на цьому короткому екскурсі в генеалогічне минуле Пачовських-Боярських й завершується аристократична біографія В. Пачовського. Бо вже з дитинства він зазнав чимало злиднів і бідувань. Батько його помер іще молодим. А сім'я священика, як відомо, не мала якогось свого великого майна. Тоді в народі було поширене прислів'я: «Піп на цвинтар — попадає з хати».

Своє навчання В. Пачовський розпочав у Золочівській гімназії, але «боярська» гордість завадила йому успішно закінчити цей заклад. Його відрахували з 7 класи за сміливий виступ на похоронах товарища, над могилою якого він обвинуватив у смерті друга «професорів»-поляків².

Гімназійний курс довелося В. Пачовському завершувати екстерном у Львові і разом з тим заробляти собі на прожиток, даючи приватні уроки. Ми маємо дуже мало фактів зі студентського життя В. Пачовського у Львові. Відомо тільки, що він почав навчатися на медичному факультеті Львівського університету, де було засилля польської адміністрації. І знову склалася в його житті ситуація, подібна до золочівської. Василь відкрито виступив на студентському вічі проти політики ополячення, проти приниження братів-українців. А за це був один шлях — виключення з університету. В. Пачовський змушений був завершувати університетський курс аж у Відні. Закінчив він Віденський університет у 1909 році. На цей час його вже знали як відомого поета, одного із засновників «Молодої музи». Ще в 1901 році вийшла його поетична книжка «Розсипані перли», а в 1907 наступна — «На стоці гір». Поява на літературному обрії В. Пачовського зразу ж привернула увагу І. Франка, який у своїй статті «Наша поезія у 1901 році» підкреслював, що в «Пачовським нам виявляється неабиякий майстер нашого слова, правдивий, та-

² Ільницький Микола. Поет національної ідеї // Дзвін, 1991, 11, с. 130

лановитий поет, що надзвичайно глибоко вслухався у мелодію нашої народної пісні і нашої мови, що володіє технікою вірша, як мало хто з нас, і вміє за одним дотиком порушити в душі симпатичні струни, щоб збудити пожаданий настрій і видержати його до кінця»³.

В. Пачовський ще з юнацьких літ виховався як український патріот, що боляче переживав бездержавну трагедію свого народу. Звідси його глибока проникливість в історію різних земель України. Його історичні нахили проступають не тільки в поезії, драмі, але й в політичній публіцистиці. Це підтверджується брошурою В. Пачовського під красномовною назвою «Українці як народ», що вийшла друком в 1907 році. Ця праця спричинила ще більшу підозру до нього з боку польських властей. Не дуже прихильно ставилася до діяльності В. Пачовського і чехо-словацька адміністрація на Закарпатті. Але про це дещо пізніше.

Після закінчення університетського курсу у Відні В. Пачовський повертається до Львова, де одружується з Неонілою Горницькою, яка все своє життя прагнула зменшити біди і труднощі чоловіка і як могла підтримувала його і сім'ю. Василь викладає у Львові в українській академічній гімназії, видає свою наступну поетичну збірку «Ладі й Марені — терновий огонь мій» (1912 р.). Згадана книжка стала причиною підлого доносу до шкільної ради. І знову «профілактика» з боку польської адміністрації.

Перша світова війна принесла на українські землі нові криваві жертви. Ось що писав з приводу цього побратим В. Пачовського Богдан Лепкий: «Безталанна країно! Чому якраз над твоїми полями відчинила Пандора свій злощасний ящик і висипала з його найгірші злидні?»

Перші великі бої, і перші громади втікачів, і перші шибениці з тисячами невинно повшених людей, і перший масовий Каїновий злочин. Брат на брата пішов. А все на твоїх, на наших, на галицьких полях.

Немає там хати, немає родини, щоб жертви не принесла жорсткому молохові війни, немає куточка, з якого не визирали би кривда і не позіхала туга, немає клаптика землі не политого слізьми і кров'ю. Кров'ю за правду і волю.

І яку правду, і яку там волю маєш ти нині, безталанна, Богом забута країно?»⁴

З наступом російських військ В. Пачовський змушений разом з сім'єю емігрувати до Відня. Столиця імперії перетворилася в цей час на величезне переселенсько-табірне стовпотворіння. В. Пачовський зустрівся тут з побратимами-молодомузівцями П. Карманським і Б. Лепким. Українська громада налагоджує в столиці Австро-Угорщини видавничу справу. Поринув у цю справу й В. Пачовський. Тут він написав драму «Роман Великий». У Відні зблизила його доля і з В. Бирчаком. Йому, як і друзям, загрожує мобілізація до війська. А які з них вояки? Співвітчизники подбали про те, щоб і

³ Франко І. Збір. Творів: у 50 т. — К., 1982. — т. 33. — с. 176

⁴ Лепкий Богдан. Твори: у 2-х т. — К., 1991. — т. 1. — с. 488.

В. Пачовський, і Б. Лепкий влаштувалися для культурно-освітньої роботи в табір для військовополонених. Важка то була праця серед огрубілих у війні військовополонених українців з російської царської армії, але не даремна. Табірний досвід викладання історії та української мови неабияк збагатив В. Пачовського, особливо політично. Він захоплений історичними для України подіями 1917-1918 років, коли на його очах віками гноблена нація наново заклала державний фундамент. Невипадково доля закинула його у важкий 1919 рік до Кам'янця-Подільського. Але там його чекало трагічне розчарування. З 1920 року В. Пачовський, як ми вже згадували, переїздить до Ужгорода. Крім організації друку часопису «Народ», який налагодили разом з В. Бирчаком, В. Пачовський багато зробив у допомозі «Просвіті», налагодженні культурно-освітньої роботи на Закарпатті в українському напрямку. Все це було далеко не просто, але, як писав В. Пачовський, «хоч як важко йшло життя на Підкарпатській Русі під управою чеської бюрократії, то все ж воно розвивалося під кожним оглядом краще, як за мадярів»⁵.

І в Ужгороді В. Пачовський залишався сміливим, неупокореним захисником українства. В. Бирчак згадує про один факт з ужгородського життя В. Пачовського. У місті готувався вечір пам'яті Т. Шевченка, і члени оргкомітету попросили славного поета-романтика виступити на ньому із вступним словом, хоч дехто остерегав членів комітету саме В. Пачовському надавати таке слово, знаючи його гострий, запальний характер, та і йому самому не радили виголошувати промову. Але В. Пачовський не послухав. «Не забуду ніколи, — писав пізніше В. Бирчак, — як у ложі сидів французький генерал Парі, а Пачовський із Шевченка зійшов на сучасну долю України і на версальський мир: — 'Закував версальський мир Україну і віддав її комуністам і ляхам! Але ми, українці, переживемо версальський мир, переживемо і Англію, і Францію, і Польщу, і більшовиків! Україна вічна!' — кричав, чи випадково, чи свідомо в бік французького генерала. Той служив колись у Петербурзі, розумів — встав і вийшов. Від Пачовського домагалися опісля, щоб склав відповідну декларацію, але він не склав. Тому не міг відразу дістати посаду, але пізніше ця історія забулася»⁶.

За президента Т. Масарика уряд Чехо-Словаччини ставився до українців прихильно. Близько 2,5 тис. українських емігрантів поселилося в Празі і інших місцях республіки. В самій столиці, крім Українського Вільного Університету, діяло ще більше десяти українських науково-освітніх і культурних осередків. Чимало українських емігрантів осіло й на Закарпатті. З такими як А. Алишкевич (організатор берегівської та ужгородської гімназій), Ів. Панькевич, В. Бирчак, М. Демчук, Л. Бачинський, В. Палетинський, А. Дідик, К. Заклинський, І. Кульчицький, О. Крайчик, С. Ілляшевич, А. Артимович, О. Бачинський, М. Підгірянка, Г. Коссак, Д. Стахур працював і

⁵ Пачовський Василь. Срібна земля. — Львів, 1938. — с. 65.

⁶ Бирчак Василь. Лицар-мрійник // Наші дні. — Львів, 1942, 2 червня.

допомагав піднімати українську освіту, культуру в Карпатській Україні і В. Пачовський. Він писав про це: «У розвою шкільництва й орієнтації на зв'язок із українською культурою відіграли велику роль українські емігранти. Під проводом д-ра Михайла Браццайка вони пристосувалися до світогляду місцевого громадянства й не накидували своїх ідей згори, а підготовляли їх до самостійної національної праці».

В організації української освіти на теренах Карпатської України інтелігенції довелося подолати чимало труднощів, всіляких погроз. Про це сам В. Пачовський згадує: «Як тяжко було починати працю, хай буде зразком образ: 'Коли нас покливав Пешек, голова Шкільного реферату, до оснований гімназії в Берегові, ніхто не хотів записувати дітей до школи, боючись погрози смерти з боку Мадярів. Ми мусіли їздити по селах і ледве випросили дітей, нездатних до господарства, яких зібрали 14 з-поміж ледачих пастушків. Прибрали ми їх із лахміття й відкрили гімназію богослуженням, на яке ішло 14 нужденних дітей, за ними жовніри-емігранти з нашої УГА (Українська Галицька Армія, п. у.) й ми, професори, серед наміху Мадярів. Та під нашою рукою за тих 10 літ, що я там був, росло молоде покоління в середніх школах, з року на рік побільшуючи й число молодих діячів, сяючих ідеєю України, якої не знищить уже ніяка сила'».

Як професор історії ужгородської та берегівської гімназій, В. Пачовський багато уваги приділяв історичному минулому Закарпаття. Разом з колегами і учнями організує збір народних переказів про давнину, які потім, у 1925 році, Корнило Заклинський видав окремою книжечкою. На основі народних оповідань, закарпато-українського фолкльору В. Пачовський написав історичну драму про Анастасію Ярославну «Замок заклятої царівни», як лібретто до опери. Результатом його дослідницької діяльності як історика стала «Історія Підкарпатської Русі», видана в Ужгороді 1921 року. На жаль, цю книжку, як і багато написаного В. Пачовським на Закарпатті, дуже важко вже сьогодні знайти.

Перебуваючи у Берегові, В. Пачовський написав історико-легендарну поему «Князь Лаборець», яка побачила світ у Львові 1923 року в «Літературно-Науковому Віснику». До творчого доробку, написаного в Карпатській Україні, відносяться поетичні збірки В. Пачовського «Огні месті» (1923-1927 рр.), «Розгублені звізди» (1927 р.). З останнього циклу дещо друкувалося на сторінках ужгородського тижневика «Народ».

За період перебування В. Пачовського на посаді професора історії в Берегівській гімназії в ній навчалося немало майбутніх подвижників української культури Закарпаття, майбутніх учасників національно-визвольного руху. Зокрема, учнями тут були Федір Потушняк, Степан Росоха та інші.

Ще багато потрібно дослідити невідомих сторінок, відкрити багато забутих імен навіть цього десятиліття з історії Берегівської української гімназії, на матуральних фотокомпозиціях випускників та викладачів якої в центрі ми бачимо портрет Т. Шевченка.

В. Пачовський підтримує творчу закарпатсько-українську молодь.

Ось що згадує він про В. Гренджу-Донського: «До мене зголосився перший поет нового напрямку, Василь Гренджа-Донський, у 1923 році. Я справив йому де-не-де форму й написав йому 'Передне слово' до збірки 'Квіти з терном', не вважаючи на гіперкритичні голоси Галичан. Так із цією збіркою, виданою 1923 р., починає на Закарпатті чисто українську поезію Василь Гренджа-Донський, дуже плодотивий у всіх родах красного письменства».

В. Пачовський постійно цікавився життям молодих поетів, літераторів, підтримував талановиту поетесу Миколаю Божук, присвятив їй вірша, якого друкував журнал «Пчілка». Бував В. Пачовський на вечорах творчої інтелігенції, багато їздив по Закарпаттю.

Те все його тягнуло в рідну Галичину і В. Пачовський повертається на початку 30-х до Перемишля. Але польська адміністрація добре пам'ятала його. Знову почалися утиски. Звільнення з роботи. Він змушений переїхати до Львова, де його з сім'єю — дрижиною, синами Романом та Борисом, донькою Звениславою — постійно переслідують злидні та бідкування. В 1939 році, після вересневих подій, В. Пачовський деякий час працює у Львівському університеті. Потім фашистська окупація, хвороба і тяжке життя підкосили його зовсім. 5 квітня 1942 року цей видатний діяч української культури помирає. Похований В. Пачовський на Личаківському кладовищі. На пам'ятнику, що над могилою поета, рядки з його епічної поеми «Золоті ворота»: «О Золоті Ворота! Стояти вам ще там, де ви стояли».

Книга В. Пачовського «Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України» особлива. Вона доповнює українську концепцію історії Закарпаття, розпрацьовуваної автором ще в 1921 році в «Історії Підкарпатської Русі». До нього, та й так сталося, що й після В. Пачовського ще довго на Закарпатті майже ніхто не наслідовався писати таку історію краю — в дусі соборності всіх українських земель. Автор «Срібної землі», називаючи три етнографічні групи населення краю (лемки, бойки, гуцули) підкреслював, що «мова їх — це карпатське піднаріччя трьох віток червоноруського наріччя української мови», відзначав, що «всі ті здібності всіх трьох племен виявилися би серед повного добробуту нації, який може створити їм тільки власна держава». В цій оцінці історії українців Закарпаття В. Пачовський підкреслює трагедію всієї нації, яка була сторіччями розшматована і найбільше терпіла із-за відсутності своєї національної держави. З українських позицій, але в більш сухому, науковому стилі, досліджував історію Закарпаття XVIII-XIX ст. і видатний історик Д. Дорошенко в книзі «Угорська Україна» (1919), але він перебував у далекій Празі і про його дослідження широкому загалові на Закарпатті майже нічого не було відомо.

При порівнянні змісту і стилю викладів історії Закарпаття в «Срібній Землі» В. Пачовського і праці М. Кондратовича «История Подкарпатской Руси», що вийшла в Ужгороді 1924 р., ми пере-свідчуємося, що книга В. Пачовського написана в більш чіткому, цілеспрямованому національному дусі. І хоча «Срібна Земля» видана у Львівській друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

лише в 1938 році, це ніяк не применшує її значення. І сьогодні цей твір В. Пачовського далеко не втратив своєї актуальності. По змісту «Срібна земля» співпадає із сучасними духовими настроями, болями і хвилюваннями найширшої громадськості Закарпаття.

І для наших зболених большевизмом душ свято звучать слова Василя Пачовського: «На колінях молюся Богові старинною колядкою: 'Сійся, родися, жито-пшениця на Україні для Закарпаття, радуйся, срібная Земле! . . .»

30.3.1993 р., Ужгород

Ольга ЮРКЕВИЧ

ІВАН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ — УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ СВІТОВОЇ СЛАВИ

24 квітня 1992 р. виповнилось 50 років з дня смерти одного із найдостойніших вчених, яких вилонила українська земля, — професора Іван Горбачевського.

Іван Горбачевський — доктор медичних наук, професор, чотирьохкратний декан медичного факультету Карлового Університету в Празі, ректор Карлового Університету, член Санітарної Ради Чеського Королівства, член Найвищої Ради Здоров'я Австро-Угорщини у Відні, член Ради для технічних досліджень у Відні і досмертний член Палати Панів Австрійського парламенту з титулом «Ексцеленція»; Дійсний Тайний Радник, перший міністер здоров'я Австро-Угорщини, професор, завідувачий катедрою хемії і ректор Українського Вільного Університету у Відні й Празі і дійсний член Академії Наук Української ССР, Дійсний і Почесний член Наукового Товариства ім. Шевченка.

Рідко хто з вчених був наділений стількома титулами, а проф. Іван Горбачевський був вченим світового рівня.

Від 18 року життя проживав на чужині, не забуваючи, одначе, рідного Краю, з яким піддержував тісні зв'язки і постійно підкреслював свою приналежність до українського народу.

В Україні не було умов для розвитку української науки чи мистецтва, й тому здібні й обдаровані люди находили поле для розвитку своїх талантів на чужині, як, наприклад, Соломія Крушельницька, Модест Менцінський, Іван Пулюй і багато інших, які не мали можливости проявити себе із-за недостачі рідних вищих учбових закладів, наукових інститутів, чи українських театрів.

Народився проф. Іван Горбачевський 15 травня 1854 р. в селі Зарубинці на Тернопільщині в Галичині, де його батько був священиком. В силу обставин вчився в польській гімназії в Тернополі і ще як гімназист став членом нелегального Товариства «Громада», метою якого було пробудження національної свідомости українців. Після закінчення гімназії він виїхав в 1872 р. на медичні студії до

Відня. Від того часу проф. Іван Горбачевський постійно проживав на чужині. Після переїзду до Відня, будучи ще студентом, він став членом Товариства «Січ» і разом з Михайлом Драгомановим та Остапом Терлецьким наладнав літературно-наукову діяльність того товариства.

У Відні в 1874 р. ще студентом почав працювати в Інституті хемії у проф. Шнайдера, а в 1875 р. — в Інституті фізіології у проф. Брікке. Тут він надрукував свою першу наукову статтю («Über den Nervus vestipuli») про нерв, від якого залежить рівновага людини. В тому ж році він перейшов на роботу демонстратором, а згодом асистентом в Інститут лікарської хемії до проф. Людвіга. Тут розпочав він ціленаправлені дослідження над синтезом сечевої кислоти, які привели його до відкриття світового значення.

В 1882 р. вийшла з друку основна й найважливіша його праця («Synthese der Harnzäre») про синтезу мочевої кислоти. Повідомлення має не повних 40 рядків і починається словами: «Вдалося мені приготувати штучну мочеvinу кислоту таким способом...» — а закінчується словами: «дослідження проведеної синтези є предметом моїх дальших досліджень».

Синтезу сичевої кислоти не вдалося зробити таким видатним хемікам, як Лібігу, Валеру, Баєру, Ненцькому, Фішеру та Піннеру. Таким чином, проф. Іван Горбачевський на 28 році свого життя став вченим світової слави.

В 1883 р. Карловий Університет у Празі (заснований Карлом IV в 1348 р.) запросив проф. Горбачевського організувати й очолити катедру лікарської хемії. Професор переїхав до Праги й на 29 році свого життя став надзвичайним, а на 30 році — звичайним професором Карлового Університету. Тут він став основоположником нової галузі науки — розвинув її так, що виникла необхідність організувати новий інститут, який, заходами професора І. Горбачевського, був побудований на Катарінській 32, з обладнаними лябораторіями; катедра лікарської хемії знаходиться там по сьогоднішній день, а в деканаті на видному місці висить портрет проф. Івана Горбачевського. Інститут був задуманий як теоретичний з метою виховувати наукові кадри по спеціальности лікарської хемії для вищих учбових закладів і наукових інститутів у Чехо-Словащині.

У Празі проф. І. Горбачевський продовжував наукову й педагогічну діяльність: чотирикратно був деканом факультету (в роках 1889-1890, 1894-1895, 1904-1905, 1911-1912). В 1902 р. і 1903 р. проф. Іван Горбачевський був обраний ректором Карлового Університету. В нагороду за його праці і визначні заслуги проф. Івана Горбачевського обирають до найвищих Рад і Комісій: він стає членом Санітарної Ради Чеського Королівства (1889 р.) і членом Найвищої Ради Здоров'я Австро-Угорщини у Відні.

В 1907 р. австро-угорський уряд погодився відкрити у Львівському Університеті катедру хемії з українською мовою навчання і запросити на завідуючого катедрою тоді вже світової слави вченого проф. І. Горбачевського. Та до цього не допустив опанований польськими впливами сенат Львівського Університету. Українець

в понятті польських кругів був «тільки українець», дарма, що це був вчений світового масштабу.

Щороку виходять нові і нові праці. Друкував свої роботи проф. Горбачевський по-українськи в збірниках секції мат. прир. лікарської Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, і в чеських та німецьких наукових журналах. Участь у науковому житті Чехо-Словаччини була настільки значимою, що в деяких чеських енциклопедіях подано інформацію: «Чеський вчений українського походження», а в німецькій науковій літературі пишеться: «Ми гордимся тим, що проф. І. Горбачевський опирався на німецькій науці».

Проф. І. Горбачевський користувався міжнародньою славою і пошаною. Його учнями були чехи, українці, німці, французи. Ним вихована ціла плеяда визначних вчених в області лікарської хемії: проф. д-р Емануїл Форманек (1869-1929), проф. д-р Карло Черни (1871-1922), проф. д-р Антонін Гамсік (1878-1922). Під його керівництвом виросла третя генерація для оновлення Карлового Університету: проф. д-р Октавіян Вагнер, проф. д-р Антонін Ріхтер, проф. д-р Карел Качл, проф. д-р Ян Шуля. Д-ра Е. Форманека габлітував і залишив на своєму місці, коли сам відійшов з Карлового Університету.

В 1917 р., після смерти австрійського цесаря Франца-Йосифа І, в час революційних настроїв і виниклих надій на покращання долі народів, штучно об'єднаних в Австро-Угорській монархії, в тому числі й українського народу, австрійський уряд, бажаючи здобути собі симпатії галицьких українців, запропонував проф. І. Горбачевському, як найзнаменитішому і найвизначнішому представникові українського народу, становище міністра здоров'я Австро-Угорщини. Був це час, коли всі мали надію на справедливе демократичне розв'язання національних проблем. Проф. І. Горбачевський, виходячи з того, що на такому посту може бути корисним для свого знедоленого народу, прийняв пост міністра здоров'я Австро-Угорщини. Ось що писав сам проф. І. Горбачевський з того приводу: «З усіх австрійських країв була війною знищена Сх. Галичина, тоді вже звільнена від російських армій, що в ній роками газдували мільйонові армії різних народів. Цілі оселі знищені дотла, зрівняні з землею, знищені комунікації, знищили або забрали все, що можна як-небудь потребувати, ширились епідемії, страшно панували туберкульоза і полові хвороби, лікарів і ліків, особливо по селах, не було, стан просто жахливий.

Знане це було Міністерству з різних звітів, до того з початку вересня передала мені Українська парламентарна репрезентація у цій справі особіно меморандум зі жаданням негайної помочі.

Очевидна річ, що було дуже вказане особисто оглянути хоча би найтяжче навіщені частини краю і наочно перевірити, чого і де негайно потрібно та видати зараз відповідні зарядження. Але виринули несподівані труднощі — політичні, деякі круги вважали небажаним, щоб ресортовий міністр-українець відвідував тоді Сх. Галичину. Опісля висунули бажання, щоби разом їхав також польський міністр — Краян. І поки вдалося всі оті труднощі по-

лагодити, настали у Відні й у Сх. Галичині інші тяжкі перешкоди, що через них уже не можна було виконати цієї інспекційної подорожі до краю.

Міністром народного здоров'я я не міг залишитися до кінця цісарської влади і подав при кінці жовтня 1918 р. димісію з причини негативного становища більшості міністерської ради у справі поділу Галичини, що його домагалася українська парламентарна репрезентація. Але вскорі опісля настав розвал цілої держави.

Так скінчилася моя коротка діяльність як міністра народного здоров'я, що відбулася за дуже тяжких зовнішніх умовин. Лишилися спомини прикрі, деякі просто жахливі»*.

Проф. І. Горбачевський завівся у своїх надіях на покращання долі свого народу, навіть з такого високого поста, яким був пост міністра здоров'я. Це свідчить про ту важку і складну, особливо для українців, політичну ситуацію, яка існувала під час Першої світової війни. Але і за цей короткий час, протягом якого проф. І. Горбачевський був міністром здоров'я, він залишив слід своєї творчої діяльності. Він розробив основи організації служби здоров'я, на яких протягом десятиліть взувалися держави, що постали після розпаду Австро-Угорщини в 1918 р.

Іван Горбачевський не обмежувався виключно науковою діяльністю, але працював також у ділянці суспільного життя — в ділянці суспільної гігієни. З того часу походять теж праці І. Горбачевського, що дотикають народного виживлення.

Зацікавленість життям народу Сх. Галичини, коли проф. І. Горбачевський був міністром здоров'я, побудили його до дослідження про харчування сільського населення.

В роботі «*Причини до пізнання виживи сільської людности галицького Поділля*» він писав: «Докладніше обговорення цієї справи, котрою ще ніхто поважніше не займався, є потреба, передовсім, щоби вислідити, чи цей спосіб виживи, що може уважатись типовим для сільської подільської людности, є достаточний і відповідний зі становиська науки у виживі чоловіка, гігієни, а чи є корисний з огляду на кошти сеї виживи.

З другого боку і для теоретика цікаво вислідити сей спосіб виживи яко тип виживи широких верств людности, щоби дістати загалом нові дані о скількості живих матерій, потрібних до виживи чоловіка в різних обставинах».

Патріотизм і любов до свого народу особливо ярко проявилися в діяльності проф. І. Горбачевського на Українському Вільному Університеті, метою якого було виховання нового покоління українських вчених і спеціалістів.

Український Вільний Університет постав на початку 1921 р. у Відні і першим його ректором був професор О. Колесса. Восени того ж року УВУ перенесено до Праги, де Університет одержав часткове державне фінансове забезпечення. Другим ректором УВУ

* І. Горбачевський: З моїх споминів, моя санітарна праця. Збірник «25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади». Львів, 1935 р.

був професор С. Дністрянський, а третім — проф. І. Горбачевський. Власне на долю останнього припало рятувати існування УВУ, який знайшовся під загрозою, бо у зв'язку зі зміною зовнішньої політики Чехо-Словаччини були обмежені права української політичної еміграції, особливо у 1930 р., коли проф. Іван Горбачевський буквально врятував Український Вільний Університет завдяки своєму близькому знайомству, а можна сказати — дружбі з президентом Чехо-Словаччини Масариком.

На УВУ проф. Горбачевський читав лекції по органічній та неорганічній хемії. Виникло основне питання — питання української хемічної термінології.

В 1924 р. вийшов з друку накладом Українського Вільного Університету другий том підручника хемії і застосування її в медицині й біології — «Органічна хемія» (1-й том — «Неорганічна хемія», 3-й і 4-й томи — «Фізіологічна хемія»). Підручник був написаний чеською і українською мовами. В зв'язку з тим виникла проблема української наукової термінології. Проф. І. Горбачевський писав: «В липню 1923 р. почали друкувати 'Органічну хемію'. Хоча краще було видавати наперед 'Неорганічну' і аж опісля 'Органічну хемію', порішив я видати наперед органічну хемію не лише з цієї причини, що брак її відчувався більше, але головне тому, що питання хемічної термінології, яке в неорганічній хемії має велику вагу, не було ще вирішене, тимчасом коли в органічній хемії є готова міжнародна термінологія, якої уживають всюди майже виключно. Таким чином — уживаючи в органічній хемії міжнародних термінів — не треба було зараз рішитися на якийсь означений, повний систем української хемічної термінології і не треба було заводити до української хемічної літератури нових термінів, бо вже тепер є в нашої хемічній літературі не абияке заміщення і повно непорозумінь. Рівночасно я підніс це питання у вступнім викладі в Подебрадах і в статті в ч. 1 'Українського медичного Вісника', Прага, 1923, щоб викликати дискусію і справу раз вирішити спільним порозумінням компетентних спеціалістів. Можна було сподіватися, що поки вийде 'органічна хемія', вирішиться тим часом питання термінології, але на жаль до тепер не сталося в цім напрямі, поки що, нічого певного». Він прийняв участь у дискусії на ту тему на сторінках секції мат. природ. лік. В статті «Уваги термінології хемічній» (НТШ т. X) він пише: «В ІХ т. збірника секції природ. мат. лік. подав Д. Вол. Левицький начерк хемічної термінології. Обговорення сего питання є на часі і ш. автор заслужив собі на вдяку за се, що зачав о нім дискусію.

Мое становишко в справі термінології принципіяльно відмінне від становишка, яке заняв ш. автор. Я думаю, що наша термінологія мусить бути передусім така, щоби якнайтісніше прилягала до термінології міжнародної, в що втворене і що виключає уживання народної, зовсім оригінальної термінології, або термінології переробленої з близької котроїсь слов'янської мови, що не вигідне, не потрібне, але навіть не корисне.

Думаю, що було би найвідповіднішим, коли би термінологією

природничою зайнялася особна комісія, зложена з фахових природників і філологів».

В 1922-23 рр. проф. І. Горбачевський викладав органічну хемію в Українській Господарській Академії в Подєбрадах. У зв'язку з тим ясно, яке важливе значення мала проблема створення української хемічної, та й взагалі наукової термінології.

Проф. І. Горбачевський брав участь у наукових конференціях, як теж сам їх організував у Празі. В Парижі 2-9.VIII.1900 р. відбувся міжнародний лікарський Конгрес, президентом якого був всесвітньо вже тоді славний проф. І. Горбачевський.

При організації з'їздів особливе значення набирають з'їзди українських вчених і переписка проф. І. Горбачевського, голови комісії для влаштування з'їзду українських учених у Празі з Науковим Товариством ім. Шевченка. Перший лист проф. І. Горбачевського до Виділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові в справі організації з'їзду в 1926 р., датований 19 грудня 1925 р., звучить:

«Організаційна Комісія, заініційована науковим об'єднанням — Академічний Комітет для влаштування наукового з'їзду в літі 1926 р. в Празі має честь просити Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові прийняти участь в українським Науковим з'їзді, коли буде ласкава згода подати в найближчому часі відомости, хто з членів Наукового Товариства ім. Шевченка особливо прибув би до Праги для участі в Науковому з'їзді, чи прислав би до Праги для участі в Науковому з'їзді, чи прислав би для прочитання на з'їзді реферати».

З огляду на те, що Виділ НТШ не відповів на листа, місяць пізніше проф. І. Горбачевський (17.1.1926 р.) поновно просить подати відомості про участь галицьких вчених у роботі з'їзду.

Особливо важливим і цікавим є лист проф. І. Горбачевського «До Наукового Товариства ім. Шевченка» від 25 лютого 1927 р., де автор висловлює свої погляди на консолідацію всіх українських вчених і їх участь в спільних конференціях і з'їздах.

«Виїмкові умови праці українських вчених як на еміграції, так і на українських землях примушують комісію відступити від нормального плянування з'їзду по якимсь окремим галузям наук та закреслити його таким способом, щоб на з'їзді були представлені всі галузі знання. Тому з'їзд розподілено на 4 такі секції:

1. Історично-філологічних наук;
2. Права та суспільних наук;
3. Природничо-медичних наук;
4. Математично-технічних наук.

Ці основні секції поділяться на потрібне число підсекцій в залежності від кількості зголошених докладів, докладчиків і т. п. Крім того, плянується урядити такі вистави під час з'їзду: палеографічну, української книги, картографічну, педагогічну, Шевченкіяни, агрономічно-технічну, пам'яток визвольної боротьби України та вечір історичної української музики.

Що до приїзду учених з Великої України, то Комісія зараз веде

переписку з Всеукраїнською Академією Наук. З одержаної відповіді на запрошення комісії видно, що Академія цікавиться з'їздом і тому можна сподіватися, що вона вишле не тільки реферати, але й своїх представників».

Мета об'єднання української науки й українських вчених була досягнута: історико-філологічну секцію очолив академік проф. д-р Степан Смаль-Стоцький, секцію права та суспільних наук — проф. д-р Станіслав Дністрянський, секцію природничих наук очолив проф. д-р Степан Рудницький, а секцію технічно-математичних наук — доц. інж. Сакович.

Циркуляр Українського Наукового з'їзду в Празі 1926 р. проф. І. Горбачевський підписав уже як Академік Української Академії Наук. Академіком обрано проф. І. Горбачевського 5 квітня 1925 р. Харківський Університет запропонував проф. Горбачевському зайняти пост професора й завідуючого катедрою, але з огляду на похилий вік проф. І. Горбачевський пропозиції не прийняв.

В 1927 р. у Львові проходив з'їзд природників і лікарів. На запрошення проф. І. Горбачевський не прийшов, оправдуючись віком (мав тоді 73 роки). І далі:

«Тішуся, що з'їзд — хоч як некорисні обставини — відбудеться і що заплановано цілий ряд займаючих рефератів.

Бажаю з'їздові працям найкращого успіху.

Нетерпеливо вижидаю щасливої хвилини, коли всі наші наукові працівники, розпорошені по світі, зможуть разом стати до спільної наукової праці на рідній землі для слави і добра української і всесвітньої науки».

В 1935 році — теж у Львові — відбувся V з'їзд українських природників і лікарів. В листі, написаному рукою, після висловлення жалю, що не може прийти, проф. І. Горбачевський писав: «Дозволю собі прислати сердечний привіт і бажання найкращих успіхів з'їздовим працям з виразами щирої вдяки і великого признання за наукову працю, виконану в тяжких умовах: при зовсім недостатчній матеріяльній спроможності правильного досвіду — особливо експериментального». Подяка за запрошення прийшла на ім'я Президії VI з'їзду українських природників і лікарів, що відбувся теж у Львові в 1937 р. На ім'я проф. Озаркевича з приводу ювілею І. Котляревського проф. І. Горбачевський надав телеграму: «Святкуючи на чужині столітню річницю відродження нашої літератури бажав, щоби свято тое з'єднало всіх до щирої праці для добра народу, щоби і він стояв повним учасником і пособником всіх культурних здобутків».

Проф. І. Горбачевський підтримував тісні контакти, приятелював і листувався з видатними українськими вченими, письменниками, громадськими діячами, зокрема з Лесею Українкою.

Не зважаючи на свій похилий вік, проф. І. Горбачевський брав живу участь у житті українських студентів. Найвагомим внеском, який дав змогу багатьом землякам продовжувати студії, було створення фонду ім. проф. І. Пулюя, на який складалися гонорари професорів І. Пулюя і І. Горбачевського за опубліковані ними

наукові праці. Зацікавленість життям студентів не обмежувалася тільки до фінансової допомоги — проф. І. Горбачевський опікувався культурним життям студентства, заохочував до зустрічей в студентській громаді, дискусій на актуальні тоді теми, до участі в постановочні вистав українських драматичних класиків. Це був час, коли проф. І. Горбачевський був дуже активним діячем на міжнародній арені: як ректор Університету, він був головою Комітету для міжнародньої співпраці при Лізі Націй. В 1926 р. він був протектором українського з'їзду в Празі. Одночасно з цим, проф. І. Горбачевський керував акцією «Будова Українського Дому» в Празі, був постійним членом Українського Лікарського Товариства у Львові і Спілки Українських лікарів у Чехо-Словаччині.

В 1924 р. наукові кола Праги святкували сімдесятилітній ювілей. В обох випадках Наукове Товариство ім. Шевченка вислало проф. І. Горбачевському вітання. Збереглися теж листи з подякою ювіляра Товариству.

Проф. Іван Горбачевський дожив віку 88 літ. Помер він 24 квітня 1942 р. і похоронений на кладовищі св. Матвія в Празі. Був жонатий з Емілією з Білинських. Мав дві дочки: Ольгу Горбачевську, Костеву по мужу, й Марію. Всі вони і зять Василь Костів захоронені в одній могилі.

Невідрядні політичні обставини приневолити його працювати на чеській землі, де зуміли як слід оцінити його, бо у рідному краю не було місця для вченого такого рівня, як І. Горбачевський. Хоч на чужині Горбачевський живо інтересувався українською наукою, забирав слово в пекучих питаннях, як, напр., стосовно термінології, інтересувався громадським життям, а як лише обставини змінилися і в Празі засновано Український Університет, Горбачевський присвятив йому всі свої сили і віддав своєму народові як живим словом — викладами, так і пером — підручниками, свій довголітній досвід.

Праці проф. Горбачевського, опубліковані українською, чеською та німецькою мовами, відзначаються оригінальністю, сміливістю висловлюваних ідей, мали глибоке обґрунтування лябораторними дослідженнями. Його наукова спадщина — це вклад у розвиток української, чеської та світової науки. Постає проф. І. Горбачевського є прикладом вдумливого вченого, людини нових ідей, працездатного і працюючого, чого він вимагав від своїх учнів.

Світова наука в області лікарської землі ще до сьогодні живе ідеями геніяльного українського вченого й багато проблем ще чекають свого вирішення. Науковою спадщиною займаються вчені спеціалісти, але кожний українець повинен знати його ім'я — знати, що це був вчений світової слави, ректор Карлового Університету, перший міністер здоров'я, великий Українець-патріот, який боровся за український університет у Львові і в Празі, довголітній ректор Українського Вільного Університету в Празі, опікун українських студентів на чужині.

Це був геніяльний вчений, достойна людина, великий патріот. Честь і слава його пам'яті.

Віктор ШАВРОНСЬКИЙ

ОСТРІГ — МІСТО ДРЕВНЄ

Старовинне місто розкинулось на пагорбах, один з яких назвали «Замковою горою». Там гонорово стоїть середньовічний замок князів Острозьких. Це велетенська споруда, яка вражає своїм розмахом і залишками минулої розкоші. Коли ж попадаєш в середину, відразу відчувається подих минулих епох. І здається, що от-от із темнуватих закутків, із метрових камінних стін, чи десь із глибоких льохів вийдуть привиди в образі бородатих, строгих князів, чудних і ніжних княгинь, вірних, або навпаки підлих і підступних слуг. Але там тихо і затишно. Сотні німих експонатів у замку, який нині служить музеєм, могли б розповісти про довгі, цікаві і захоплюючі історії з життя княжого роду та жителів Острожчини і Волині.

Перші письмові згадки про Остріг відносяться до 1100 року. А в тридцяті роки XIV століття Остріг стає резиденцією князів Острозьких. Ці крупні українські магнати беруть свій рід від великого князя київського Володимира. Приблизно в 1341 році, перший острозький князь Данило починає будувати вищезгаданий замок.

В 1443 році Остріг зазнає нападу татар, в наслідок якого він був частково спалений і зруйнований. Острозькі князі, маючи гіркий досвід боротьби з завойовниками, постійно укріплюють місто новими вежами і мурами. В 1447 році завершується будівництво Богоявленського собору, про який ми ще поговоритимемо детальніше.

А в 1498 р. місто одержує герб, який являє собою білу п'ятикупольну церкву на червоному полі. Цей герб в 1991 році знову затверджено гербом Острога.

В 1512 році недалеко від Острога військо князя Костянтина розгромило 25-тисячну орду татарського хана Менглі-Гірея. В результаті було визволено понад 16 тис. людей, яких гнали в ясир. Трохи пізніше, в 1527 році, тим же Костянтином було завдано ще більш нищівного удару татарам, внаслідок чого визволено понад 40 тис. полонених і понад 25 тис. татар взято в полон. Частину татар князь поселив в Острозі, які там працювали, несли службу, займалися ремеслами. Передмістя, де вони жили, назвали Татарським, нині ця вулиця так і зветься — Татарською.

На всю Європу славилася Острозька Академія, яка була заснована в 1670 році. Понад сімдесят чоловік склали гроно вчених, які викладали різні мови та науки. Учнями школи були: Мелетій Смотрицький, Петро Конашевич-Сагайдачний — майбутній прославлений гетьман України та багато інших знаменитих людей. Острозька Академія відіграла велику роль в розвитку освіти і культури в Україні.

В другій половині XVI століття посилвились напади татар на Волинь. В 1578 році татари, що зібрали під Острогом основні сили, мало не здобули міста, але врятував загін козаків під командуванням Сулгак П'ятигорця, який перешкодив татарам форсувати ріку Вілію і втратити час. І хоча майже весь загін поліг у бою, це дало можливість діждатися підходу княжих військ і розгромити нападників.

В 1578-81 роках в Острозі активно працює друкар Іван Федорів. Користуючись моральною і матеріальною підтримкою князя Василя-Костянтина, Федорів видає свої знамениті: «Азбуку», «Новий Завіт», «Острозьку Біблію», «Хронологію Андрія Римши» та інші українські першодруки.

З Острога в 1594 році розпочав своє повстання проти польської шляхти національний герой України Северин Наливайко, що до того служив сотником в острозького князя.

За князювання Василя-Костянтина Остріг став крупним торговельним центром і входив у п'ятірку найбільших міст України. Щороку тут провадилось по чотири ярмарки: на Миколу літнього і зимового, Онуфрія і Покрову. Ремісники міста об'єднувались у 16 цехів, було кілька млинів, дві папірні, ливарня, пороховий завод. Князі Острозькі були найбагатшими магнатами Речі Посполитої. Їм належало понад 100 міст і 2700 сіл. Вони володіли двадцятьма монастирями і понад шістсотма церквами.

В XVI — на поч. XVIII ст. Остріг був великим центром культури. Тут постійно працювала велика армія вчених, поетів, квітли науки і література. Діяла згадана Академія і друкарня. Недаремно сучасники називали Остріг «Волинськими Атенами».

В 1620 році острозькі багатства дістаються княгині Анні-Алоїзі, яка була ревною католичкою і відразу взялася за покатоличення і ополчення місцевого населення. З цією метою вона розпочала будівництво в Острозі католицького єзуїтського колеґіуму, третього за значенням у всій Польщі. Подальші утиски, жорстокість та знущання над населенням викликали народне повстання, відоме під назвою «Острозька трагедія». Повстання було жорстоко придушене. Учасників повстання четвертували, ламали їм руки і ноги, палили в смолі, здирали шкіру. Та народ боротьби не припиняв і апогеєм її стала Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, війська якого взяли Остріг 21 серпня 1648 року.

Подальший, післякозацький період для Острога відзначається поступовим зменшенням його значення і навіть занепадом, що було пов'язане зі зростанням польського свавілля, частими турецько-татарськими набігами в XVII столітті, а також збільшенням впливу Росії на формування нових культурно-промислових регіонів на сході і півдні України у XVIII столітті. Лише у другій половині XIX віку місто знову почало розвиватись, зростати чисельно і міцніти економічно.

Революцію в Росії чимало острожан зустріло з національно-визвольними ідеями, з бажанням побудувати Українську державу. У квітні місяці 1917 року при Острозькій гімназії організувалось військово-спортивне товариство «Січ» ім. Ів. Богуна, до якого

увійшла молодь міста. Штабом «Січі» став Острозький замок, над яким було піднято синьо-жовтий прапор. Це була патріотична організація, що прагнула свободи Україні, вела пропагандистську роботу, утримувала порядок і спокій в місті. Частина цих хлопців увійшла в ряди армії УНР. Одним із організаторів «Січі» був Петро Шугаєвський — майбутній вчений і історик, автор багатьох книжок про Остріг. Могила М. Шугаєвського знаходиться в Острозі, на кладовищі, по вулиці Бельмаж.

З 1929 року по всій Острожчині, як і Волині утворюються осередки ОУН, які користувались великою підтримкою населення і повели боротьбу з польськими окупантами. З початком Другої світової війни Остріг увійшов у зону дії військ УПА, яка вславила себе боротьбою з німецько-фашистськими агресорами, а потім із сталінськими загонами НКВД.

Страшні наслідки залишила після себе війна. Місто було майже повністю розвалене, лише історичні споруди, храми, вежі і замок залишились, на щастя, неушкодженими. Сталінські власті провадили масовий терор серед населення. Велась активна боротьба з повстанцями. В ряди УПА закидались провокатори із НКВД, які провокували вбивства мирних громадян, щоб викликати ненависть населення до національно-визвольної ідеї.

В 1945 році недалеко від Острога енкаведисти обманним шляхом зібрали кілька сот вояків з УПА, і з ними кілька тисяч місцевих селян, підлітків, жінок, нібито для зустрічі з керівниками ОУН. Зібравши таким чином цих людей у лісі, на галявині, вони оточили їх військами і відкрили страшний гарматний вогонь, знищивши майже всіх до одного. Ті, кому чудом вдалося вціліти, розповідали, що все навкруги було в крові і людських пошматованих тілах. Тисячі острожан, часто абсолютно не причетних до боротьби, було вивезено в сталінські концтабори чи просто знищено.

Остріг, у минулому квітучий політично, економічно і культурно, за післявоєнний період хазяйнування советської влади став перетворюватись у невелике районне містечко із слабкою промисловістю і незначним людським потенціалом.

Слід сказати, що навіть у 1913 році в Острозі проживало близько 18 тисяч жителів, нині ж в місті не налічується й 13 тисяч. Із промислових підприємств можна виділити пивзавод, завод мінводи, меблеву фабрику, швейну фабрику, цукрозавод, плодозавод. З початком епохи демократизації жителі міста, зідхнувши вільніше, почали вступати до різних партій і організацій, прагнучи здобути свободу і краще життя. На сьогодні в Острозі досить сильний демократичний бльок, який складається із НРУ, товариства «Просвіта», демократичної та республіканської партій, партії «Зелений світ», організації «Спадщина» — це той бльок, який багато зробив для встановлення української влади в місті.

Якщо подивитись на сучасний Остріг з пташиного польоту, то перед очима постане зелене, чисте містечко з невисокими будинками та історичними спорудами, серед яких, поряд із замком, виділяється і згаданий собор.

Ця прекрасна споруда теж вражає своєю красою, розмірами в плані і висотою. По різному складалась доля цього собору. Не раз історія піднімала його і він ставав осередком християнської моралі, духовости і культури, але були й трагічні сторінки. Його спалювали, закривали, громили. Навкруг храму ллялась кров, кипіли пристрасті, які, на жаль, киплять і зараз.

Великої шкоди йому нанесла советська влада. На початку шістдесятих років по Західній Україні пронісся комуністичний, антирелігійний ураган, якого пригнав нам злопаколивий вітер із Москви.

Місцеві ж українські холопи, що стояли при владі, раболіпно прагнули виконати будь-яку антигуманну і найбезглуздішу вказівку із Червоного Кремля. В райкомах і обкомах партії збирались керівники підприємств, установ та організацій, яким давались завдання будь-якою ціною закривати церкви, собори і, по можливості, знищувати їх. Таке бузувірство продовжувалось, як відомо, до середини восьмидесятих. В цій роботі широко були задіяні компартія, комсомол, КГБ і військкомати. Так, скажімо, для знищення цілого ряду церков у селах Острозького району вночі, по наказу воєнкома, насильно збирали мужчин, нібито для виконання якогось військового обов'язку. Нічого не пояснюючи, садовили в закриті автомобілі та везли в село до приреченої церкви і вже там наказували розбирати її і знищувати все, якщо то можливо, дотла. Не рідко ці злочини закінчувались п'яними оргіями з підняттям келихів «за партію, за Леніна, за комунізм».

Острозький Богоявленський собор звичайно був не по зубах місцевим бузувірам, до того ж — це світова пам'ятка архітектури та історії, тому вирішили закрити його, а в перспективі зробити музей атеїзму. Задля цього були замазані і замальовані історичні

фрески. Дорогі старовинні ікони з цінними каменями познімали і відправили в різні міста України, на реставрацію. Ззовні собор вбрали в риштовання, ніби для ремонту, а відтак він, обдертий і запущений, простояв майже двадцять п'ять років. Люди проходили мимо нього, молились і плакали, але сльози ці не зворушували большевицьких краснобаїв.

Лише з початком політичного потепління в Союзі і в Україні острожани добились передачі в їх користування цього собору. Страшна картина спустошення всього приміщення постала перед віруючими. Собор виглядав наче конюшня. В середині не було нічого. Частина ікон пропала, а ті, що вдалося повернути, виявились без дорогих каменів. Та люди не падали духом. Збирали гроші, працювали самі. Поступово частка до частки стягували все потрібне до храму. Сьогодні собор працює повноцінно, та ще багато дечого потрібно туди, щоб відновити хоча б частину тої величі, яка була колись.

Здавалось би, радіти жителям міста і надіятись на краще, але, мабуть, така вже доля цього храму, — бо знову розгорівся конфлікт.

Сталось так, що простих українців, зусиллями яких було відкрито собор і зроблено ремонт, витіснили промосковське керівництво і прихильники російської церкви на чолі з місцевим благочинним. Його діяльність завжди була антиукраїнського напрямку. Ще торік з його уст в унісон КГБ та КПСС лунали образливі слова і підла брехня на адресу української Церкви, наших патріотів, синьожовтого прапора й української мови. Все це в тій чи іншій мірі, зокрема проти віруючих Української Церкви Київського патріархату, проти нашої мови, продовжується і тепер. Вийшло так, що свідомим українцям-патріотам ніде молитись. Так і хочеться сказати: «Господи, образуми недругів наших, відкрий їм вуха й очі, і поясни, що українці теж народ, і мають право на свою Церкву».

Недалеко від православного Богоявленського собору стоїть польський, католицький костел — теж гарна історична споруда.

Большевицькі варвари не пощадили і його. Спочатку був зрізаний хрест на куполі храму, потім вже в середині знято величезну, прекрасну кришталеву люстру, якій не було ціни, і знищено. Накінець взялись і до такого ж безцінного органу, який вивезли невідомо куди. Видерли навіть підлогу з мозаїчної плитки, якою встеляли міські туалети і магазини.

В приміщенні костелу зробили спортивну школу, а у вихідні дні збирали молодь, включали магнітофон, і вона, затруєна комуністичним божевіллям, витанцьовувала там сучасні танці, співала сороміцькі пісні, розпивала дешеве советське вино, випускаючи його тут же, під стіни храму.

Важко писати про це все, але хочеться, щоб світ знав і не допустив повторення подібного. Ось так те, що було збудоване предками нашими, плондрувалось і знищувалось сучасними і нерозумними нащадками.

Проте і костел нині «спинається на ноги». Польська громада міста

добилася його відкриття. Проводиться ремонт, іде служба, і — на відміну від нашого собору — панує там мир і злагода.

Окрім вказаних храмів, в Острозі є ще одна велика церква, яка підпорядковується знову ж таки Московському патріархатові. Діє також і каплиця св. Миколи, що належить Київському патріархатові. Історичний архітектурний ансамбль міста доповнюють три великі муровані вежі, що розміщені в різних його кінцях. В одній із них працює цікавий музей книги і книгодрукування. За три кілометри від Острога видніється Межиріцький монастир, що знаходиться в гарному зеленому місці, біля ставка, майже в центрі села Межирічі.

Зате з другого боку, пейзаж зовсім не радує ні острожан, ні численних гостей міста. Там, у сіро-голубому тумані, підступно причаїлись корпуси Хмельницької атомної електростанції. Цей страшний монстр виріс зовсім недавно, як плід рішень колишнього брежнєвського політбюро ЦК КПСС. І таких «подарунків» на Україні чимало.

Поряд з Хмельницькою АЕС, лише за якихось сто кілометрів працює Рівненська. Обидві атомні станції злочинно збудовані майже поруч, у мальовничих, колись лісистих місцях, які тепер спотворені. Сотні гектарів лісів, разом з живністю знищено, місцевий український ландшафт сплюндровано. Ось так московські правителі, знаходячись за тисячу кілометрів від України, не питаючи її народу, розпоряджались її землею і багатствами.

Гіркий досвід Чорнобиля постійно примушує острожан думати про небезпечних атомних сусідів, тримає в напрузі, і, поряд з економічними труднощами, посилює невпевненість у завтрашньому дні. Але ми, українці, терпеливий народ. Переживши сталінський терор, голодомор тридцятих років, жорстоку війну, все ж хочеться вірити, що переживемо і нинішні труднощі.

В серпні 1992 року древній Остріг, вбравшись у блакитно-жовті кольори, зустрів першу річницю Незалежності України. Пробачимо місцевій владі те, що нічим святковим не відзначила цей день. Головне, що він прийшов. Ми діждались його, так само як і Першого грудня — дня, що дав нам право на незалежність. Таких днів ще буде багато, до безконечности. Минуть роки, і острожани, як і весь народ України, заживуть щасливо та заможньо, радісні посмішки прийдуть на зміну сумним обличчям — стануть нашими постійними супутниками. В церквах України, як і кругом по всій державі, справжньою господинею буде співуча українська мова, а в дні національних свят над майданами наших міст і сіл завжди дружно і урочисто лунатиме:

«СЛАВА УКРАЇНІ!»

*м. Остріг
Спеціально для «Визвольного Шляху»*

Листопад-грудень, 1992 р.

Щира бесіда

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ГАННА ЧИ «ХАННА»?

Що не кажіть, велике діло, що Україна незалежна, і її визнає світ.

Виграє на тому і економіка, і торгівля, і господарство, і... мовознавство.

Бо мовознавці ніяк не вирішать, як писати незалежним українцям: «Гельсінкі» чи «Хельсінки», «Гофман» чи «Хофман», «Гаммер» чи «Хаммер»?

Аж тут приїздить до Києва з візитом до суверенної держави польський прем'єр-міністр пані Сухоцька. І зовуть її не Кароліна чи Гертруда, а просто Ганна. Однаково по-польському і по-українському: Ганна.

А втім, не подумайте, що отак просто це ім'я можна й написати: «Ганна». За тим правописом, що діє в Україні польська «Ганна» має писатися «Ханна». Так ухвалено філологами найвищої кваліфікації у правописі 1990 р.

Дуже мудрі голови укладали цей правопис. І якби не приїхав польський прем'єр-міністр, гтозна, чи знайшовся б шанс ці голови трохи протверезити.

Судіть самі.

По-польськи ім'я прем'єра пишеться Hanna, а вимовляють його поляки, як і ми, «Ганна»: однаково і польською, і українською мовами. Латинська літера «H» вимовляється, як наше «Г». Та цього не визнає правопис 1990 р., розроблений Інститутом мовознавства АН УССР.

І що вже не писали країни в газетах і в листах аж до самого Президента — усе марно. Як горохом об стінку.

Інститут мовознавства мало не розсідається — боронять свій правопис і хай там що хоче запровадити його по всій Русі-Україні.

От і гадай, що це: упертість, невігластво чи щось інше?

За добрих старих часів усяке відхилення від «мовної політики партії» кваліфіковано, як шкідництво. Шкідників же — тут і дитині ясно — «до 'дної ями'».

Славні часи були, хоч дехто й подекує, що варварські.

За демократії такого не втнеш. На то воно й демократія.

Але як країнам такої демократії кваліфікувати дії, коли всупереч здоровому глуздові і мовній практиці дехто настирливо прагне накинути Україні правопис, здертий з колоніального зразка Кагановича-Постишева?

Виглядає так, ніби хтось сам до себе говорить: «Бавтеся в незалежність, бавтеся у відродження, а правопис ми вам накинемо колоніальний!»

Чи ж таки накинуть?

ШУКАЙМО ІСТИНИ!

У ч. 6 «Освіти» за 1993 р. у статті С. Єрмоленко «Чисте джерело» сказано: «Між іншим, слово *пані* наголошується на першому складі і в однині, і в множині. . . Використовуваний у деяких теле- й радіовиступах варіант *пані* є просторічно-жаргонним».

Така категоричність щодо множини слова *пані* не відмінюється. Цю аксіону повторюють усі пізніше видані словники.

Однак і жива, і літературна мова суперечить цьому твердженню.

Словолюб М. Климичин у газеті «Гомін України» (ч. 24, 10 червня 1981 р., Торонто, Канада) слушно поставив питання «Чи слово *пані* дійсно невідмінюване?». Він наводить такі приклади з літератури:

Максим Рильський, Переклад «Пана Тадеуша» А. Міцкевича («Дніпро», Київ, 1964)

«Пан Тадеуш з панами і панями. . .» (стор. 128)

«І хоч я з панею хотів би. . .» (стор. 319)

Улас Самчук, «На білому коні» Спомини і враження. (Видавництво «Волинь», 1972, Вінніпег, Канада)

«Він мене познайомив з багатьма цікавими людьми, а між ними із панею фон Л. . .» (стор. 2)

«А деякі з цих пань. . .» (стор. 71)

Галина Журба, «Далекий світ» (Буенос Айрес, 1955)

«Поміж панями сидів Едмунд. . .» (стор. 139)

З цих прикладів випливає, що слово *пані* таки відмінюється.

Глибше дослідження творів клясиків, без сумніву, підтвердить цей висновок.

Тепер пригадаймо собі, як наголошувало іменники жіночого роду у множині:

	<i>Однина</i>	<i>Множина</i>
	ма́ма	мама́й
	ба́ба	баба́й
	ха́та	хата́й
	пі́сня	пісні́
	ша́бля	шабля́й
	ті́сяча	тисяча́й
отже	па́ні	пані́

Слово *пані* у множині, як і інші іменники жіночого роду, міняє свій наголос і дістає звучання *пані́*. Саме так воно звучить у звертанні *пані́ й панове́*, поширене серед українців вільного світу.

Додати треба, що й словник Грінченка, хоч і каже, що слово *пані* невідмінюване, зате саме слово подає з двома наголосами: *па́ні*. Важко собі уявити, щоб українці вживали варіант *пані* у звертанні до одної особи. Очевидно, що у записях, які обробляв Грінченко, записувачі фіксували наголос *пані́* саме у випадках, коли йшлося про кількох осіб, тобто про множину.

Ми знаємо, що в усіх сферах науки і практики часом приживаються забобонні погляди.

Чи не належить до таких забобонних поглядів і твердження, що слово *пані* не відмінюється?

ЯК ПРИЙШЛО, ТАК І ПІШЛО

ПИТАННЯ: Чи справді Горбачов розвалив СРСР, як твердять деякі навіть демократи?

ВІДПОВІДЬ: Я гадаю, що краще сказати, що розвалив СРСР Ленін і Сталін, бо ті засади, на яких вони збудували СРСР, виявилися нежиттєвими. Ці засади «працювали» добре у феодалній Росії та в докосмічні часи розвитку людства. Коли ж світова цивілізація сягнула сучасних висот науки і техніки, дальший розвиток СРСР став неможливий без повного звільнення людини й народів з пут рабства. Рабовласницька по суті система Леніна і Сталіна виявила себе неспроможною. Рано чи пізно, мирно чи з морем крові, ця система мусіла відійти в минуле.

Дехто — хто тужить за імперією — бачить у крахові дикунської системи гріх Горбачова, дехто — хто привітав крах імперії — бачить у цьому крахові якусь нібито заслугу Горбачова.

І ті, і ті, як на мене, помиляються.

Ера імперій минула. Революція 1917 р. була вже антиімперською революцією, що її комуністичним фанатикам удалося обернути на тріумф імперії. Але це суперечило законам суспільного розвитку, або, коли хочете, Божим законам. Країна СРСР була парадоксом ХХ століття, парадоксом цивілізації. Імперія росла й росла безупинно. Коштом цього росту вона розвивалась і існувала. Жадоба надбання земель була не лише імперською хворобою, ця жадоба була потребою. А наслідок?

Защитую слова В. Коваленка з 42-43 числа «Огонька»:

«Ну, приєднали до Росії Східню Прусію — квітучий куток землі. І що з того вийшло? Зараз туди колишніх господарів і в гості пустити соромно».

Чи ж то так лише у Східній Прусії? Мабуть скрізь, де ступила нога кремлівських «визволителів» картина однакова. А в самому центрі Росії — на Рязанщині — хіба краще? Села стоять пустою. У хатах — самі старі бабусі.

Хто винен? Система.

Систему створили люди. А людьми керувала психологія. А психологія була грабіжницька: підкорено Казань, підкорено Сибір, підкорено Кавказ, підкорено Середню Азію. Запанувало «вінченосне благоденствие» коштом грабіжництва. Мільйони навчено не працювати, а грабувати. Синдром грабіжництва втілювався у поколіннях Касатонових, Громових, Жиріновських. Цей же синдром породив покоління квіслінгів: Коротченків, Щербицьких, Гуренків, Алкснісів. Тріюмфувала психологія грабіжника, злодія, конкістадора, що убрав на себе шати носія прогресивних і навіть демократичних ідей. Тріюмфувала психологія вінченосного холуя-лагузи. Грабіжники та злодії мали добре «відлагоджену» систему пропаганди. Цю систему якнайкраще окреслив такий вигук-схвалення: «Ай да наши! Кого не надують!» І дурили, і обдурювали.

Бернард Шов, Анрі Барбюс, Герберт Велс з надією дивилися на соціальні

експерименти кривавих грабіжників. І не змогли за прогресивними шатами добачити грабіжництва, сваволі, дикости. Не змогли збагнути своїм письменницьким хистом, що все, на що здатен злодій і грабіжник, це грабіж і злодійство. Аж ось одному такому грабункові — афганському — судилося бути останнім. Дограбувалися! Добрехалися!

Людська мудрість давно зауважила: *краденим добром не забагатієш, і ще: брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся.*

І вже не одна імперія підтвердила те, що люди знали віками. Нарешті прийшла черга на найхитрішу, найпідступнішу і, здавалося, найневразливішу імперію. І хай хто був би за «царя» у Кремлі, це мало статися.

І сталося.

«Український націоналізм визнає Українську національну державу за єдину форму організації нації, яка забезпечує найкращі умови для всебічного розвитку і духових і фізичних сил. Ідея власної національної держави, яка гарантує нації суверенну владу, впливає з найглибших почувань і прагнень кожної нації, що хоче бути господарем на власній землі та здійснювати на ній свою владу. . .

Кожній нації у світі належить право на власну національну державу, подібно як людям всього світу належить особиста свобода. . .

Український націоналізм пов'язує в одну цілість відвічні й незмінні правди, вартості й надбання української нації. . .

Нація — найтриваліша людська спільнота, коріння якої виростає з глибини віків, а розвиток якої веде в незбагнене майбутнє, є непромильною і непереможною. . .

Основними ідеєю української нації, а тим самим і українського націоналізму є історичні правди християнського національного Києва. . .

Ідеологія українського націоналізму — це витвір всеукраїнських соборницьких ідей усіх поколінь. Тому український націоналізм — динамічний соборницький. . . рух, що діє на засаді єдності всіх революційних сил нації у боротьбі за волю і державність. . .»

«Четвертий Великий Збір
Організації Українських Націоналістів (ОУН)»
Перший том, Постанови, стор. 109-111,
видання ОУН, 1969.

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ І ВРАЖЕНЬ

«Стрийщина: Історично-мемуарний збірник», за ред. Ірини Пеленської і Клементія Баб'яка. Український Архів: Регіональний збірник 49 і 49А, том I і II. Нью Йорк-Торонто-Париж-Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. Том I — 634 сторінки і том II — 608 сторінки.

Мабуть не знайдеться людини, навіть у мирний час, яка б чи то в дитинстві, а чи в пізніші роки не замислювалася над минулим рідного регіону, не намагалася заглибитись у суть його здобутків і досягнень, не старалась проаналізувати їх зміст і вагу та по-своєму зрозуміти їх значення. Прагнення цього цілком природне.

Такий потужний інтерес зродився в українській громаді, зокрема в західних регіонах. Люди, вийшовши на чужину під тиском жорстокого ворога, з туги й любови до рідної землі уже в 50-х роках інтенсивно взялися за вивчення своїх регіонів. Перші їхні спроби, може, й були примітивними, бо тоді цим важливим завданням ще ніхто не керував. Не було розроблених вимог для цього нового типу публікацій, який тількищо зароджувався. Не було критеріїв для перевірки їх правильності. Робітники пера, що займалися регіональними справами, робили їх на підставі довільних припущень щодо вимог, засягу та змісту праці. Тому поряд з правильним розумінням завдань зустрічалося багато відірваних потягнень, не завжди навіть пов'язаних між собою.

У 1961 році Наукове Товариство ім. Шевченка заснувало спеціальну Комісію Регіональних Дослідів і Публікацій, яку очолив сьогодні вже покійний мовник і літературознавець проф. Василь Лев. Завданням Комісії було надати регіональному рухові організованих форм, служити його працівникам, авторам і редакторам порадами і допомогою при розшукуванні джерельних матеріалів. Робилося це з метою піднести науковий рівень регіональних видань. Пильну увагу звернено тоді й на те, щоб в публікованих спогадах і описах були подані правдиві факти, щоб події розглядалися без жодних партійних чи групових упереджень.

Досі появилася близько 50 збірників-монографій, присвячених окремим округам, повітам чи навіть і селам. Вартість цих видань, на нашу думку, дуже висока і полягає передусім у тому, що вони подають безпосередні описи подій, які тоді советські історики під тиском влади брутально спотворювали, замовчували і фальшували факти з минулого. Тому без перебільшення маємо підставу твердити, що регіональні збірники у майбутньому послужать фахівцям для аналітичного розгляду життя і історії окремих регіонів та до вивчення нашої доби.

Перед нами два розкішно видані томи з запланованого трьохтомного видання «Стрийщина». За своїм характером два перші томи — загальні. У них знаходимо багато монографічних статей, описів та нарисів з різних

галузей знання: територія, історія, історія мови, релігійно-церковне життя, освіта, виховання, спорт, жіночий рух, література, наука, преса, судівництво, мистецтво, театр і господарсько-економічний розвиток. Том другий, як можна було передбачати, кінчається описами міста Стрия і його околиць.

А тепер пригляньмося до деяких матеріалів, описів, розвідок тощо. В основному, вони не однорідні за змістом, що робить їх привабливими, повними емоційності та хвилюючими. І так, напр., географічний опис Стрийщини проф. Івана Теслі за своїм обсягом матеріалу, аналізою окремих географічних явищ є наскрізь цінним і корисним. А використані у ньому матеріали вказують на всесторонність підходу автора. Тут і чимало оригінальних ілюстрацій, діаграм, статистичних таблиць. Також і «Стародавня Стрийщина» Ярослава Пастернака багата і цікава. Автор закінчує її знаменним зауваженням: «Багато ще цінних пам'яток старовини криє в своїх надрах земля Стрийщини, бо з політичних мотивів, у висліді яких мінняються кордони окупантських держав, західним периферіям українських земель присвячувалося мало уваги, їх не досліджувалося так пильно, як центральні частини України».

Зі справді великою приємністю прочитав я «Нарис історії Стрийщини» проф. Лева Шанковського. Це не тільки цікава, але й наскрізь оригінальна студія. У ній автор показав велику обізнаність з історією Стрийщини, яку він вміло розглянув у контексті з історією всієї України. При чому зробив це дуже зручно, так, що перед читачем розгортається історія Стрийщини. Пишу це з гіркої практики минулого, коли історичний матеріал у різних збірниках був радше історією України з дуже слабким відзначенням регіону, якого він торкався. Поважним додатком до цієї студії є її науковий апарат (242 прецизні примітки). Вони не тільки пояснюють текст, але вносять багато нового матеріалу, поширюючи параметри студії. Тут автор довів, що «Стрийщина споконвіку була українською землею, а стріяни — племенем, що увійшло в субстрат української нації». Також стаття «УПА на Стрийщині» проф. Шанковського дуже детально розповідає про зусилля молодого покоління в боротьбі за українську державність. Автор виходить із заложення, що «збройна боротьба УПА була логічним і закономірним продовженням цієї боротьби, що її звели українські армії у 1917-1920 роках, і наслідком тієї катастрофи, що її незаслужено потерпіли ці армії в 1920 році». Теза правильна в своїй основі, різниця лише в генераціях, що вели ту боротьбу. Скріплюючи свою тезу, проф. Шанковський розумно доводить, що генерація, яка заповнила ряди УПА в наші дні, йшла виключно слідами своїх батьків. «Бо, коли батьки створили рідне військо в 1917-1920 роках як завершення невідкличної постанови народу створити українську державу, то наповнені лицарським духом батьків сини і дочки створили УПА, щоб батьківським мечем прогнати наїздника з рідної землі». Це і є одна з основних причин постання УПА, а хто дошукуюється інших причин, «той зводить тільки наклеп на патріотичну й жертвовну українську молодь». У статті автор склав глибокий поклін героїчній боротьбі УПА та тим широким масам українського населення, що підтримувало молодь і то «не за страх, а за совість». Тут же, продовжуючи духову нитку, вмішено знімки і короткі нариси про провідних діячів ОУН Стрийщини.

Нарис «Польський концентраційний табір Береза Картузька» варто було поширити яскравішими фактами та дати повнішу картину цього модерного пекла на землі. Проте навіть у цій формі — це багатослівний приклад нашої національної мартирології, яку нам не можна призабути. Її треба пригадувати нашому молодому поколінню яскравими приклада-

ми. Через Березу Картузьку пройшло кілька десятків стриян, які з болем серця згадують страшні побої, переслідування псами, знущання кінної поліції, голод та виснажливу працю.

Цікаво написана коротка розвідка проф. Яр. Рудницького про мову Стрийщини. У ній він подає найбільш характеристичні прикмети цієї говірки, напр., нахил до м'якшення приголосних перед «і», що постало з старого «о», здовження приголосних у східних говорах, закінчення давальника -ови (єви) на заході, -ові (єві) на сході, різниці в наголосі, частіше вживання зворотів: *нема що, не мав чого, не маю кому, не мав до чого. . .* в південно-західних говорах, в протилежність до зворотів: *нічого, не було чого, нікому, не було до чого. . .* в південно-східних говорах та багато інших цікавих прикмет.

У відділі «Релігійно-церковне життя» маємо цінну статтю Григора Лужницького «Під омофором Пресвятої Богородиці з Гошівської гори». У ній автор обговорює кілька вагомих факторів церковно-релігійного життя: монастирі, адміністрація столових дібр Галицької Митрополії, Стрийський престопресвітерат, його церкви та пам'ятки, священничі роди та церковно-суспільна праця духовенства цього регіону.

Відділ «Шкільництво, освіта, виховання» включає також чимало прекрасних статей як «Рідна школа в боротьбі за існування» Ірини Пеленської, «Роля вчителя в розвитку Стрийщини» Івана Боднарука тощо. Боднарук пише на підставі великого досвіду, він справді знає роботу вчителя, зокрема на терені Стрийщини. Автор з гордістю згадує приклади великого вкладу вчителства у відродження цієї частини України. Вчительство «зробило багато для відродження Стрийської округи й тому ним і пишалась ця округа». Всесторонньо написана також стаття «Освітнє життя Стрийщини». У ній не тільки багато цікавого матеріалу, але цей матеріал також і добре висвітлений. Особливу увагу звернено тут на «Просвіту», зокрема під час паціфікації.

Поза історією краю, що є справжньою прикрасою першого тому, найкраще змальовано «Стрийський Пласт». Д-р Ярослав Падох дав блискучий огляд його історії, праці та вкладу у національне відродження. Цей огляд не тільки цікавий своїм змістом, він пребагатий на різні факти документального характеру, а також на унікальні згадки. Огляд робить враження обширного літературного нарису, в якому автор висвітлює зауважені ним цікаві факти, найрізноманітніші події, а також людей. За своїм характером нарис проблемний з питанням Пласту в центрі, якому автор присвячує свою пильну увагу та глибоко призадумується над його майбутнім. Заглибившись в питання, автор розглядає заснування і розвиток Пласту в краю і в таборах для біженців у Німеччині. Свій нарис він доповнює багатим матеріалом з т. зв. американської доби від 1949 року. В нарисі д-р Падох показався не тільки добрим істориком Пласту, добрим фахівцем з питань його ідеології, але також і прекрасним організатором пластових таборів. Цю частину можна спокійно перевидати окремим виданням. Найбільшою цінністю тут є сотки прізвищ наших заслужених пластунів. Деякі частини нарису закрашені здоровим пластовим гумором. У цілому, це документ про велику роботу, яку пластова організація виконала для виховання нашої молоді та для збереження в своїх рядах пластових сеньорів, що залишилися вірними пластовій ідеї до смерті. Нарис ілюстрований понад півсотнею цікавих знімок. Жаль тільки, що деякі з них децю втратили на своїй гостроті, ставши сірими, або й темними, на яких важко впізнати окремі особи.

Стаття Остапа Савчинського «Фізичне виховання і спорт» (до історії

спорту в Стрию 1925-1939) присвячена різним видам спорту, які плекала наша молодь на Стрийщині. Здається, що проф. Савчинський вигріб усе цікаве і замітне з спортових осягів Стрийщини. Він цікаво змалював середовище, в якому розвивався спорт, указав на його підгрунття, розповів про різні руханково-спортові товариства українські й інших національностей. Одним словом, дав нам цікаву картину, як стріяни дбали про спортове виховання і як вони його цінували для добра національного розвитку. Використано тут і цікаву ілюстрацію з «*Комара*» з 21 квітня 1935 року. На плоті — Сокільський Когут — голова «Сокола-Батька» інж. М. Хронов'ят, посередині малюнок — Стрийська Квочка — голова Повітового Сокола Альфред Козак. Дія проходить на площі «Сокола-Батька» у Львові під час сокільського здвигу в 1935 році. Під час цього здвигу, до речі, постало непорозуміння, викликане незадоволенням, що під час паради пригравала польська оркестра. На знак протесту деякі округи, в тому й стрийська, не взяли участі в параді. За те виключено всі стрийські гнізда з членства «Сокола-Батька» і вони тимчасово опинилися під опікою «Повітового Сокола», що існував тоді в Стрию. У 1938 році всі гнізда прийнято в члени «Сокола-Батька» і цим закінчено конфлікт.

Спорт у Стрию був широко поширений і всесторонньо підтримуваний, ним гордилася молодь і її батьки. Кожен юнак чи юначка обов'язково займалися якимось спортом, яким дорожили понад усе. «Виспортований юнак чи юначка, обгорілі від сонця на спортових майданах чи на прекрасних пляжах стрийської ріки, були ознакою здорової юности, були гордістю батьків і всього українського Стрия».

У центрі другого тому стоять: жіночий рух, народня ноша, література, наука, преса, суд, право, мистецтво, музика, театр, господарсько-економічний ріст і фінальний розділ — Стрий і околиця. Стаття «Наше організоване жіноцтво» пера Ірини Пеленської написана від серця і душі. Авторка заглиблюється в історію і пригадує нам, що «староруське право визнавало жінку рівноцінною чоловікові», а в час розпаду родового устрою жінка стала на друге місце тут же за своїм чоловіком, а з його смертю перебрала функції голови родини. Жінка в українському родинному житті завжди була подругою чоловікові, йому рівноправною і такою залишилася на протязі всієї нашої історії. Так, були часи, коли вона була неосвідченою, позбавленою привілеїв минулих століть. Але такий стан був наслідком нашого поневолення, коли український народ, втративши свою державність, загубив і свої законні права. Проте ці незавидні умови з часом минулися і жінка поволі, але певно почала просуватися в світ права й законности. Це забрало багато праці, бо соціальні зміни не даються легко, людина за своїм характером консервативна і не здає легко своїх позицій. Резолюції, використані наприкінці цієї статті, що їх схвалило жіноче віче в Стрию 25 січня 1934 року, говорять чітко про значення і ріст жіночого руху. Це привело до багатогранного розвитку Союзу Українок. Безсильними стали тут і польські переслідування, які вже не могли загальмувати розвитку українського організованого жіноцтва.

Стаття «Народне вбрання Стрийщини» пера сеньйорки жіночого руху п. Лідії Бурачинської виглядає дещо блідо. Проте добрим прикладом служать тут окремі знятки, що ілюструють одяг.

На окрему увагу заслуговує стаття «Стрийський Парнас», що її опрацював Іван Боднарук. Вона має аналітичний характер з жанровим підходом. Написана щиро, з глибоким знанням усіх нюансів літературно-мистецького життя. Обговорення своє автор почав з постаті Миколи Устияновича, ро-

весника великого Маркіяна. Лірика цього поета своєрідна своїм характером. На увагу заслуговують його патріотичні та дидактичні вірші і твори, в яких поет зображував народне життя, оспівував красу природи. Згадує тут автор і Івана Вагилевича, і Івана Гушалевича. Вірші останнього відзначалися великою мелодійністю, і тому композитори з легкої руки клали їх на музику. Згадано тут і Омеляна Партицького, невтомного філолога, історика, педагогічного діяча, основника і почесного члена «Просвіти», дійсного члена НТШ, Руського Педагогічного Товариства та багатьох інших товариств. Учень стрийської гімназії був заслужений культурний діяч і письменник Остап Грицай. Багато цінних віршів написав найталановіший сучасник мистців того регіону, Едвард Козак, учень Олекси Новаківського. Він автор також і багатьох сатиричних і гумористичних віршів, інколи і дещо сентиментальних. Згадаємо тут і Марту Калитовську, що здобула собі популярність своєю «Лірикою» (1955), Ніну Мудрик-Мриц, сучасну поетку. Народилася вона, щоправда, у Львові, але часто перебувала з батьками в Стрию. До плеяди поетів зі Стрия належить і Ігор Шанковський, який перекладає з японської на українську. Теми до своїх творів він черпає із сучасного життя. Досі він видав три збірки поезій. В останній збірці вміщено дуже актуальний сьгодні вірш «Братам на рідній землі». Не менше актуальним є також і його вірш «Казка про рідну мову». Гордощами Стрийщини був померлий Богдан Кравців, відомий поет, блискучий журналіст, науковець, дослідник, перекладач з чужих літератур. До Стрийського Парнасу належить також і недавно померлий Зіновій Кравівський. Учителю за професією, автор бібліографічного покажчика статтів «Записок НТШ» та історичної недрукованої повісти «Байда». Він автор відомої збірки «Невольницькі плачі». Епіграф до цієї збірки такий:

*Трудно відсидити вік у тюрмі,
Трудно на нарах тюремних умерти,
Та сто́крат страшніше — гибіти в ярмі,
Рабом на колінах діждатися смерти.*

У другому томі маємо добрий нарис про науковців Стрийщини пера д-ра Яр. Падох. За своїм характером він енциклопедичний, проте дає обширні інформації про життя і наукову працю окремих діячів науки. Згадані тут такі особи: Володимир Безушко — педагог, літературознавець; Михайло Білик — філолог; Остап Бобикевич — агроном, лісник, музика і науковець; Оксана Борушенко — професор університету в Бразилії, Володимир Вергановський — професор права; Василь Верховинець — музичний етнограф; Богдан Тадей Галайчук — професор університету; Іван Колесса — лікар, дослідник української етнології; Олександр Колесса — мовознавець, один із засновників Українського Вільного Університету, Філярет Колесса — музикознавець, фольклорист, етнограф і композитор; Бенедикт Левицький — професор теології Львівського університету; Володимир Левицький (Василь Лукич) — мовознавець; Василь Ленчик — професор; Митрополит Мирослав Іван Любачівський — Патріарх УГКЦ; Іван Мірчук — професор, заслужений організатор українського наукового і культурного життя в Німеччині; Ярослав Падох — професор права; Дам'ян Пеленський — інженер-хемік; Євген Юлій Пеленський — літературознавець; Лев Ребет — професор державного права УВУ; Ярослав Богдан Рудницький — мовознавець, дипломат, науковий і громадський діяч; Лев Шанковський — професор, історик. Стрияни дійсно мають ким гордитися! Їхній внесок в українську науку поважний і наскрізь різноманітний. Не призабули редактори включити в свою книгу також і короткі інформації про своїх стрийських лікарів.

На протязі років, почавши з ХІХ ст., Стрий мав і свої часописи. Найстаршим пресовим органом міста був «*Стрийський голос*», двотижневик, перше число його появилося 1 серпня 1895 року. У 1909 році появилося тут «*Господар і промисловець*», а в 1910 році почала виходити «*Підгірська Рада*». Четвертим періодичним виданням Стрия до Першої світової війни був «*Торговельно-промисловий вістник*». У час відновлення державности в Галичині появлялися тут «*Стрийський вісник*» і «*Стрілець*». Виходив тут і невеликий журнал «*Сплав*», «*Стрийська думка*», «*Український город і дріб*» і «*Українська музика*». Згадані газети за своїм характером були регіональні. Проте вони широко інформували своїх читачів, даючи їм потрібні новини, поради, а то й деяке фахове знання. У статті «*Стрийські журналісти*» Ярослав Падох відзначив цілий ряд людей, що працювали у цій ділянці, які широко заслужилися перед своєю громадою. У статті є тепла згадка про Івана Боднарука, автора понад сотні статей на літературні, історичні, мовні, суспільні та політичні теми. З Голешева коло Журавна походив, до речі, українсько-американський журналіст Антін Драган, головний редактор «*Свободи*», 1955-1978. Цей же невтомний д-р Падох відзначив тут і правників Стрийщини. Він як правник з великою увагою ставиться до суду і адвокатури, бо їхнім завданням є оборона населення. В умовах займанщини суд стає часто побіч адміністративної влади засобом позбавлення прав поневоленого населення, тому його значення є важливе, а навіть ключеве.

Добре змальовані тут і мистецькі традиції Стрийщини. Стаття Святослава Гординського дає не тільки добрий вступ до цієї важливої галузі людського зусилля, вона з'ясовує кращі пам'ятки Стрийщини, а саме: твори народнього будівництва — церкви, твори малярства — ікони тощо. Про мистців Стрийщини розказав нам Дам'ян Горняткевич. Він детально розглянув творчість Корнила Устияновича, Івана Левинського (одного з найвидатніших українських архітектів ХХ віку, професора Львівської політехніки та автора найбільш репрезентативних будівель Львова). Тут тепла згадка і про Василя Нагірного, також архітектора, незрівняного майстра свого діла. Багато уваги присвячено і талановитому майстрові Е. Козакові, головним полем діяльності якого є малярська творчість. Його тематика широка: вона обіймає композиції на побутові теми, сцени з визвольної боротьби, книжкові ілюстрації, малюнки до українських народніх пісень та прекрасні карикатури.

Чималий вклад зробили стріяни також у розвиток української музики, про що цікаво пише п. Марта Кравців-Барабаш. Вона стверджує, що ХІХ століття закінчилося початком записування наукових дослідів української музичної етнографії, для якої стріяни Іван і Філярет Колесси поклали угольний камінь. У ХХ столітті Стрийщина ввійшла з помітним дорібком до ділянок вокальної музики та музичної етнографії. Музичним центром її став Український Музичний Інститут ім. Миколи Лисенка, філіял у Стрию. Музики приїжджали до Стрия для навчання, а може й для заробітку, влаштуючись напостійно у Львові, де вони і розгортали широку музичну діяльність. Проте Стрий на тому вигравав, користаючи з висококваліфікованих сил. До львівської «трійці» композиторів (Станіслав Людкевич, Василь Барвінський) належав також і Нестор Нижанківський. Він хоч народився в Бережанах, але своє дитинство провів у Стрию, вчився у стрийській гімназії і духово належав до роду Нижанківських, які від прадіда жили на Стрийщині. У 1939 році Н. Нижанківський виїхав з родиною на еміграцію, помер у Лодзі в 1940 році. В Стрию відбувалися

багаті концерти і гостинні виступи наших передових музик. У 20 роках концертували тут Модест Менцінський, Михайло Голинський, Сальомея Крушельницька, а в 30 — Василь Тисяк, Михайло Дуда, Роман Савицький та інші. Про уродженців Стрийщини, які працювали в ділянці музики на еміграції, треба згадати музиколога д-ра Зіновія Лиська, тенора Василя Тисяка і тих, які продовжують свою працю ще сьогодні, а саме: Марту Кокольську-Мусійчук, Ірину Серезінку-Чуму, Наталію Котович, Марту Кравців-Барабаш, д-ра Мирослава Антоновича та інших.

Стрияни плекали також любов до драматичного мистецтва. У цій галузі, серед найважчих умов, вони виявили чимало посвяти для театру, зокрема в ділянці виховання молоді, відданої традиціям української драматургії.

У рецензованому виданні широко змальовано також і господарсько-економічний ріст Стрийщини. Багато уваги присвячено тут першим кредитовим установам, розробленню господарських програм тощо. І так, уже на переломі століть, Стрийщина виявляла значні позначки передової округи в Галичині, і то майже в кожній ділянці народного господарства. Пильну увагу звернено на лісове господарство. Інтенсивна і наскрізь успішна праця проходила в Товаристві «Сільський Господар». Розбудовувалася споживча кооперація при успішній співпраці в «Сільським Господарем». В Галичині було загально відомо, що в Окружному Союзі Кооператив у Стрию була найкраще налагоджена з усіх ОСК агрономічна праця. У статті «Стрий — колиска українського кооперативного молочарства», інж. Андрій Качор широко розповів про цю ділянку, розглянувши зріст поголів'я корів та підвищення молочної продуктивності. Згадує він тут і визначних фахівців з ділянки молочарського господарства. Його стаття є добрим причинком до історії українського кооперативного молочарства, а рівночасно виявом вдячності першим піонерам і творцям цього нового суспільно-господарського руху, яким була українська молочарська кооперація в Західній Україні. Тут же і цінна стаття цього ж А. Качора про Андрія Мудрика, видатного фахівця кооперативного молочарства.

Остання частина другого тому присвячена місту Стрий і його околицям. Тут в основному поміщено багатий довідковий матеріал. Є тут і топонімічна розвідка Ярослава Рудницького про назву міста «Стрий». Вона, на думку вченого, походить від назви ріки Стрий. Назва ця дуже давнього походження, «сягає до індоєвропейської епохи і визначає 'пливучу воду'». І так, з усіх категорій лексики саме топонімія найвизрашніше зберігає безпосередній й реальний співвідношення між явищами мови, в нашому випадку — назвою ріки.

У книзі багато цікавих спогадів, в яких автори розповідають про події особистого і суспільного життя, про зустрічі з видатними людьми. Деякі спогади, напр., про міщан Стрия пера Андрія Кігічака і Євгенія Цісик становлять значний інтерес для вивчення епохи, життєвотворчого шляху та поглядів давніх міщан. Цікавий також спогад посаджика міста Стрия, Осипа Бандери, автора статті «Під німецькою окупацією». Він має велике історичне значення. В ньому також чимало матеріалу з досвіду праці посаджика. Деякі факти і події за своїм характером неймовірні. На окрему увагу заслуговує спогад проф. Яр. Рудницького «У Стрию між двома світовими війнами». Він написаний у формі літературного нарису з конкретно-чуттєвими відображеннями дійсності та багатим фактажем мистецьких образів. У ньому багато творчого піднесення, особливої зібраності думки. За своїм характером він портретно-проблемний без слідів домислу. Мате-

ріял автобіографічного характеру, що в деяких місцях нагадує духову сповідь.

Близько 80 сторінок присвячено селам. В основному це довідковий матеріал, але добре відредагований. Тут подається факти і ще раз факти. У цій частині багато групових і особистих фотографій.

В обох книгах добре відредаговані англійські резюме. У них подано усе найцікавіше і найцінніше. В обох томах є іменні і географічні покажчики. У багатьох статтях є численні примітки та списки використаної літератури. До видання включено добру географічну карту Стрийщини. Вона є дуже допоміжною при вивчанні сіл. Мова книги нормативна й наскрізь поправна. Видання в цілому, щодо друку — дуже гарне, ясне, без помилок, а от щодо ілюстрацій, то деякі вийшли не зовсім ясно. Також і папір добрий.

Серйозною вадою збірника є повторення імен науковців, мистців, літераторів з різними даними про їх життя і творчість. Звичайно, їх нелегко уникнути в колективному збірнику. Деяким авторам, на нашу думку, слід було вимогливіше поставитися до цілості викладу матеріалу, щоб зробити видання в цілому більш послідовним щодо способу опрацювання та розподілу зібраного й обговореного матеріалу. Затерти різниці поміж авторами чи нівелювати їх — редактори, на нашу думку, свідомо не збиралися, вважаючи, що в розмаїтості численних статей, розвідок і спогадів можна буде краще спостерігати (як під мікроскопом) розвиток Стрийщини на її історичному шляху до культурного і економічного відродження в XIX та до державницького в XX столітті. Зроблено промах також у підборі підзаголовка видання. Читаючи його, сподіваєшся, що йдеться тут, саме в двох перших томах, про всі округи. Насправді розглядаються тут лише конкретні питання, що торкаються Стрийщини.

Згадані недоліки, безперечно, не можуть знизити високої оцінки цього глибокого дослідження Стрийщини. У ньому приділено велику увагу становленню і боротьбі українців-стриян поти соціального, національного і політичного гноблення. Обидві книги пройняті глибоким патріотизмом у галузях громадській, мистецькій і культурній. Окремі статті написані внятковно оригінально і самобутньо. Тут редактори немов звітують про свої здобутки виявлені загальним прямуванням дослідницької думки. В цілому, це цінне видання поглибить знання стриян і нестриян, спонукає їх думати, шукати своїх висновків з того чи іншого суспільно-культурного явища чи події. Видання напевно знайде свого вдячного читача, а з часом ним покористується і український історик, вивчаючи Стрийщину.

Сергій КВІТ

ЧЕСНІСТЬ ІЗ СОБОЮ

Тарас Кузьо, автор статті «ОУН в Україні, Дмитро Донцов і Закордонна Частина ОУН» («Сучасність», ч. 12, 1992), переконаний в тому, що через брак літератури багато людей в Україні необ'єктивно сприймають спадщину Дмитра Донцова. Таке твердження могло б претендувати на якусь слушність, якби воно ставилося в зовсім іншому ракурсі. Мова не йде про суб'єктивність суджень. Навпаки, науково виважений, обґрунтований об'єктивізм того чи іншого дослідника є силою, що означає поступ науки.

Упередженість — зворотнім боком наукової суб'єктивності — характеризується метода Тараса Кузя. А в такому випадку наукова аналіза неодмінно перетворюється на псевдонаукову мішанину. Не заострюючи увагу на взаємовідносинах та ідеології сучасних націоналістичних партій і груп в Україні, не закликаючи на допомогу наукових авторитетів спробуємо розглянути згадану статтю, спираючись лише на її текст. Оскільки в 1993 році ми відзначаємо 20-ліття з дня смерти Дмитра Донцова і 110-ліття його народження, тією своєю рецензією я вклоняюся його світлій пам'яті.

Автор вже першим реченням звужує свій підхід до проблеми, розглядаючи Донцова лише як «теоретика української політичної думки ХХ ст». Тому далі він скаржиться (традиційно — за загальноприйнятими у певних колах поглядами) на «труднощі в розумінні поглядів Донцова», які «полягають у тому, що вони змінювалися упродовж усього його життя». Конституючи цей факт, Тарас Кузьо навіть не намагається переглянути засади загального русла наукових, а в більшій масі, природньо, науково-публіцистичних писань про Донцова. Очевидно, сумніви йому не потрібні, бо на підвалинах тенденційної традиції будуватиметься нова (тому від початку — псевдонаукова) конструкція. З такого погляду вже не дивує недбалість, допущена автором статті: «У свій націоналістичний період у передвоєнній Галичині Донцов проповідував ідеологію аморальності». Ніби все правильно. Але невже Тарас Кузьо не помітив лапок, в які Дмитро Донцов брав слово «аморальність»? Кинута далі фраза: «Брошура Донцова 'Школа і релігія' критична навіть щодо християнства» лише посилює хаотичність портрету Дмитра Донцова твореного Тарасом Кузьом. Український читач справді не має системної уяви про біографію Донцова та про розвиток українського націоналізму. На це і розраховує автор статті, з одного боку недомовляючи, а з другого — висловлюючи нічим не виправдану зверхність власної ерудованості та незалежності погляду. Також дивним є висновок Тараса Кузя про те, що «Праця Дмитра Донцова 'Де шукати наших традицій' (Львів, 1942) відображає повагу до Муссоліні». Він не відповідає магістральному спрямуванню даної праці.

Обсяг моєї публікації не дозволяє проаналізувати всі подібні сентенції автора названої статті. Однак згадаємо ще чотири важливих моменти. Тарас Кузьо звинуватив Дмитра Донцова в антисемітизмі, «зоологічній, расистській ворожості щодо всього російського» та поставив питання: «цікаво, отже, чи послідовний 'антиамериканізм' новочасних донцовців в Україні є лише наслідком десятиліть совєтської пропаганди?», якщо Донцов, за словами шановного автора, «хвалив деякі аспекти американського життя». І останнє звинувачення: «У 30-і роки не було й згадки про демократію (ані в позитивному, ані в негативному сенсі) в літературі ОУН. У державі Донцова просто не було місця для тих, що не вважали себе націоналістами».

Для сумлінного історика важливо розрізняти різні рівні мислення, а також розглядуваних предметів і понять. Одна система вартостей існує для людини, яка п'є каву вранці вихідного дня, і зовсім інша в того, кому межі очі наводять кулемет. Після Першої світової війни українська нація знаходилася на межі тотального знищення. Наш політикум осмислював причини поразки у Визвольних Змаганнях, шукав нові форми і методи боротьби, шукав спільників у боротьбі за УССД. Це був час кризи демократії та панування тоталітаризму в Європі. Тож для чого переможеним українцям було хапатися за ідеї, що не знаходили відповідного відгуку в суспільстві?

У 20-30 рр. по обох берегах Збруча в тій чи іншій мірі відбувався програм українства. Чисельні поразки загрожували повною деморалізацією нашого суспільства. Воно потребувало відповідної атмосфери реваншизму, піднесення суспільної активності, усвідомлення власної національної гідності. Головну, вирішальну роль відіграли тут писання Дмитра Донцова. Він виховав цілі покоління борців! Тоді як Тарас Кузьо присвячує цьому фактові лише одне речення. Для історика таке свідоме зміщення смислових наголосів у статті дорівнює брехні. Подібну методологічну дискусію мені вже доводилося вести з доктором історичних наук з Інституту історії АН України Ремом Симоненком (див. мою статтю «Іван Франко і Михайло Грушевський» («Слово і час», ч. 1, 1991). Отже, така метода історичних досліджень відома в Україні принаймні за останні сімдесят п'ять років.

Дмитро Донцов ніколи не зациклювався на єврейському питанні. Він справедливо вважав, що всі етнічні меншини в Україні відігравали по відношенню до українства негативну роль. Чи Тарас Кузьо може довести протилежне? Я маю на увазі етнічні меншини, які зберегли свою національну ідентичність, а не зрусифіковану антикультурну масу. Цілком природньо, що для збереження своєї культурної окремішності, вони ставали на бік окупанта, або самі були цим окупантом. Ситуація могла змінитися лише в умовах нормальної української державности.

В усі часи в Російській імперії був загальновідомий і підтримувався всіма владними чинниками образ ворога-українця: бандит — те саме, що козак, гайдамака, опришок, пізніше — сепаратист, пеглорівець, бандерівець, націоналіст. В будь-якому випадку — особа для держави деструктивна. Для того, щоб почати боротьбу, потрібно чітко визначити своїх друзів та спільників і — усвідомити, хто є ворогами. Як тоді, так і тепер, найбільша загроза для України знаходиться на північ від Хутора Михайлівського. Не дарма росіяни так пхаються нам у брати. Ми для них, гвинтиків імперії, завжди були ворогами. Тому Донцов неухильно і послідовно протягом усього життя викопував рів між Україною та Росією. Від усвідомлення своєї окремішности починається боротьба за власну гідність, культуру, державу.

«Антиамериканізм», єхидно згаданий Тарасом Кузьом, не є наслідком советської пропаганди. Зараз в Україні подибуємо зворотню реакцію на цю пропаганду — захоплення Сполученими Штатами, де ніби-то не треба працювати і відразу можна одержати все, що забажаєш. Явище досить поширене для країн колишнього ССРСР та Східньої Європи. Більше того, від Ніцше та Шпенглера Європа вже не почуває себе центром світу, а лише провінцією по відношенню до нової столиці — Нью-Йорку. США — приклад цивілізації, яка не має місцевого культурного ґрунту. Вона шукає цю культуру, традиції, захоплюючись навіть власним негритянським фольклором, скуповуючи розуми по всьому світі. Це будівля, зведена на цвинтарі автохтонної індіанської культури. Незважаючи на практицизм, стійкість такої системи, добробут громадян вона сама по собі спрямована у ніщо, хоча б через екологічні та ресурсні проблеми. Шалена гонитва за успіхом дегуманізує суспільство. Сучасна тенденція до гуманізації так чи інакше означає звернення до культури, до Європи, яка породила Новий, логічніший і практичніший Світ. У цьому контексті можливо сподіватися на особливу місію України. Уніфікована наднаціональна культура рано чи пізно губить Людину і перестає бути культурою. Світова культура — це конгломерат національних культур, що розвиваються кожна по собі, взаємозбагачуючись. Доречі, у пізніх писаннях Донцова знаходимо кри-

тику «американізму». Ганьбою на Сполучені Штати лягло визнання ССРС у 1933 році, після жакливого голодомору.

Нарешті нам потрібно звернути увагу на те, що об'єднує всі твори Дмитра Донцова, незалежно від того, чи був він соціал-демократом, гетьманцем, чи націоналістом. Насамперед це темперамент. Сам Донцов не відносився до своїх писань як до наукових праць, хоч такі твори, як «Сучасне положення нації і наші завдання» (Львів, 1913) та «Підстави нашої політики» (Відень, 1922) є чистою політологією. Головний жанр донцовських писань визначимо як щось середнє між політичною публіцистикою та художньою есеїстикою. Він мав не науковий, а поетичний стиль мислення, що приводило до піднесення художніх моментів над логічними. Саме такий жанр і особливий донцовський стиль були надзвичайно вдалими для того часу, і вони знаходили найбільший відгук у суспільстві. Історик мусить розуміти час, про який пише. Тоді стояла дилема: «бути чи не бути Україні?», «або-або», «якщо не зараз, то більше ніколи», «якщо не я, то хто?»

Тарас Кузьо несправедливо ототожнює публіцистично-психологічну систему Донцова і власне ідеологічні засади ОУН. Дмитро Донцов ніколи не був ідеологом ОУН. Він впливав на суспільство, виховував молодь, яка потім йшла в Організацію. Те, що він не був членом Організації, свідчить швидше на користь Донцова, ніж навпаки. Творчії людини важко втиснується у вимоги поточної організаційної праці. Щоб зрозуміти Донцова, потрібно розібратися в генезі його поглядів і в джерелах його надхнень у різні періоди діяльності. Але це — тема більшої наукової розвідки. Зазначу лише, що підхід мусить бути якісно відмінний від традиційного перераховування авторів, з праць яких Донцов робить довільні й дуже неточні цитування.

Повертаючись до значення спадщини Дмитра Донцова для сучасної України, відверто зізнаємося, що досі ми не маємо такої Української Держави, за яку боролися кращі сини народу. Починаючи від того, що ніхто не поніс відповідальності за нечуваній у світовій історії геноцид по відношенні до української нації, і закінчуючи сьогоднішнім запереченням самого сенсу існування Української Держави з боку деструктивних анти-українських сил, зокрема з боку переважної більшості засобів масової інформації самої України. Запобігання перед світовими колосами, правова анархія, апотеоз антикультурного цинізму, економічна руїна і панування мафії знову ставлять свідомих українців перед вибором: «або-або». Тому знову — хоче того пан Тарас Кузьо, чи ні — майже на рівні підсвідомості відчувається потреба в донцовських ідеях.

Дмитро Донцов дивним чином поєднав у своїй системі данину тодішній тоталітарній «моді» і ствердив ірраціональну силу одиниці. Весь світ, включаючи гендлярську імперію США, був проти нас. Прав України не визнавали. Нас розділили між кількома кордонами і потихеньку добивали. Донцов виховував екзистенціальний волюнтаризм одиниці, на який сперлася ОУН, проголосивши опору лише на власні сили українського народу. Якщо б Україна не мала Організації тоді, вона не мала б держави сьогодні.

Стаття Тараса Кузьо — тривожний симптом. Сьогоднішня демократія в Україні є не що інше, як узаконена анархія корумпованих постсовєтських структур. Тому замилування нею означає потурання новітній мафії, яка, покинувши червоно-лазурові ганчірки, одношайно перейде під синьо-жовтий стяг, бо вона і тут при владі, при грошах і достатку. Але тоді Україна буде остаточно відкинена у третій світ. А Тараса Кузьо, коли той приїжджатиме на землю свого батька, з цинічною посмішкою зустрічатиме

перекрашований «кускоязичний» чиновник: «Кто тут еще против украинского государства?»

Для всіх істориків головне божество в науці — істина. Хоч кожний розуміє її по-своєму. Щоб знайти істину, треба подолати чималий шлях наукових шукань. Якщо ж вона не визначена для самого автора, для чого починати розвідку? Можна написати величезну працю із справедливою критикою Дмитра Донцова, але в ній не буде йтися про те, за що його критикує Тарас Кузьо. Донцов для нього — лише сприятливе тло для поточних, скороминущих політичних цілей. Головним критерієм наукової вартости історичної розвідки було й залишається єдине правило: чесність із собою самого автора.

Анатоль БЕДРІЙ

ДМИТРО ДОНЦОВ І ОУН

В журналі «Сучасність», ч. 12, за грудень 1992 р. видрукувана стаття Тараса Кузя п. н. «ОУН в Україні, Дмитро Донцов і закордонна частина ОУН». З погляду історичної правди і журналістичної етики, ця стаття вимагає вияснення і спростування ряду неправд, наклепів і очорнювань.

Тарас Кузьо покликається на статтю М. Лагодівського («Дмитро Донцов», 'Проблеми', Мюнхен, 1947, ч. 1), який твердить, що погляди Д. Донцова змінювалися впродовж усього його життя та нібито Донцов був ким хоче, від «поступової соціал-демократії до 'реакційного' гетьманства, далі від монархізму до демократичного республіканства, а звідтам до тоталітаристичного націоналізму і далі від націоналізму до консерватизму».

Справжнім соціалістом будь-якого напрямку Дмитро Донцов не був ніколи¹. Донцов став фіктивним членом УСДП у Петербурзі, коли тамошній відділ РУП змінив назву на УСДП. Але Донцов зразу виступив проти соціалізму-марксизму, будучи переконаним що цей рух звернений проти побудови української національної держави. Десь у тому ж часі (роки 1902-104) Д. Донцов прочитав «Самостійну Україну» Миколи Міхновського, «вона на мене, ще молодого студента, зробила незатертий вплив. . . я розумів, і від М. Міхновського навчився розуміти, цей (український революційний — А. Б.) рух як протиросійський взагалі, не тільки протирежимний»². Від першого контакту із соціалістами в нього виник антагонізм до марксистів: в 1903-1904 рр. «коли РУП перемінилася в УСДРП, у мене почалися розходження з 'партійними товаришами'. Навіть перед тим, — у Петербурзькій Громаді: в літературі вони були адораторами Олеса, Винниченка, Драгоманова. Ці божки були мені чужі, я захоплювався тоді вперше Кониським, 'Київською Стариною' Уманцем (автором монографії про Мазепу), і головню Лесею Українкою»³.

«Реакційним гетьманцем» д-р Дмитро Донцов не був ніколи, зокрема в періоді режиму в українській державі гетьмана П. Скоропадського (1918),

¹ Грунтовна стаття на цю тему: А. Бедрій, «Світроглядово-ідейна біографія Дмитра Донцова до 1913 року», «Визвольний Шлях», Лондон, чч.11-12, за листопад і грудень 1983.

² Його «Рік 1918, Київ», Торонто, 1954, ст. 115.

³ «Рік 1918, Київ», ст. 37. Підкреслення Донцова.

бо ні не визнавав, ні не голосив ідей «реакційного гетьманства» (Т. Кузьо не подає дефініції цього поняття). Донцов узагалі ніколи не пропагував для української держави монархістичного ладу, як це, наприклад, робили Вячеслав Липинський чи Дмитро Дорошенко. В уряді гетьм. Скоропадського він служив єдино з мотивів вдержання і закріплення української держави. Коли ж гетьман проголосив федерацію з Росією, Донцов зразу виступив проти гетьманського режиму.

Т. Кузьо не розуміє, або не хоче признати, що Дмитро Донцов завжди на перше місце ставив боротьбу за українську національну державу і проти ворогів такої держави, а не за питання ладу в цій державі, вважаючи, що питання ладу буде актуальним щойно після встановлення держави, хоч не раз висловлював свої думки про те, яким міг би чи повинен бути лад в українській державі. Т. Кузьо навпаки, найперше дошукується в писаннях Дмитра Донцова висловів про державний лад, а тоді робить з нього завзятого приклонника то однієї, то другої форми ладу.

Також ніяким «тоталітарним націоналістом» Донцов ніколи не був, тобто він не пропагував необхідности такого тоталітарного націоналістичного режиму для України. Він бажав зате вирощувати організацію елітарного, чи т. зв. орденного характеру, метою якої було б повести нарід до боротьби за УССД. Ця концепція досі актуальна, поскільки повноцінної української держави ще нема, а для цього необхідна національно-державницька еліта, і тому багато виводів Дмитра Донцова актуальні сьогодні, що добре розуміють зокрема молоді націоналісти в Україні. Т. Кузьо, навпаки, бажав лише здискредитувати ідеї Донцова, знаючи, що на Заході фраза «тоталітарний націоналізм» не зискає багато прихильників.

Тарас Кузьо робить з д-ра Дмитра Донцова якогось «злого духа», неначе якогось диявола, називаючи його «проповідником ідеології аморальности», «свіачем українського нігілізму», «критичного навіть щодо християнства». Таке представлення нагадує методи кол. Дезінформу, що спеціалізувався у представленні білого чорним, а чорного білим. Але власне Дмитро Донцов заслужений тим, що ціле своє життя ширив ідеалістичну етику на взір Шевченкового бажання змінити Яремів-свинопасів на Галайдів-лицарів. Послдовники Донцова оформили цю етику у заповіді: «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї», пам'ятаючи Божу заповідь: «Ніхто більшої любови не має, як хто власне життя поклав би за друзів своїх».

Найвизначнішими приклонниками й реалізаторами цієї етики були: Степан Бандера, Ярослав Стецько, Роман Шухевич сотні провідних націоналістів-революціонерів тридцятих і сорокових років (та П'ятдесятих і пізніших), за якими пішли сотні тисяч кращих синів і доньок українського народу і створили славетну добу масового героїзму, яку Т. Кузьо намагається очорнити й принизити. Дивно, що Т. Кузьо не добачує «свіачів нігілізму» і «проповідників аморальности» в сучасних неокомуністів, соціалістів, у мафіозних середовищах, в здегенерованій номенклатурі та в російських шовіністів.

Хто ж як не Донцов звеличав і підніс на найвищий етичний п'єдестал епохи могутности Золотоверхого Києва княжої доби, героїзм козаків-запорожців, визначних гетьманів і отаманів, націоналістичну етику Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олени Теліги «Вісниківців», визначних церковно-релігійних діячів княжої, козацької і новітньої історії. У своїй праці «Підстави нашої політики» Дмитро Донцов закликає відновити давню віру воюючого християнства проти безбожницького російського цезаропапізму, бо в Москві й Петербурзі він добачує центри сатанізму. За взір

українському духовенству Донцов м. і. пропонує кардинала Мерсіє. У творі «Від містики до політики» він твердить, що визвольна боротьба має ґрунтуватися на національній містиці, джерелом якої мусить бути теїстичне підложжя. А в книзі «Хрестом і мечем» Донцов дає шедеври християнського сприймання життя.

У доповіді Дмитра Донцова на студентському з'їзді 1913 р. уже є ця визвольницька етика, перебрана від Миколи Міхновського. Від Донцова цю націоналістичну етику засвоїв учасник з'їзду, студент Євген Коновалець, який про неї висловився так: «люди типу Донцова дали мені щойно змогу зрозуміти гаразд принцип соборности України і кермуватись ним опісля як основною засадою у моїй дальшій праці. . . Можу сказати, що побіч науки у проф. І. Боберського в гімназії та акту Мирослава Січинського (1909), знайомство з Дмитром Донцовим — це третій найважливіший момент моєї молодості⁴. Проф. Шах додає свій коментар: «Цей молодий емігрант Д. Донцов захитав обожнюваного тоді серед галицької поступової молоді ідола Михайла Драгоманова. Він висунув також клич військового виховання укранської молоді в душі військової організації проти Москви⁵».

Будучи прихильником Донцова, полк. Є. Коновалець подбав про те, щоб головним редактором відновленого в 1922 р. «Літературно-Наукового Вісника» став д-р Дмитро Донцов. А в другій половині 1920 рр. Коновалець хотів приєднати Донцова до ідеологічної праці в Проводі Українських Націоналістів, одначе висланого в тій справі чоловіка з еміграції заарештувала польська поліція. Щойно в половині 1930 рр. Коновалець вислав другого довіреного чоловіка, інж. Євгена Ляховича, який мав позитивну зустріч з д-ром Донцовим, у висліді якої Донцов виїхав до Парижу, де відбув у конспіративних умовах зустріч з полк. Коновальцем, під час якої узгіднено багато засадничих справ⁶.

Степан Ленкавський ствердив, що в другій половині 1920 рр. у середовищі Союзу Української Націоналістичної Молоді «основою всіх коментарів і критерієм добра і зла були найперше думки Дмитра Донцова, потім програмові статті з річників 'Заграви', 'Розбудови Нації', 'Л. Н. В.'⁷. Ленкавський додає ще: «ЛНВ' за редакцією д-ра Дмитра Донцова був на той час семафорним органом націоналістичної творчости. . . Щоб протиставитися ворожій ідеології і політичним концепціям легальних партій, новий політичний рух під дуже міцним впливом Дмитра Донцова знайшов головні напрямні передусім нової націоналістичної ідеології, а також загальні напрямні передусім нової політичної концепції⁸». Саме Степан Ленкавський був автором «Десяти заповідей українського націоналіста», що їх визнавали й здійснювали десятки тисяч членів ОУН і УПА.

Пі-і Дарія Ребет, до якої Т. Кузьо повинен ставитися з пошаною по партійній лінії, відмітила, що на зіхідньо-українську молодь 1920-30 рр. «без сумніву, найзнаменніші риси позначаються, так скажу, 'школою Донцова', який так і ввійшов у свідомість сучасників як 'духовий батько українського націоналізму'». Схвалюючи негативну оцінку Донцовим подій 1917 рр.,

⁴ Степан Шах, «Молодість Євгена Коновальця», «Є. Коновалець та його доба», Мюнхен, 1974, ст. 70.

⁵ Там же, ст. 71.

⁶ Євген Ляхович, «Діяльність ОУН у Лондоні в 1933-1935 рр.», «Є. Коновалець та його доба», ст. 909.

⁷ Його «Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-й Конгрес Українських Націоналістів», «Є. Коновалець та його доба», ст. 402.

⁸ Там же, ст. 403, 406.

авторка вважає, що це «викликало органічну в національній спільноті реакцію розбудження протилежних вартостей: активності, динаміки, підметної суверенності й автономності національно-політичних позицій. Послідовною синтезою вартостей і позитивною програмою власного ставлення й протиставлення чужим силам, доктринам, утопіям і фікціям була імперативно поставлена ідея нації як ціль у собі, як *етично-ідеальна* величина, як конкретне зобов'язання, як критерій усіх життєвих форм і як візія усіх прямувань⁹.

Т. Кузьо зневажливо ставиться до національного консерватизму і селянства, яке, мовляв «деморалізоване» та не спроможне на революційні чини. Але хто, як не селяни в сотнях сіл проводять за минулих 2-3 роки акти плекання могил і культу національних борців-героїв? Саме на славних традиціях героїзму селян-оунівців і селян-упівців виховується новий націоналістичний рух, чим поденерований Т. Кузьо, як і тим, що за короткий час в Україні перевидало кілька праць Дмитра Донцова, які є популярні головно між молоддю.

Чергове твердження Т. Кузьо — це знову наклеп і очорнення: «Націоналізм Донцова був генетично пов'язаний з фашизмом Муссоліні в Італії». Спростування й опрокинення цього твердження зайве, бо на сьогодні існує сливе довга бібліографія за минулих 70 років таких вияснень і ще раз повторяти різні аргументи було б, як то каже наша приповідка «кидати горохом об стіну». Т. Кузьо пише: «Праця Донцова *'Де шукати наших традицій'* (Львів, 1942) відображає його повагу до Муссоліні». Згадана праця вказує на щось зовсім протилежне, а саме на ці національні традиції України, на яких треба ґрунтувати визвольний рух: «прив'язання до мови, віри, звичаїв до ідеалів предків, їх моральних, релігійних політичних, економічних і соціальних догм, вистражданих і викутих в огні змагань і переказаних праїдами внукам — це прив'язання є фундаментом нації». Донцов пише: «Ми згадуємо традиції Петра Дорошенка, Орлика, Богуна... традиції Мазепи... Ми шануємо традиції старого Києва і його культури... Шевченка, в творах якого палахкотіла багряна заграва наших героїчних часів. Сучасна доба на розлогих ланах України скорше нагадає інші віки, вік XII, вік 'Слова о Полку Ігоря', віки XVI, XVII». Донцов радить учитися в клирика Острозького, Захарія Копистенського, князя Яреми, Стефана Чарнецького, читати літописи Величка, 'Апокризис' Христофора Філарета (1597) Івана Вишенського, кийівського митр. Ісая Копинського. Він радить брати приклад із М. Міхновського за те, що Короленка назвав «ренегатом» (ст. 35), не забувати Сагайдачного (а принагідно вихваляє «героїв Джека Лондона», високо цінить безкомпромісово войовничу політику французького прем'єра Жоржа Клемансо, який здобув перемогу над монархістичною Німеччиною в Першій світовій війні). Донцов повчає: «Читайте старі літописи і хроніки, і всюди знайдете поняття 'отчизни нашея' — завше в протиставленню до Москви як до чужини». Він обширно наводить «драму старих наших часів» 'Милость Божія', і при цій нагоді *кпиться* з Муссоліні, що він подібно думає як персонаж твору: «Чи це не виглядає немов плягіят з нашої 'Милости Божія'?» Обговорюючи важливість мілітарної сили для оборони нації, Донцов дає приклад із тогочасних подій: Італія зазнала поразки в Абіссинії під Адуєю (1896), бо тоді вона була мілітарно слаба, а здобула Абіссинію щойно в 1930 рр., будучи озброєною. Подібних прикладів із сучасних міжнародних подій Донцов завжди давав побільше.

⁹ Ії націоналістична молодь і молодечий націоналізм», «С. Коновалець та його доба», ст. 490-491.

Т. Кузьо фантазує про якісь задуми Донцова творити «селянську буржуазну республіку». Завважимо, що Т. Кузьо кількакратно свої висновки виводить на основі марксистського думання «боротьби клас».

Слідє стандартне наклепницьке твердження, що нібито дані показують «суттєвий антисемітизм Донцова та його негативне ставлення до меншин». Це твердження він аргументує тим, що, мовляв, національна держава, основана на заложенні «Україна для українців» і «Україна понад усе», чомусь буде «антисемітською» і знищить меншини. Тому він проти національної держави! Пригадаємо Т. Кузьові, що ідею «Україна для українців» висунув перший не Дмитро Донцов, а Микола Міхновський на основі славетного вислову Тараса Шевченка: «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля». Міхновський виразно зазначив, що в українській державі буде місце й усі права для національних меншин, які будуть лояльними громадянами.

Щодо «суттєвого антисемітизму» Донцова, радимо Т. Кузьові прочитати рецензію Донцова на книжку І. Чериковер *«Антисемітизм и погромъ на Украину 1917-1918 гг.»*, поміщену у «ЛНВ» за вересень 1923. Донцов патетично і рішуче відкидає обвинувачення, що український нарід опанований духом антисемітизму: «це нечуване зневажання цілого народу за ексцеси немногих». Було навпаки, бо «сама та українська армія, яку мішає з болотом Чериковер, активно боронила жидівство від ексцесів».

Після загибелі гол. от. Симона Петлюри з руки Шварцбарта, Дмитро Донцов написав у «ЛНВ», що Петлюру замордував «найнятий убивця... Це убійство є актом помсти агента російського імперіялізму над людиною, яка стала символом змагань нації проти її поневолення Росією». Донцов нагадує слова ген. Юрка Тютюнника: «Червоне російське правительство використало для своїх національних цілей жидів у повній мірі. Можна було завчасу передбачити, коли росіяни, мов Пилати, умиють руки і скажуть пригнобленим націям: 'В усьому винен жид'». Донцов зазначає: «Але ми не повинні забувати про суть справи. Жиди винні, як ті, що помагали закріпити на Україні російське панування, але не 'в усьому винен жид'. В усьому винен російський імперіялізм¹⁰».

Д-р Донцов прихильно поставився до постанови ізраїльської держави після Другої світової війни тому, що ця держава має «місяняський характер», бо «та держава і політика сіонізму зродилася з містичної віри в історичне покликання жидівського народу ще з часів Старого Закону; 'хто не вірить в чуда, той не є реальним політиком', — слова Бен-Гуріона», з чим Донцов згідний. За це він хвалить сіоністів, бо «ця віра є основним внутрішнім двигуном сіоністської політики»¹¹. Отож, заки писати очорнювання проти когось, Т. Кузьо повинен прочитати дещо, щоб не осміщуватися і не ширити дезінформаційну пропаганду.

Фальшивим є переконання Т. Кузя, що «його (Донцова — А. Б.) стосунки з Є. Коновальцем... не були теплими». Вгорі ми вже показали співпрацю між цими двома особистостями.

Щодо з'ясування подій у 1940-43 рр. Т. Кузьо тенденційно-партійний. Він промовчує факт, що в травні 1943 р. Провід ОУН одноголосно прийняв рішення, що п. М. Лебедь має уступити з посту в. о. голови Проводу і його місце має перебрати сот. Роман Шухевич. Ввесь час ОУН та згодом УПА стійко придержувалися основних ідеологічно-програмових постанов, успадкованих від «тридцятників», перебраних Степаном Бандерою, Яро-

¹⁰ Д. Д., «Симон Петлюра», «ЛНВ», липень-серпень 1926.

¹¹ Д. Донцов, «Від містики до політики», Торонто, СВУ, 1957, ст. 31.

славом Стецьком, д-ром Володимиром Горбовим, полк. Р. Ярим, ген. Романом Шухевичем. Очевидно, заходили зміни стратегічного і тактичного порядку, як, наприклад, двофронтва війна в першій половині 40 рр., відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. і формування УДП на демократичних засадах, як і згодом у 1944 р. — УГВР. Відхід від «інтегрального націоналізму» до «революційно-демократичного націоналізму» — це фантазування, породжене пізнішим відходом від позицій революційної ОУН групи ОУНз і ЗП УГВР, як також модою горбачовської «демократизації». Формула Т. Кузя — це зневага до цілої доби ОУН під проводом полк. С. Коновальця, яка евентуально могла б бути примінена до групи полк. А. Мельника, але цієї коляборантської групи з німецькими расистами Т. Кузьо не бачить і її ігнорує. Щобільше, до ОУН 1930 рр. Т. Кузьо примінює термін «галицький тоталітаризм», який ганьбить численних героїв цього десятиліття і їхні великі національно-творчі досягги, без яких не було б героїчної доби ОУН-УПА 1940-50 років.

Т. Кузьо не дає хоч би одного прикладу для свого твердження: «ОУНб в Україні офіційно відкинула 'чинний націоналізм' Донцова ще в 1943 р. і відтоді він став ідолом лише для ЗЧ ОУН». Було навпаки: за провідництва Романа Шухевича більше, ніж на початку 1940 років визначувано постійно у документах, публікаціях, заявах, виступах, що це від «ОУН під проводом Степана Бандери». На вістку, що німці випустили з концтабору Степана Бандеру, Роман Шухевич негайно скликав Провід і уступив з посту в. о. голови Проводу з рекомендацією, щоби Провід знову перебрав Степан Бандера. Цьому крайовому рішенню спротивився М. Лебедь з групою ЗП УГВР і пізніше оформленою групою ОУНз.

Кузьо стверджує, що «сучасні донцовісти в Україні прийняли ідеологічну позицію ЗЧ ОУН з 1955-1968 рр.», але при цьому додає неправду: «і відкинули погляди ОУН в Україні під проводом М. Лебеда та Р. Шухевича з років 40» Т. Кузьо маячить, коли пише: «У жовтні 1949 р. та липні 1950 р. з України були вислані офіційні документи... де піддано критиці Донцова і стверджено, що його погляди 'протилежні нашим'». «Роз'яснення Проводу ОУН на УЗ» з жовтня 1949 р. непохитно опрацьоване на основі загальних залогень і принципів, сформульованих Дмитром Донцовим, Степаном Бандерою, Ярославом Стецьком, Романом Шухевичем, Василем Куком і їхніми послідовниками. Становище ЗЧ ОУН в усіх основних питаннях було співзвучне з цим «роз'ясненням». Додамо два голоси членів Проводу ОУН в Україні з кінця 40 і першої половини 50 рр.: Петро Федорів-Полтава заявив: «Свої погляди ми формували і формуємо виходячи з наших націоналістичних ідеологічних позицій» (лист до громадянина Бабенка). Осип Дяків-Горний писав: «Членів ОУН обов'язує ідеологія і програма ОУН» («Яка філософія обов'язує членів ОУН»).

1955 р. П'ята Конференція ЗЧ ОУН схвалила привітання д-рові Д. Донцову з нагоди 70-річчя його життя і 50-річчя його політично-громадської діяльності, «визначному ідеологові українського націоналізму і невтомному борцеві за духове відродження лицарського типу української людини». Також VI Конференція ЗЧ ОУН (1963) привітала Д. Донцова з його 80-річчям. Відкриваючи П'ятий Великий Збір ОУН (1974), Ярослав Стецько сказав: «Віддаймо честь найвизначнішому ідеологові українського націоналізму — Дмитрові Донцову, що залишив нас, відійшовши у Вічність!»

Зате Т. Кузьо змонтував провокацію і наклеп на Д. Донцова, С. Бандеру, Я. Стецька і сучасних донцовців, називаючи їх «зоологічними расистськими націоналістами» за їхню безкомпромісову ворожу поставу до російського

імперіялізму, закоріненого в Росії, в російській нації. Якщо розуміти заключні думки статті Т. Кузя правильно, то він хоче не допустити до постання в Україні могутнього націоналістичного руху, основаного на незнищимої спадщині д-ра Дмитра Донцова, Степана Бандери, Ярослава Стецька та революційної ОУН і УПА 1940-50 рр. Одначе до постання такого єдиного об'єднаного з різних націоналістичних груп руху неминуче прийде, і цей рух протиставиться сучасним російським імперіялістам та їхнім коляборантам, які намагаються знову поневолити українську націю, недопустити до постання сильної національної української держави.

Володимир ЛЕНИК
Михайло ПРИСЯЖНИЙ

ОДИСЕЯ ШАХОВОЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВИ

або кілька зауваг до праці Юрія Семенка «Шахи в Україні»

Впродовж довгих років тоталітарного режиму в Україні сфера спорту вважалася частиною ідеологічної компартійної пропаганди. Успіхи окремих команд чи спортсменів представлялися всьому світові як досягнення советського способу життя, а невідомі в територіальному устрої імперії громадськість нерідко і при допомозі космополітичних засобів масової комунікації сприймала той чи інший рекорд або перемогу як вияв маревного «російського феномена». Тому в добу державотворення надзвичайно важливо знати правдиву історію окремих спортивних галузей. Зараз, можливо, не найкращий час в пожежному режимі розчищати каміння історико-спортивного хаосу, набагато пріоритетнішими і дочасними є економічні й політичні проблеми, але коли до широких українських кіл, навіть в період важкий, доходить істина, то поява такої праці викликає симпатії до її авторів. В даному разі маємо на увазі конкретного автора, конкретну книгу, конкретний вид спорту. Йдеться про Юрія Семенка, його працю «*Шахи в Україні*», яка вперше побачила світ ще в 1980 році в Мюнхені невеликим накладом на кошти жертводавців з діаспори, а тепер, в 1993 році, в Україні¹. До виходу цієї книги автор йшов все життя, про це свідчить і матеріал, уміщений у ній. Скрупульозно підібраний і науково систематизований, він дає повне уявлення про розвиток шахів в Україні від найдавніших часів до сьогодення.

Але спочатку про автора. Юрій Семенко народився 30 квітня 1920 року в селі Михайлівка Апостолівського району Криворізької округи у бідняцькій селянській родині, яка однак завжди гордилася своїм козацьким походженням. Талановитий журналіст, який уже в 1960 році удостоївся чести на окрему статтю в «Енциклопедії українознавства». У ній зокрема зазначено, що з 1944 року Юрій Семенко на еміграції, у післявоєнний час був співредактором газети «*Українські вісті*» (Новий Ульм) та місячника при ній «*Освобождение*», з 1957 по 1966 рік — редактор «*Українського селянина*», один з лідерів ліберально-консервативної Селянської партії.

Із 1929 року Юрій Семенко і його родина зазнають жорстокого переслі-

¹ Семенко Юрій. «*Шахи в Україні*» /Нариси з історії шахової гри на українській землі і в діаспорі. Вид. друге, доповнене. Львів, «Каменярь», 1993. 224 с. з ілюстраціями.

дування з боку енкаведистсько-комуністичного режиму. Сім'ю вивозять у приполярну частину Росії. Після повернення з неволі юний Юрій Семенко не застає майже нікого живим. Дід Гордій Семенко і його сестра Мар'яна померли голодною смертю в квітні 1933 року.

Така ж доля спіткала двоюрідних братів батька — Гната і Никанора Семенків, хліборобів з діда-прадіда. . . Жорстоко розправився большевицький режим і з родичами по маминій лінії, а особливо із синами діда Гордія — Степаном, Григорієм і Сергієм, батьком Юрія Семенка, який фактично з 1929 по 1953 рік мучився по тюрмах, де і помер на дев'ятому році нового ув'язнення.

Така складна родина доля і визначила у великій мірі тематичний діапазон журналіста Юрія Семенка, а також його політичне амплуа. Він автор ряду книг, в тому числі *«Голод 1933 р. в Україні»* (Мюнхен, 1963), *«Народне слово»* (Нью-Йорк, 1964), *«Пам'яті В. А. Доленка»* (Мюнхен, 1975), книги спогадів *«Тички»* (Мюнхен, 1990) і рецензованої нами — *«Шахи в Україні»*. Остання праця з огляду на специфіку потребувала ґрунтовних знань і захопленості шаховою грою. І справді Юрій Семенко ще перед війною здобув другу всесоюзну категорію у шахових турнірах Дніпропетровська, і на еміграції, з 1956 року, входить до клубу «Швабінг», двічі стає його чемпіоном, один раз чемпіоном з блискавичної гри і володарем перехідного кубка «Ельберт» імени черкеса Ходарцева. Кількаразовий переможець ветеранів шахової гри Мюнхена і призер подібної першости Баварії. Такий перелік свідчить про високу професійну кваліфікацію автора *«Шахів в Україні»*, про не випадковість і серйозність його захоплення. Присвята, якою відкривається книга: «Моїм рідним, яких комуністи заморили голодом, закатували у в'язницях, розстріляли, всім моїм землякам, що померли з вини ворогів людства в муках, а могли б дати українському народові, світові не тільки селян, але й діячів культури, шахістів, присвячую мою працю», є своєрідним тестом на сумлінність і чесність, без яких важко уявити собі об'єктивну працю.

Книга започатковується ґрунтовними науковими розвідками, обіпертими на поважний літературний, газетно-журнальний та архівний матеріал. Юрій Семенко простежує шляхи шахів на українську землю, аргументовно полемізує з упередженими російськими істориками, переконливо доводить, що на українській землі шахи були популярними ще до прийняття Християнства. Для підтвердження цієї тези співставляються всі можливі наукові висліди, в тому числі таких метрів історичної науки як М. Грушевський, Д. Чижевський, Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, низки зарубіжних вчених, дані археологічних розкопок. Цікавою і переконливою є аналіза народньої творчості про шахи в Київській Русі, а також спростування російського великодержавницького міту про А. Д. Петрова.

Роздумуючи про українську шахову термінологію, Юрій Семенко переконує, що в нинішньому її прочитанні вона відображає «стан поневолення, підпорядкування України інтересам владущої верхівки російських шовіністів КПСС, які продовжують політику російського царату в минулому».

Витворюючи загальне тло розвитку шахів в Україні, Юрій Семенко спочатку рельєфно, а потім і ґрунтовно, повно малює силуети провідних українських шахістів. Під числом першим ставить він Юрія Боголюбова, сина сільського священика з-під Києва, який, як і інші українські королі шахової гри, мав складну життєву долю, тісно переплетену із суспільно-політичними катаклізмами першої половини ХХ століття. Ю. Боголюбов двічі боровся за шахову корону чемпіона світу (у фіналі) з легендарним

російським шахістом О. Альохіним, але найбільшим його успіхом вважається перемога в турнірі 1925 року в Москві, де він залишив позаду Е. Ласкера та Х. Р. Капабланку. Кожну статтю Юрій Семенко ілюструє різноманітними доповнюючими таблицями, які насвітлюють цікаву статистику, а також зіграними провідними партіями.

Розповідаючи ще про одного великого українського шахіста Олексу Селезніва, автор книги зупиняється на красномовному факті його біографії, коли чемпіон світу Е. Ласкер вважав за честь видати його шахові етюди. О. Селезнів увійшов в антологію світової шахової композиції, але, незважаючи на це, зазнавав незаслужених образ і принижень з боку російських шовіністів від спорту.

Ще одна яскрава зірка українського шахового сузір'я — Федір Богатирчук, який був одночасно і вченим-рентгенологом і гросмайстром. Він здобув чимало успіхів та перемог, але найбільш престижними є, звичайно, над М. Ботвинником (привілейований більшовиками шахіст, чемпіон світу). М. Ботвинник, який вигравав в Е. Ласкера і Капабланки, О. Альохіна з п'яти партій з Ф. Богатирчуком програв три, а дві ледве звів уніцію.

Факти, пов'язані з розвитком українських шахів, спортивні біографії кращих шахістів — майже невідомі широкому загалові в Україні, тим більше — історія культивування шахової гри в українській діаспорі. Юрій Семенко як сумлінний і пристрасний літописець створює цільну картину успіхів українських шахістів в Північній Америці, Австралії. І знову, як і в попередній частині книги — короткі і влучні портрети кращих майстрів, а серед них — проф. Степана Попеля, проф. д-ра Ореста Поповича, Василя і Стефана Бачинських, Михайла Михальчишина та ін. Окремі були також умілими організаторами спортивного життя, що в умовах чужини надзвичайно важливо. Короткий, майже статистичний огляд змагань, турнірів різного рангу — необхідний компонент книги, яка за способом побудови є безперечно ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИМ виданням. Юрій Семенко у деталях розкриває ще одну тему «Шахова Україна під гнітом російського шовінізму», де аналізуються складні зловорожі процеси щодо українства в польовій боротьбі проти російського шовінізму, а в цьому ланцюгу — русифікація шахових видань і термінології, ліквідація надзвичайно популярного українського тижневика «Шахіст» в 1939 році, і т. п. Цікаві дані подано під заголовком «Дещо з історії». Розділ цей структурно (цілком обмотивовано) стоїть перед статистикою шахових чемпіонатів України.

І, нарешті, остання, можливо найбільш промовиста частина праці Юрія Семенка, яка стосується шахової історії України останніх десятиліть. Автор віддає шану гросмайстрам, які залишили по собі яскравий слід — І. Болеславському, Л. Руденкові, О. Константинопольському, Ю. Сахарову, Л. Штейну та іншим. Саме вони творили ґрунт для сучасної мобільної української шахової дружини, до якої серед інших належить Олександр Білявський, Олег Романишин, Йосиф Дорфман, Василь Іванчук, Геннадій Кузьмін, Володимир Маланюк, Андріян Михальчишин, Аліса Галлямова-Іванчук, Марта Літинська (Шуль), Зоя Попова (Лельчук), Лідія Семенова, Ірина Чолушкіна. . . Як чоловіки, так і жінки, об'єднані в окремі команди, є безперечно одними з найсильніших у світі. Про це свідчать і їх успіхи в міжнародних турнірах останнього часу як європейського так і світового рівнів. Зважаючи на молодість нинішніх міжнародних майстрів-гросмайстрів результати будуть ще значнішими. Україна є, безперечно, вже зараз *шаховою великодержавою* і той промовистий факт по своєму сприяє утвердженню авторитету молодого незалежного держави у світі.

Книга Юрія Семенка «*Шахи в Україні*» має дві передмови (до першого видання Людека Пахмана, міжнародного гросмайстра, співтворця «*Празької весни*», і Олександра Білявського, видатного львівського шахіста, де і з'явилось друге видання, опрацьоване і доповнене гросмайстром Адріаном Михальчишиним та журналістом Іваном Яремком. Високу оцінку енциклопедичній праці Юрія Семенка дає і Віктор Корчної у післямові. Видання має іменний покажчик і кількамовне резюме.

Багаторічна праця Юрія Семенка дійшла до Батьківщини у час визначальний. Книга скромного українського емігранта заповнює ще одну білу пляму спортивної історії і є дуже доточною цеглиною в розбудові української державности. Можливо в майбутньому з'являться ґрунтовніші, ширші праці, але книга «*Шахи в Україні*» завжди буде першою довгоочікуваною ластівкою у час суспільного оновлення.

Володимир Ленюк — Головний Секретар Українського Вільного Університету

Михайло Присяжний — науковий співробітник Українського Вільного Університету

м. Мюнхен, Німеччина

Галина ГОРДАСЕВИЧ

УКРАЇНСЬКА СОРОЧКА В АМЕРИЦІ

Ганна Черінь. Квіти добра і зла. Об'єднання українських письменників «Слово», 1991, 238 стор.

Вираз «залізна завіса», яким були відгороджені народи колишнього Советського Союзу від усього довколишнього світу, використовувався в переносному значенні, але службу свою та завіса виконувала знаменито. А коли до того додати ще ідеологічне оболванювання і репресивну систему, яка негайно знищувала кожного, хто хотів залишитися незалежною особистістю, то чи доводиться дивуватись, що за 70 років вивелася нова порода людей, які знали лише те, що їм дозволялося знати. Взяти хоча б таку не зовсім типову советську громадянку, якою була я?

Я народилася на західних землях України, де советська влада була все-таки двадцять років менше. Мої батьки були інтелігентами, які здобули освіту в довоєнній Польщі, та ще щось перейняли від своїх батьків, які теж були інтелігентами. І що ж я знала з української літератури, окрім канонізованої (і відповідно спрепарованої) четвірки клясиків — Шевченко, Грабовський, Леся Українка і Франко — і четвірки советських поетів — Рильський, Тичина, Сосюра, Бажан? Ну, ще завдяки тому, що я дуже рано навчилася читати і читала все, що мені потрапило в руки, я встигла прочитати «Божки» Винниченка і «Марію» Уласа Самчука (потім вони знайшли свій кінець у вогні в той день, коли арештували мого батька). Ще чула від своєї мами поему Вороного «Євшан-зілля» і вірш «Благословенная давно, цвісти ще будеш, Україно» (але автора його не знаю і досі). Ще мама читала мені вірш Олеся, а на запитання, чому в нас лише одна поетка Леся Українка, мама відповіла: «Ну, чому ж одна? Ще є дуже гарна

поетка Олена Теліга», — вона не знала, що Теліги вже не було в живих. Про Івана Багряного я знала лише з книжки Юрія Смолича «Розповіді про неспокій». Про Яра Славутича — з преси, що є, мовляв, такий ярий націоналіст, у якого руки по лікті у крові. В середині 60-х років прорвалася до українського читача з добіркою віршів Віра Вовк. Коли це все, що знала я — людина, яка була ніби професійним літератором, то що ж говорити про т. зв. звичайного советського громадянина, який усю інформацію отримував з советських газет, советського радіо, советського кіна?

І от в середині 80-х років «залізна завіса» розвалилася, розтала, випарувалася. Змовк вереск в етері на певних хвилях, і стало можливим слухати радіопередачі «з-за бугра», не боячись, що дізнається сусід і донесе куди слід. Стало легше їздити за кордон, аби лише було запрошення. І вже й до нас приїздять люди, які раніше й подумати про те не могли. Бо чи думав Яр Славутич, що його запросять на перший міжнародний фестиваль української поезії «Золотий годин»? І чи думала Слава Стецько, що буде виголошувати промову на роковинах незалежності України, стоячи в Києві, біля Святої Софії?

А для нас, людей, які мають відношення до літератури, найголовнішим стало те, що на кордоні вже не реквізували кожен шматок паперу, на якому було написано або надруковано якийсь текст. Більше того, спочатку на сторінках газет і журналів, а потім і в книгарнях з'явилися твори письменників, про яких ми лише щось знали або взагалі нічого не чули. Ось тоді прийшло усвідомлення того, в якому ж темному, тісному, затхлому підвалі нас тримали під сімома замками. А світ же такий великий! І в ньому є не лише могили письменників, які були вбиті комуністичним режимом. В ньому є ще багато наших братів і сестер, розкиданих по всьому світі. Вони створювали і продовжують створювати українське мистецтво: музику, картини, скульптуру, літературу. І так воно якось склалося, що з поезії до нас першими прийшли дві школи: «празька школа» (Олесь, Мосендз, Теліга, Лятуринська та ін.) і «ню-йоркська школа» (назва дуже умовна, бо ж ні Богдан Рубчак, ні Богдан Бойчук, ні Віра Вовк, ні Емма Андіївська в Нью-Йорку не живуть). Може, тому, що нас так змушували писати вірші з точними римами і правильним чергування наголошених і ненаголошених складів, так від нас добивалися ясності змісту, ми з таким азартом накинулися на абсолютно протилежну поезію: довільний ритм, ніяких рим, а відносно змісту. . . Ну, скажіть, на милість, що означають рядки: «на осі спраги — бунт розгнуданих казок про нездоланне многогриве море?» Незрозуміло, але, може, це ми такі-сякі немудрі, неосвічені, не розуміємо, а в усьому світі люди так пишуть, то воно, мабуть, так і треба. І я вже не наважуюся признатися: вірші Емми Андіївської для мене настільки незрозумілі, що, здається, навіть окремі слова втрачають своє семантичне значення і перетворюються просто в комплекс звуків. Бо взяти бодай отакі три рядки: «Рожеве тісто з уст виголошують. Солонина основа слова в леопардових плямах». Тут тісто — ніяке тісто ні в прямому, ні в переносному значенні, основа зовсім не солонина на смак, а леопардові плями не мають ніякого відношення до леопарда, та й, взагалі, їх не можна побачити оком.

Але. . . але поступово виявляється, що таки не всі в цілому світі пишуть так, як ню-йоркська група. Наприклад, Ліда Палій — щось там є таке, що промовляє до твого серця, а не до ерудиції. Або Зоя Когут з Австралії: в її віршах і ритм, і рими, і чіткий зміст — все, до чого ми звикли з дитинства. А тепер ось збірка Ганни Черинь «Квіти добра і зла». Про цю останню

мені хочеться детальніше поговорити, а якщо я зробила такий дещо зтягнений вступ, то для того, щоб ті, хто буде це читати, зрозуміли, з якими передумовами підходжу я до цієї роботи. З одного боку, цілком можливо, що я помиляюся в оцінці діяпної поезії, оскільки ще не знайома з нею, як належить. Зате, з другого боку, я непогано знаю поезію в Україні за останні тридцять років. А з третього боку, я відверто признаюся, що підходжу до поезії зі своїм суб'єктивним смаком, і ніхто мене не переконає, що в стосунку до мистецтва можна бути повністю об'єктивним. «Мені не подобається» — це виришальний критерій, і як би мене не переконували, що це геніяльно, я можу погодитися, що геніяльно, але — мені не подобається!

Найперше почуття, яке в мене виникло, коли я взяла в руки збірку Ганни Черинь «Квіти добра і зла» — це пекуча заздрість. Бо далєбі, за останні 30 років жоден поет в Україні не мав такої солідної збірки. Хібащо Ліна Костенко з її «Вибраним». А то навіть «живі клясики», такі, як Дмитро Павличко, Іван Драч, Борис Олійник, мали збірки половинного формату, обсягом десь в п'ять-вісім аркушів, не завжди навіть у твердій палітурці. Ну, а нам, звичайним поетам, у яких ні звань, ні премій, ні високих посад, доводилося радіти, коли тебе просто в плян поставлять, та не розраховувати більше ніж на три аркуші (тобто 2000 поетичних рядків), та надіятися, що може не заверстають «вкругову», коли на одній сторінці може закінчуватися вірш про доблесну працю шахтарів і починатися інший, про смерть матері, а за тим без усякого інтервалу йти третій, про щасливе кохання. А коли так заверстану книжку та ще й друкували на поганому сірому папері, то її навіть авторові не хотілося брати в руки, що вже надіятися, що її хтось купить.

Кажете, хто ж нас змушував погоджуватися з таким видаванням? Ах, шановне панство, життя змушувало? Адже в нас не було можливости авторів самому видавати свою книжку, лише ти подаєш свій рукопис у державне видавництво (а тих видавництв у твоєму розпорядженні аж два — в тому місті, де ти живеш, і «Радянський письменник» у Києві). Там твій рукопис може лежати і рік, і п'ять, і десять. Якщо будеш висловлювати претенсії, то взагалі повернуть рукопис із розгромною рецензією, і тоді тобі буде більше нікуди звертатися. Але якщо і візьмуться видавати, то коли вийде твоя книжка, яким обсягом, яким тиражем, яку обкладинку матиме — це анітрохи не залежало від автора. Більше того, редактор міг вносити будь-які правки, викидати, що йому не сподобається, міняти назву книжки і навіть не повідомити про це автора (саме з цієї причини я маю дві книжки з однією назвою).

Тепер, правда, в нас теж помінялися умови, і вже можна видати за свій рахунок книжку, яка буде повністю такою, як ти хочеш. І це було друге, чому я позаздрила Ганні Черинь. «Квіти добра і зла» вона видала за свій кошт. Далєбі, не знаю, чи є в Україні хоч один поет, який мав би кошти на видання такої книжки. Що торкається мене, то я точно знаю, що якби я з сьогоднішнього дня не їла і не пила, а всі свої гроші, копійка до копійки, складала, то все одно за все своє життя, скільки мені його залишилось, я не збрала б потрібної суми.

З двома такими «скіпками» в серці я приступила до читання книжки. І знову ж таки, як у випадку з Зоєю Когут, була приємно вражена тим, що от — читаю і все розумію. Ну, наприклад:

*Від сонця навесні
Я ласки не прошу.
Не пишеш ти мені,
То я тобі пишу.*

Слова тут означають саме те, що вони означають, ситуація, яку вони зображають, теж зрозуміла і житейська. І любий клясичний ямб, і точні рими, до яких ми звикли.

Або отаке:

*Не можна жити й не сивіти.
Невже завчасна сивина
Не дасть нам милих долубити?*

Ну, дійсно, людина з віком сивіє, і нічого з тим не поробиш. А коли ти вже сивий, то якось незручно говорити про кохання (хоч зараз дуже просто позбутися сивини, зафарбувавши її).

Далі мене зачепили надмірні, як на мій смак, прозаїзми зразка: «Не сон приснивсь, на жаль — це дійсність прикра: Ми стаємо народом без кінця». Або: «Справжній друг часом і правду вріже, Що тобі зовсім не до смаку». Або іще: «Чи брехуни хронічні можуть бути щирими? Чи можна добрим быть комусь на зло?» Оскільки я починала читати книжку, вже зарані маючи намір написати на неї рецензію, то відразу вирішила написати, що поезія Ганни Черінь — це протиставлення тій самій нью-йоркській групі з її надмірною ускладненістю і затемненістю змісту. Але потім подумала: а, може, Ганна Черінь поняття не має ні про яку «нью-йоркську школу», а пише вона так просто тому, що їй так пишеться?

Отож, мабуть, треба розглядати книжку Ганни Черінь саму по собі, в крайньому разі, послаючись на ту гілку української поезії, яку я краще знаю. І найперше мені подумалося, що в отому суворому редагуванні були й свої плюси. Бо як для матері свої діти найкращі в світі, так для поета всі його вірші дорогі і всі хочеться нести до людей. А воно ж навіть геніяльні поети писали не самі геніяльні вірші, були в них і кращі, і гірші. То що вже говорити про нас, грішних. От я й думаю: якби в пані Черінь був редактор, то він підказав би, що всі ті віршовані привітання і присвяти мило, мабуть, було отримати адресатові, можливо, доречно було прочитати на вечорі, присвяченому пам'яті Леоніда Полтави чи Олеса Бабія (хоча й тут над ними ще варт би попрацювати, бо «Умер поет. Раптова тиша Сплинула рій вируючих думок. . . І смерть. . .» — суцільне «р-р-р»). Але художня вартість цих віршів проблематична, і для читача, який не знайомий особисто ні з авторкою, ні з людьми, яким ці вірші присвячені, читати це зовсім нецікаво. Звичайно, авторка може захиститися своєю строфою:

*Чи ж може оцінити пересічність
Поета місію, його крилатий дар?
Бо творчості розкрителена незвичність —
Це неабиякий трудний тягар.*

Я згодна, але тоді виникає питання: а хто ж буде оцінювати ту саму «пересічність» — таки вона дійсно пересічність чи просто індивідуальність з відмінними естетичними поглядами і смаками? Бо мені особисто, наприклад, вірші про дівчину, яка несла квіти і потрапила під машину, а ще більше про пожежника, який врятував з пожежі кошеня, але сам при тому загинув, здалися мелодрамою типу дуже популярного в нас телесеріалу «Багаті також плачуть».

Ще більші претенсії маю я до віршів типу «Гласність», «Чорнобиль», «Слава Литві», «На порозі війни». Ах, вельмишановна пані Ганно, та ж рядки:

*Вистрілюють там гроші в атмосферу
Та пропаганду ллють за океан.*

*Модерну техніку — на Місяць, на Венеру,
А людям — злидні, брехні та обман, —*

цілком могли бути опубліковані в Україні навіть ще за життя Сталіна (ото тільки, що тоді ще в космос не літали). Але, звичайно, вони б означали не ту державу, що в східній півкулі, а ту, що в західній. А вже вірш «Відповідь» я навіть цитувати не хочу, настільки він мені здається неінтелігентним. Навіть якщо ті канадійські «погресисти» були дуже нечемні в стосунку до Ганни Черінь, то все ж не варто давати їм відсіч типу «Сам дурень!»

Щось я все придираюсь, придираюсь. . . Невже мені нічого не сподобалося в книжці «Квіти добра і зла»? Чому ж! Мені багато що там сподобалося. Наприклад, вміння авторки цілком буденні речі перетворювати в поетичний факт. Візьмімо вірш «Подарунок» — поетці подарували на Різдва синому блюзку. Не надзвичайна подія, тим більше, що вона про неї і не мріяла (ні до чого ж оте зауваження: «Саме таку, як я би хотіла / Коли б я хотіла блюзку»/). І скільки поетичних асоціацій, і ціла гама емоцій від радості до смутку і знову до радості.

Дуже мені симпатична в віршах пані Черінь іронія, коли гостріша, коли лагідніша. Наприклад, вірш «Зустріч» — він теж міг би перетворитися в мелодраму. Мати з-за океану проводить свою доньку, яка їде в Україну, і дає адресу свого першого кохання. З цього приводу можна б вилити море сліз, але вірш закінчується тим, що доня повернулася і розповідає мамі:

*Бачила, бачила — і говорила.
Ось він парфуми тобі передав,
З назвою, як і належить, «КОХАНА».
Скрізь поводив, все показав,
Навіть привів до того каштана
(Там на корі, ще є серце й стріла. . .)
Лисий, кумедний, опастистий пан. . .
Як ти любила такого могла?!*

Гарні в Ганни Черінь вірші про кохання, зокрема «Пам'ять серця», «Очі», «Перелесник», «Не вірте весні!». Було цікаво супроводжувати поетку в її поїздки в Австралію. Бо дійсно ж це несправедливо: «Є у вас кенгуру й кукабари, Унікальні та дивні почвари, А от Ганни Черінь і нема!» Зрештою, щоб поіронізувати над самою собою, не обов'язково летіти так далеко, це можна зробити і у власній кухні: «Хіба дістану вряди-годи / Лавровий у борщі листок. . .» Таке яскраво виражене почуття гумору подає мені надію, що слова авторки: «Люди! Ріжте правду ввічі / Всім, лиш не мені» — це теж лише жарт, і я не матиму в її особі ворога за ті критичні зауваження, які я собі дозволила зробити. Адже сама Ганна Черінь назвала свою книжку «Квіти добра і зла», допускаячи, що там може бути щось зле.

Роман РАХМАННИЙ

ТРИ ВІЙСЬКОВІ ЖУРНАЛИ

В Канаді вже кільканадцять років появляється журнал військової думки — «Канадієн Мілітари Джернал». Заснував його чеський іммігрант, кол. старшина канадського летунства, полковник у відставці, Джон Гельнер. Цей журнал виходить як приватне видання, але співробітники в ньому — це члени військової служби та цивільні особи, яким залежить на тому, щоб в Канаді був журнал для вироблення думки про військову політику. Журнал появляється двома мовами: переважно англійською, а деякі статті — французькою. Франкоканадські військовики на свій лад обмірковують актуальні проблеми своїх родів зброї. Є там статті, які заторкують питання стратегії і тактики. Навколо журналу зосередилась чимала група людей, які не висловлюють офіційної думки уряду, та все таки допомагають йому оформлювати оборонну політику Канади.

У США між військовими виданнями виділяється щомісячний журнал «Мілітари Рев'ю». Цей офіційний журнал, присвячений обмірковуванню питань стратегії і тактики на рівні дивізії і вище. В 1964 році редакція несподівано зробила рішення поширити діязон своїх зацікавлень східноєвропейськими проблемами також на Україну і цим доказала, що вона «робить військову політику», а не тільки «пише про неї». У випуску за червень поміщено статтю на українську тему українського автора. Д-р Роман Олійник історично доказував, що українець був і далі є «бойовим вершиком» у російській армії. Українці в більшій мірі, ніж на це дозволяє пропорція національності їхнього населення, займають високі пости в армії, воювали і воюють героїчно на полях битв за російську — білу і червону — імперію, а водночас прагнуть певної автономії. Щоб усвідомити аспірації українців, треба тільки вміти відрізнити їх від росіян. Хто зглибить ті хотиння українців, той «розкриє скриньку Пандори лих» Росії. Тезу д-ра Олійника підтримав 26 років опісля генерал К. Мойсєєв, коли від імени центрального командування просив Верховну Раду України не відтягати українців із Советської Армії: «Україна має третину новобранців, високоінтелігентних, сумлінних виконавців наказів». Його прохання відхилено, бо Україна вже тоді повним темпом прямувала до незалежності, незважаючи на лиховісну пересторогу президента США Джорджа Буша.

У першу річницю незалежності України в Києві появилася військовий журнал «Військо України». Це неофіційне видання ініціювали: Головне управління командуючого Національної Гвардії і Спілка Офіцерів України, за почином проф. історії із США, Тараса Гунчака. Серед членів Редакції видніють прізвища ще двох інших українців із США: генерала Миколи Кравця і кол. члена Генерального Штабу, полковника Степана Олійника (обидва у відставці). Руськими моторами в праці над змістом є редактори: підполк. Володимир Коркодим і Валентин Лабунський.

Віньєту 1-го числа журналу виконано дуже зворушливо: поміж двома лавами виструнчених, з рушницями в руках, вояків Збройних Сил України йдуть у народніх строях дві лави дівчат і несуть вінки. Командир і хорунжий віддають почесь.

На 4-ій стор. першого випуску (досі вийшли п'ять випусків журналу) вміщено фотозакрупу вояка на вірність Україні і текст цієї при-

сяги. На протилежній сторінці — бадьорий вірш Д. Павличка, який кінчається рефреном:

*Ми — армія воскреслого народу,
Що тристаличне розламав ярмо;
Наш прапор, Україну і свободу
Покласти в домовину не дамо.*

Далі журнальний текст відкривається словом-інтерв'ю з генерал-полковником Костянтином Морозовим, міністром оборони України, про те, що «збройна сила виконає обов'язок перед своїм народом», а редакція журналу стане «надійним помічником у справі виховання справжніх захисників своєї держави». Автор першої статті, Анатолій Бень, розповідає про присягу на вірність Українській Державі Узинською дивізією та про її командира ген. майора Михайла Башкірцева. З черги ген. майор В. Кухарець пише про створення Національної Гвардії, як державної озброєної інституції, покликаної захищати суверенітет України та її територіальну цілісність, а не служити помічником міліції у виконанні її обов'язків.

За військовими традиціями шуає «Військо України» в далекому і близькому минулому. Право України до Чорного моря досліджує в довшій статті «Козаки під вітрилами» В. Кравцевич, включаючи карту походів козаків у XVIII ст. «Слава морських та суходільних перемог Запорозької Січі — коліски Українського військово-морського флоту та української морської піхоти, — високий військово-морський професіоналізм, гармонія стратегії, тактики, конструкції морських бойових десантних суден та вички морських піхотинців-українців у боях за рідну землю...» За такими ж традиціями шукають в історії УПА автори Кость Бондаренко і Юрій Киричук, накреслюючи об'єктивно шлях розвитку цієї армії. Частина історії підпілля знаходимо в спогадах Ганни Мартинок, сатирки Українського Червоного Хреста (передрук з Літопису УПА).

Цікава стаття про прикордоння з Молдовою. Полк. Петро Медвідь та Микола Сингаївський пишуть про свою поїздку в Кучурган і завершують хронікою прикордоння, на якому гинуть люди в час миру. Ще одна стаття заслуговує на увагу читача, а саме «Військова контррозвідка — щит Збройних Сил України» полк. Олександра Скіпальського. Органи військової контррозвідки намагаються «запобігти і покласти край протиправній діяльності службових осіб, роз'яснюють політику України з військового питання, сприяють командуванню в організації складання присяги на вірність народові України й переходу частин під її юрисдикцію».

Стаття Віталія Радчука «Добірним зерном колосися, мово!» показує на головну проблему введення української мови в командування армією. Вона врешті-решт визначила характер змісту журналу. Є в ньому і вірші, і першодрук першої частини повісти (закінчення в ч. 2/3), і гумор, і сатира — неначе доказ того, що «Військо України» має зв'язок із життям та не обмежується до теоретичних військових міркувань. Цей багатий матеріал напевно зацікавить і пересічного читача, а не лише військових спеціалістів.

Число 2-3, за грудень '92 — січень '93, яке прибуло тепер у новій обгортці з віньєтою козацького байдака в поході по морю, порівняно з першим числом є на вищому рівні. Матеріал поділено на окремі тематичні розділи.

Перший розділ вміщує статті суто військового характеру. Полк. Георгій Костенко у статті «Тримаймо порох сухим» аналізує проекти військової доктрини і робить ось який висновок: «Україна вибрала найбільш науково обгрунтований шлях побудови своїх Збройних Сил».

Полк. армії США у відставці, Степан Олійник, у статті «Національне оборонне планування» обмірковує процес планування національної оборонної політики, військової стратегії і методологічні підходи, потрібні для

створення ефективної національної оборони. На його думку, вона мусить бути інтегральною частиною національної політики безпеки і закордонної політики. Військове керівництво повинно вивчити військові структури інших країн, головню рівнорядних з Україною, і перейняти всі їхні позитивні риси. Але «реальний процес створення військових структур України повинен базуватися на її власних принципах».

Іван Стороженко, старший науковий співробітник Дніпропетровського університету, твердить, що козаки слова «доктрина» не чували, але добре розуміли його значення. Запорізька Січ «мала оборонну, антиекспансивну, антифевдальну спрямованість». Цю доктрину переглянув і замінив доктриною національно-визвольного спрямування Богдан Хмельницький.

Журнал включає ще чимало іншого цікавого матеріалу, а також дві статті чужинних військових експертів.

На цьому огляд двох журналів кінчаємо. З великим задоволенням і гордістю стверджуємо, що новий журнал «Військо України» майже ні в чому не поступається двом вищезгаданим військовим журналам двох великих потуг. Його тривале існування можуть забезпечити головню читачі-передплатники. Не забуваймо, що цей журнал намагається виховати нові кадри українського війська — запоруки незалежності.

Олександр ДЕНИСЕНКО

«...ОЙ НА ПОЛІ ТА Й ЖЕНЦІ ЖНУТЬ» АБО «УКРАЇНСЬКА КІНО-ХИМЕРА»

Для мене незаперечним є той факт, що становлення українського кіно, як і всієї культури взагалі, мусіло б розпочатися разом із становленням української держави. Власне, звідси і перша частина назви моєї статті. Коли я підходив до свого будинку, то почув стару козацьку пісню, яку співали на пляцу солдати однієї з військових частин нині вже української армії. Отже, варто лише утвердити українське Міністерство оборони, виділити на військо гроші, знайти вірних українській справі командуючих, як вояки замість «красних кавалерістов» та вічно «плачущіх девчонок» заспівали пісню про козаків. Зрозуміло, що колишня Красна армія, яка автоматично стала українською на терені України, слабенько уявляє собі тих Дорошенків та Сагайдачних, але, принаймні зроблено перші кроки, щось змінилося і в самій армійській структурі й у свідомості російськомовних вояків.

Звичайно, порівнювати мистецтво і військову справу в розвинутих демократичних суспільствах для багатьох видалося б безглуздя. Але, оскільки наш народ впродовж десятиліть жив в умовах тоталітарної системи, де панівна ідеологія наказувала так само однаково військовикам і поетам, і ця система досі структурно не зламана, то порівнювати, на жаль, можна.

Що ж робиться в українському кіно тепер, після здобуття, чи краще — одержання незалежності? Сякі-такі гроші держава не пошкодувала, навіть Укрдержкінофонд було створено, але чомусь українське кіно «не заспівало» козацької пісні. А якщо і «заспівало», то дуже тихо, немов собі.

В цьому, на мій погляд, дві причини. Перша — тоталітарна система, чи, як модно тепер казати, командно-адміністративна. Вона існує у нас досі,

тільки в ще більш кричущих формах. З одного боку директивний, керуючий, розподіляючий кошти державний орган — Укрдержкінофонд, а з другого — комерційні структури, включаючи й державні підприємства, яких можна розглядати як спонсорів майбутньої української кінопродукції, і якими здебільшого керують колишні комуністи, себто — номенклатура. Отже, українською кінематографією і її розвитком знову «опікуються»: дають, а частіше не дають гроші, призначують директорів кіностудій без бодай найменшої згоди на те колективу, вирішують долю багатьох художників, чи їм бути взагалі в кіно, а чи не бути тощо. І як правило в кінопроцесі лишаються нездари, сіра маса, яка завжди поділяється своїм гонораром з ким треба і ніколи не зазіхатиме на крісло начальника від кіно. Дехто може заперечити. Бо справді, в таке в незалежній Україні ніби важко повірити. Але дуже легко повірити, а ще легше перевірити, на які фільми давав Укрдержкінофонд гроші напротязі року свого існування. Здебільшого це були фільми російські, або російськомовні. Виникає цікава ситуація: українці у своїй державі сплачують податки, частина яких іде саме на розвиток українського кіно, а Укрдержкінофонд, який згідно свого статуту з'явився на світ заради всього українського, чомусь фінансує в основному російські фільми? Закономірно запитати, в якій державі ми живемо і чи мають до неї «еті хахли» яке-небудь відношення?

Опосередковано мають. Особливо, коли заходить мова про хліб і до хліба. А от що стосується культури, то чомусь пріоритет українському фактично в державній політиці не надається. Без окулярів видно старий большевицький прийом: проголосити, продекларувати, поміняти у сотий раз шкіру, а самим робити те, що їм треба.

Взагалі, я особисто нічого не маю проти російської культури чи російських фільмів на терені України. Нехай вони і робляться, нехай і показуються, аби вони були гарні. Але коли за українські гроші та ще робляться погані російські фільми, то... що тут казати. Тому й не дивно, що такі режисери, як Балаян, Криштофович, Беліков та інші «російськомовні», але справжні митці, або виїхали до Москви на роботу, або ж нічого не знімають. Від такої політики усім погано — і українцям, і неукраїнцям. Зрозуміло одне: поки самі господарі не наведуть порядок у своїй державі, усі національноменшини що живуть в ній, будуть потерпати. Тобто, розвиток української нації в українській державі є гарант розвитку решти національних меншин. Такий розвиток неможливий без поступу національно-культурного, який іде в ногу з національно-економічним.

Взагалі, культура, як поняття, надзвичайно широке. Саме слово латинське і першопочатково означало рівень обробки землі, ґрунту (cultivo — обробляю). Якщо висловитися фігурально, то культура пішла від землі. Українці ж — хлібороби від початку світу, і якщо забрати у них землю, знищити культуру обробки землі, то це означає — знищити Україну. Земля, як образ, як космогонічне начало, лежить в основі світогляду всього українського народу. Отже, ясно як день: для того, щоб відродити культуру українську, треба стати усім колишнім і теперішнім номенклятурникам і урядовцям на коліна перед українцем-селянином і вблагати його взяти свою землю назад, як свою споконвічну власність. Інакше не буде ні культури, ні економіки, ані держави.

Нашим політикам треба нарешті зрозуміти, що культурою не можна керувати, що якраз сама культура народу і культура кожної окремої особистості керує нашими вчинками, а в тому числі і вчинками наших політиків. Розвитку культури можна лише сприяти, допомагати. Треба прийняти нові закони: про інтелектуальну власність, про авторське право, про кіно, про прокат, про музейну справу, про архіви, про телебачення як

державне так і незалежне від держави і т. п. Треба вступити на рівні держави в усі існуючі міжнародні конвенції. Треба нарешті дати право кожній творчій особистості бути ще й особою юридичною.

Будемо впевнені, що за якийсь там рік з'являться нові імена і нові цікаві фільми. І за таких умов не слід боїтися спекуляції українським у мистецтві. Лише командно-адміністративна система здатна була породити в українській культурі так звану «професію українця», який бере гроші у знайомого міністра чи голови комітету на найбільш український з усіх українських фільмів фільм, а потім знімає таке страшне, таке вульгарно-бездарне, що навіть і слова не підбереш. І найцікавіше те, що такий «містер Україна» ніякої відповідальності за свій фільм не несе, більше того — його усі вихваляють, бо він друг міністра і сам начальник.

Для того, щоб уникнути цього, необхідно заборонити самим кіномитцям керувати студіями, державними кінофондами чи міністерствами. Для цього існують кінопідприємці, критики і продуценти. По-друге, обов'язково потрібно узаконити таке правило, яке забороняло б міністерству культури чи будь-якому іншому державному органу повністю фінансувати той чи інший вартісний на їх думку кінопроект. Фінансування державою кіно можливе і необхідне лише до 50 відсотків кошторисної вартості. Решту грошей мусять давати підприємці, кінобізнесмени, прокатники. Тоді з'явиться справжня конкуренція.

Що ж до культури інших народів, що живуть на Україні, то, по-перше, я не хотів би їх зміщувати, як це робили советські попередники, і виокремлювати у тому національному казані якихось «російськомовних», роблячи з них новий народ. Як правило — це українці, які аніскілечки не стурбовані долею російської культури в Україні. Їх більше хвилює український борщ, аніж Чехов чи Винниченко. Таке саме духове зубожіння панує і серед росіян, що живуть на Україні, бо як відомо, змішання народів веде до зниження культурного рівня цих народів. Це було доведено ще О. Потебнею у XIX столітті.

По-друге, кожному народові чи національній меншині на терені України, по-моєму, вже давно надано право проводити свою культурну політику через національно-культурні товариства. Цьому безперечно сприяє державний комітет у справах національних меншостей. По-моєму, український уряд не забороняє, а навпаки дозволяє створювати будь-які фонди, які б допомагали розвиткові цих народів. Але це вже справа їхня, а не справа української держави. Ніхто ж з українців не вимагає від Польщі, Росії чи Казахстану, щоб вони фінансували українські фільми, хоч там і живе досить великий процент наших земляків. Всі розуміють, що це абсурдно. То чому це повинно бути законодавчим в Україні?

Отже, лише створення економічно та юридично рівноправних засад для всіх митців, незалежно від звання та віку, налагодження національної системи кіновиробництва та прокату, шляхом позбавлення податку з української продукції, саме собою відсуне хворе, фальшиве та бездарне і породить здорове і, слава Богу, нове в українському кіно і культурі.

Нове... А що ж воно таке — нове та ще й в українському кіно? У цьому питанні криється друга причина занепаду українського кіномистецтва.

На мій погляд, так само як національно-визвольний рух почався несаможітним, а швидше був проініційований «згори», у зв'язку з економічним розвалом Союзу, так і певних серйозних, крім загальнодекларативних, соціально-культурних замовлень від українця не слід було чекати у перший рік незалежності. Хто як міг радів і святкував сам факт свого політичного існування, факт визнання нації. Але проголосити незалежну національну державу не означає її побудувати. І загальнонародна радість,

яку легко тишили дешеві фільмики з жовто-блакитними прапорами і шаварами, швидко перетворилася на загальнонародний смуток. Державні інституції старі і далеко не національні, моральні основи українського суспільства понижені, солдат співає про Сагайдачного, а думає про «плачущу дівушку», культура знову насаджується згори, а не знизу. Одні протиріччя, сама безвихідь.

Здавалося б, що може бути більш сприятливим для художника, як не така напружено-трагічна ситуація в суспільстві, яка потребує свого художньо-філософського осмислення, яка ніби сама-собою збуджує творчий процес. Але, як виявилось, українське кіно було та й продовжує бути не готовим до висвітлення національних сучасних тем. Кіномова ж взагалі знаходиться на рівні поганої самодіяльної пісні. Причин тут багато, а найголовніша полягає в тому, що українське не є панівним в освіті, у церкві, в державній політиці. Сюди ж можна додати: і відсутність еталону української краси, і знищення внутрішніх національних стосунків, викорінену народню святкову традицію, і слабкість сучасної національної філософської думки, і культурницьку орієнтацію основної маси українців на Росію, а тепер і на Америку з її примітивно-споживацькими фільмами, і т. п.

Ті творчі сили, які були виховані в лоні російської культури і приїхали з Москви, з ВДІКу не в змозі випродукувати нічого національно важливого, окрім бутафорських опереткових козаків чи совкових фетишів. Їх не цікавить психологія українського народу, бо вони нею не живуть. Кінофакультет театрального інституту приводить на світ людей без роду, без будь-яких національних пристрастей. В його стінах завжди панувала большевицька ідеологія, яка вирівнювала і змішувала усі нації.

Ви запитаете, а до чого ж тут нове в українському кіно? А я відповім — усе, про що я говорив вище, всі ці соціальні та морально-культурні негаразди української людности, всі сучасні проблеми малого українця і великого — і є тим новим ідейно-тематичним комплексом, новим предметом аналізу і зображення в українському кіно.

В принципі будь-яке драматургічне мистецтво (а кіно особливо) у своїх найкращих зразках відтворює ту чи іншу національну психологію, вибудоує такі системи поведіння, такі матриці дії, такі психологічні (здебільшого національні) жести, які легко засвоюються глядачем, проникають до підсвідомости і в буквальному розумінні навчають людину, як їй поводити себе у тій чи іншій ситуації, як їй жити. Безперечно, гарні твори можуть однаково як і знімати соціальну напругу, так і посилювати її. Вони можуть очищати душі і збурювати дух. Невже усі ці ознаки справжнього драматургічного мистецтва страшні для нашої незалежности? Чи можливо комусь навмисне хочеться уникнути їх, забуваючи про сучасне, звертаючись до близького і далекого минулого і, як правило, прикрашаючи або спрощуючи його?

Подивіться скільки цікавих сучасних тем лежить буквально на поверхні: це і тема становлення нової української інтелігенції, тема міста, український underground, тема українського жлоба — скаліченої душі, яка не балакає, а розговариваєть (і це не лише смішно, це глибоко трагічно по своїй суті), це і селянська комедія, коли землю все ж таки повертають селянинові, а брати її нікому, це і сучасна мьєлодрама, в якій треба відверто признатися, що у нас є багаті українці, діти яких закохуються у бідних українців, але чесних, і всі разом: і бідні, і багаті — гірко плачуть; це, якщо хочете, і пошук української істини, української моралі. . . Взагалі, морально-мітологічний аспект — основа будь-якої національної культури. Ми живемо у такий час, коли стара напівстерта з пам'яті народу мораль передається новому українському поколінню. Сам факт пере-

дачі, якщо можна так висловитися, можливий лише через мистецтво. Слова, гасла і лекції примушують задумуватися над проблемами існування свого народу тільки свідомих. Близкуче художнє кіно примусить наслідувати і гордитися українським тисячі-тисяч. Мітотворчість в кіно лежить не лише в історичній площині. Це може бути і сучасна містика, до якої так часто вдаються американці, і кінохімера і навіть кіноабстракція.

Для мене особисто кіно як українська штука відкрилося тоді, коли я познайомився з образною, кінематографічною за своєю природою філософією Сковороди. Для прикладу декілька рядків з вірша «О вечности», який був написаний Сковородою латинською і перекладений прозою, на жаль, лише російською мовою наприкінці XVIII століття:

« 3. Великий сей круг мира видим есть, но он мечта и тень: вещи и истинное сущее есть, то что под покровом его скрывается.

4. Подобно, когда дерево при прохождении солнца отбрасывает тень, то хотя она простирается, однако не дерево. . . »

Або:

«35. Я прах, тень, ничто, но если ты всего меня просветишь светом, буду сущее, буду вещь, не прах, не тень, не ничто.

36. Извлеки всего меня от земной безумной любви. Да будет во мне мир твой, да видет меня к нему свет твой, естли будет он моим путеводителем.

37. Даруй мне сей свет, довольный зародить во мне презрение смерти: даждь мне хотеть умереть, любить умереть».

По суті Сковорода до появи самого кіна цими словами визначив не лише фізичну природу кінематографу, а і його філософську основу, де домінуючою функцією релігійна, функція зв'язку з невідомим, з божественним. Цю функцію старанно закреслювала партійна ідеологія і її сповідали у темні часи большевизму лише одиниці. Попри всі заборони ця основна мистецька функція проявлялася сама по собі, особливо в художньому кінематографі. Висвітлений і проявлений світ художнього фільму уже є чудом, уже є паралельна реальність. Часами люди помічали те на кіноплівці, чого не бачили в реальному житті. На доказ цього можна привести такий факт: на фотосвітлинах зроблених у Чорнобильській зоні у перші дні катастрофи опромінені селяни, пожежники і тварини виходили затемненими, у чорних німбах радіяції. Є фотографії опромінених дерев, які чорніють на фоні неба, як ядерні гриби. Через цю кінофізичну реальність при висвітленні плівки раптово проступила глибинна філософська суть, ніби рука Господа позначила швидко смерть цих людей, тварин і рослин. Тобто, у фізичному перетворенні прихована метаморфоза драматургічного соціального порядку.

Взагалі, перетворення, як драматургічна фігура, виявилася дуже придатною і найбільш властивою природі кіно, очевидно, як і фігура впізнання. Це обумовлено певними психологічними установками сприйняття фільму людиною. Тут можна казати і про крупний плян, і про освітлення, які дозволяють наблизити образ до глядача, чи приховати або ж висвітлити його (образом може бути об'єкт чи суб'єкт інтриги, приміром).

У наш же час перетворення, метаморфоза стала причиною багатьох соціальних драм і колізій. Вона захопила всі відомі нам рівні матерії: від людини до клітини, атому. Усе стало химерним і люди, і довкілля. Трагедія Чорнобиля з його незримою всюдисущою бідою не просто нагадує нам про скороминучість життя, — вона кардинально змінила ментальність усього українського народу і призвела до мутацій як фізичних, так і духових. Тема фатуму заволоділа умами людей, відчуття передсуду заполю-

нило мистецькі душі. Це можна помітити в українській музиці (останні твори Станковича, Грабовського), чи в прозі (маю на увазі Є. Пашковського). Нарешті символ у свідомості нашого народу перетворився на екзистенцію. Нарешті українці відчули плин свого національного часу, свого існування, як народу. У багатьох наївно-дитячих умах ця екзистенція більше схожа на вічнотемні квіти Собачко-Шостака чи на мутантів-потвор Приймаченка, тобто екзистенція «захавалася» за химеру. Химерне, мінливе, розмаїте властиве українцям. Згадати хочаб язичницьких богів — їх наші предки придумали стільки, що самі в них заплуталися.

Нам, кіномитцям, не треба придумувати богів, нам треба лише відтворити образно процес творчого мислення українця, який вже закладений у метафори пісень, казок і мітів. Український кінопроцес вимагає асоціативного, абстрактного кіна, яке б у буквальному розумінні пройшло шляхами свідомості нашого народу. Це може бути історія України, її духовості, викладена в образах і ритмах народних пісень, починаючи з колядок, зі створення світу і до сьогодні.

Щодо національного типу в українському кіні, взагалі, в українському мистецтві. Роки страждань, роки національної безвиході і духової прострації породили до болю шаблонні архетипи в українській драматургії. Маю на увазі вічно сумного, рюмсаючого, довговусого дядька, який ніяк не дасть ради у власному домі. З цим дядьком треба покінчити раз і назавжди. Цей стереотип необхідно викинути з наших душ. Я за героя веселого, дієвого, беручого, я за козака-нетягу. Це не лише герой, це давно очікуваний символ нашого народу. Безперечно ми, митці, можемо вимальовувати і мудреців мовчазних, тихих, але в разі необхідності — рішучих, і мучеників здатних на самопожертву заради національної ідеї. Але вони необов'язково мусять плакати, співати і жалітися. Створюючи таких героїв, ми зможемо відродити психологію народу.

Химерні, бурлескні кіноформи безперечно приведуть разом із собою на екран і нову кінодраматургію. В душі українця мрія, сентимент, емоція завжди були першими. Я згадую «Андалуського собаку» Люїса Бунюеля, де емоція була основним драматургічним мотивом. Саме вона легко і помітно завела нас у підсвідомість, у добрі другого «я». Я не закликаю до повторення світової класики. Але я хочу підкреслити, що специфіка української драматургічної традиції полягає в її високій емотивності. Усякі плачі, радощі, щастя й горя слід сприймати не як рухливі, активні драматургічні форми. Це швидше знаки, символи, маски. Ми вже давно створили свій Святотбливий Театр, його треба шукати в народній історичній пам'яті і в народньому танці.

Елементи емотивної драматургії і зараз проглядають у нашому кіно, але їх чомусь називають «поетичними». Будь-яка драматургічна конструкція є твором поетичним, більше того, драматургія за Арістотелем — це найвища форма поезії. Нам треба лише перестати сприймати поезію, як щось застигле і нерухоме. Треба шукати дію, і дію не маленьку, побутову, а Дію вселенську, яка б змінювала світ. Герої і провісники нового є. А якщо їх буде мало, то необхідно створити більше. Це не тільки потреби нації, це завдання української драматургії.

І дай Боже старому і новому у мистецтві серцем зрозуміти Сквородинські слова:

«Даруй мне сей свет, довольный зародить во мне презрение смерти: даждь мне хотеть умереть, любить умереть».

(Вибачте, що по-російськи, я думаю — старе зрозуміє мене вірно).

Спогади

Петро ТВАРДОВСЬКИЙ

ГИНУЛИ ЛЮДИ, ЗАТУРИН ГОРІВ

21 вересня 1944 року. Різдво Пресвятої Богородиці. Здавалось би, що в День народження Божої Матері має бути радість у людей. Але її не було. Навпаки. Смерть невинних породила сум і тривогу, плач і розлуку в багатьох селах Підгаєччини.

Ще зранку передавалась з села у село тривожна вістка: «Облава!» «Рубаха», як тоді називали наших «визволителів», під керівництвом підгаєцьких і монастирських енкаведистів ішла через села в ліс, що розташований між Затурином і Марковою та Голгочами і Заставцями. Тут, за їх даними, знаходилась сотня УПА. Люди добре знали, що багатьох невинних енкаведисти забирали з собою. Вони гинули у тюрмах і сибірах, своїм тілом «удобрявали» вічну мерзлоту. Тому при появі «рубахи» дорослі чоловіки тікали в ліс, а по закінченні облави знову поверталися додому. Так було і того разу. На околиці села Затурина, біля самого лісу — хутір Гута. Тут зібралася група чоловіків з сусідніх сіл. Про їх дальшу долю розповів мені учасник цих подій Шкіра Євген, якого Бог врятував тоді від смерти і який живе сьогодні у селі Середне.

Захопивши втікачів, енкаведисти погнали їх у напрямі урочища Гутиська, де тривав бій сотні УПА з енкаведистами. Дорогою приєднали до них ще кілька чоловіків, що пасли коней під лісом. Під час обшуку у Михайла Косика знайшли запальничку і маленьку пляшечку бензину до неї. Цього «доказу» було досить, щоб енкаведист, поваливши Михайла пострілом з револьвера, облив його бензином і запалив. Напівживого ще чоловіка доконав вогонь. Далі всім наказали лягти на землю і почалося найстрашніше.

Із розповіді Івана Шкіри:

«Лежачи на животі, я підборіддям сперся на руки і крізь пальці дивився, що робиться. Карателі підняли гвинтівки і ціляться в лежачих людей. Я не встиг навіть закрити очі руками, як мене оглушило, в очах потемніло, запекло вогнем обличчя. Якусь мить був у незрозумілому стані. Таке відчуття, ніби уві сні борюся з однією думкою: живий я, чи вбитий? Почувши постріли, крик і стогін людей, я зрозумів, що енкаведисти продовжують убивати всіх, хто зі мною тут був. А де мій тато? Що з ним? Хотілося встати і крикнути: тату, де ви? Але в цю мить постріли припинилися. Я почув голоси: «Давайте їх розденем!» Вовгузяться коло трупів і знімають з них одяг. До мене підійшли двоє. Роззули, стягли штани і блюзу. Той, що знімав блюзу, взяв мене за руку і каже: «Он ещо жив, пульс работает, давай добйом его». «Жалко патрона, подохнет і так», — відповів другий. Кинули мене на купу хмизу біля трупів і пішли. Аж тоді я відкрив очі і побачив, як віддалялися від мене кирзаки («російські чоботи»). Подивився

на свої руки і побачив, що вони в крові. Кров ще скапувала з лиця на груди. Куля пройшла щодою, не зачепивши кістки. Кров, що облила голову, груди і руки, врятувала мені життя. Я сів і відчув шум у голові, біль. Почав обмацувати руки, ноги, все тіло і переконався, що більше ран немає. Встав. Серед трупів знайшов тата. Повернув лицем до неба, закрив йому очі і тихенько виплакався. Неподалік форкали коні, чекаючи своїх пастухів, щоб іти додому. Але вони лежали всі мертві. В глибині лісу чулося, як сотня УПА вела нерівний бій з переважаючими силами ворога. Підтримуючи каліссони руками, я почав тікати з лісу в напрямі села Затурина. . .»

Так врятувався один із тих невинних людей, які не були причетні до УПА, а випадково опинилися в руках катів. Назву поіменно всіх невинно убитих: Шкіра Микола (батько Євгена) і Шкіра Василь з села Середного; Шкіра Володимир (с. Заставче); Косик Михайло і Бориславський Йосиф з села Затурина; Колісник Бронислав (с. Маркова, 16 років хлопцеві було). Большевицьким карателям мало було невинних жертв, і вони того ж вечора, після закінчення бою, ще й підпалили село Затурин. У вогні власної хати живцем згоріли брат і сестра Микола і Ганна Сікорські.

До речі, навколо цього бою виникає багато нерозгаданих питань. Перше: сотня заздалегідь знала, що її оточують з двох боків, і могла своєчасно уникнути бою, але керівництво її не дозволяло вдаватися до прориву. Чому? Друге: чому керівництво загнало сотню в глибокий рів, з якого важко було оборонятися під час бою? Очевидно, і тут не обійшлося без підлих дій НКВД. Мабуть у керівництві сотні були його агенти. Але це питання підлягає вивченню і дослідженню.

У цьому бою загинуло приблизно 48 бійців УПА. Вісім з них поховали родичі на цвинтарях навколишніх сіл, а сорок — тут же, в лісі, у братській могилі. Під покровом ночі, таємно від кагебиського ока, люди ховали своїх героїв. За всі роки советської влади не можна було пом'янути мертвих на могилі, впорядкувати її, навіть хрест комуністичні безбожники зняли. Буваючи в селі, я часто ходив до могили. І діточок своїх туди водив, розповідав їм про бої УПА, про подвиги героїв. Розповідав і вірив, що прийде час, коли тисячі людей прийдуть сюди без страху і вшанують пам'ять полеглих бійців за волю України.

Такий час настав. 1990 року сюди вперше прийшли тисячі людей з багатьох навколишніх сіл. Ліс майорів церковними хоругвами і національними прапорами. Вперше на могилі священники відправили поминальну панахиду, усі ми вшанували пам'ять героїв. У 1991 і 1992 роках поминальні торжества знову відбулися. І так буде кожен рік. Бо не можна стерти з пам'яті народної мужність і героїзм людей, котрі, виборюючи нашу свободу, полягли у жорстокій боротьбі проти гітлеризму і сталінізму.

Сьогодні треба згадати і тих моїх односельців з Затурина, які були активними членами ОУН-УПА і також поклали свої голови на вівтар нашої перемоги. Це Куций Михайло, що мав псевдо «Мур» і загинув у цьому бою, Комар Микола — розстріляний німецькими окупантами в Підгайцях (я сам очевидець), Гнида Антін — упав від кулі червоних окупантів.

Описом цього епізоду я хотів показати, як наш народ безневинно гинув від іноземних поневолювачів. Адже раніше комуністичні борзописці з шкіри лізли, щоб показати «бандитизм» у національно-визвольному русі України. Вони стверджували, що безневинно ніхто не загинув, що усіх

«справедливо» карала советська влада. А що завинили ті люди, які тікали від облави, пастухи, або ж ті, що живцем згоріли? Це все робилося для створення атмосфери страху, для рабської покори народу окупаційній владі. І коричнева чума фашизму, і червона чума большевизму ніби змагалися між собою: хто більше знищить людей в Україні. Тепер стало очевидним, що в цьому змаганні перемогли большевики. Бо ніяка диктатура у світі не знищила в мирний час стільки свого власного народу, як комуністична. Але весь народ знищити не змогли. Народ зберіг дух свободи і, коли настав час, — він воскрес. Про своє воскресіння він доказав 1 грудня 1991 р. на всеукраїнському референдумі.

Однак повну перемогу святкувати ще рано. Компартійці в більшості міст і сіл України при владі. Вони кинули між наших людей нове яблуко розбрату — міжконфесійні конфлікти. Люди одного села, сусіди і навіть з однієї родини ворогують між собою. Опам'ятаймося, люди! Ми всі однієї християнської віри. Бог є один і Україна — одна. Задля світлої пам'яті тих безвинно убієнних, усіх героїв, що полягли за кращу долю народу, згуртуймося і станьмо разом на побудову Самостійної Соборної України.

*Клівленд, США
грудень, 1992 р.*

Пелагія ПАЛАМАР

МОЇ БРАТИ

*«Коли ви вмирили,
Вам дзвони не грали. . .»*

Я дуже любила тітку Марію, батькову сестру. Ми жили в селі Кошляки, а вона зі своєю сім'єю в Староміщині, що неподалік містечка Підволочиськ. Пам'ятаю тітку завжди спокійною, усміхненою, ласкавою. Любила я її двох синів Андрія і Євгена як рідних братів, бо рідних братів і сестер у мене не було. Не менше любили вони і мене. Я була частим гостем у їхньому домі. Старші за мене хлопці потурали моїм примхам і пустоцям. Тітка гордилася своїми синами. Малими в неділі і свята вдівала їх у вишивані сорочки, брала за руки і вела до церкви. У будні дні привчала до праці. Росли сини, мужніли, а мати раділа. Старший син Андрій тягнувся до книжок. Вчився, став учителем. Спочатку працював на Волині, а потім у селі Іванівці Підволочиського району. Молодший Євген любив землю. Любив орати, сіяти, вирощувати хліб. Скоро став добрим помічником батькові у господарстві. Але найбільш мирні професії вчителя і хлібороба довелося їм замінити на професію воїна, захисника нездоволеної України. Обидва стали в ряди УПА. Обидва поклали свої молоді голови за Україну. Батьків вивезли на Сибір. Батько там і помер. Мати вижила, повернулася на Україну. Вона віддала Україні найдорожче — синів, але з уст її ніхто ніколи не почув скарги. Я дивувалася мужности цієї жінки. Вона так і казала: «Сліз моїх ніхто не побачить».

Після повернення з Сибіру шукала могил своїх синів, але так і не дійшла до них. Була в Іванівці. Там добрі люди, ризикуючи своїм життям, похоронили тайком, уночі, на цвинтарі підступно вбитого енкаведистами сина Андрія. Лише кілька метрів було до могили сина, але надійшли якісь люди. Жінка, яка вказувала їй дорогу, побоялася йти далі. Довелося повернутися додому, не припавши до могили сина.

Знала, що Євген загинув у Богданівці, але не знала, де захоронений. Яюсь, незадовго до смерті, вона сказала мені: «Невже я помру і не побачу вільної України?» Потім, після тривалої мовчанки, додала: «Коли загинув Андрій, то люди казали, щоб зголосився властям Євген, тоді зможе вижити. Але я, коли зустрілася з сином. . .» Тут її голос задріжав і обірвався, як туго натягнута струна. Вона помовчала хвилину, пододала хвилювання і врівноваженим голосом продовжувала: «. . .Але я перехрестила його на прощання, поцілувала в голову, і він пішов. Я знала, що в моїх синів є дві матері. Його кликала друга мати — Україна».

Минуло півстоліття від початку цих подій. До сьогодні я задумуюся над тим, де черпала сили для самопожертви, терпіння, розуму, відваги ця жінка. Відповідь одна — в любові до України, до її поневоленого народу. І ця любов коштувала їй дуже дорого — життя її синів.

Уже на смертній постелі, коли пам'ять то покидала, то поверталася до неї, вона з великим зусиллям сказала мені: «Андрій загинув в Іванівці, Євген — в Богданівці», — і пильно-пильно подивилася на мене. Я спочатку здивувалася, бо про це я вже знала від неї давніше. Але вмить я зрозуміла, що в цьому погляді прохання: віднайти могили її синів, взяти з них по грудочці землі і покласти на її могилу. Вона вірила, що прийде час, і люди прийдуть до могил її синів, щоб поклонитися їм.

І ось настає цей час. Україна вільна! Я знала, що не заспокоюся до того часу, поки не виконаю заповіту тітки Марії.

Поїхала в Іванівку. Відшукала рідних сестер двох побратимів Андрія — Заяця Андрія і Тюха Михайла з Іванівки, які разом загинули і лежать в одній спільній могилі.

Спочатку сестри ще боялися відкрити таємницю, не довіряли мені. Над людьми ще панував страх большевицького терору. Згодом я завоювала їхнє довір'я. Сестра Андрія Заяця, Марія, завела мене на могилу на цвинтарі. Могила була зрівняна з землею, про неї знали тільки рідні.

А Україна поволі, але впевнено скидала з себе кайдани. Люди вставали з колін. Поволі страх покидав їх.

Ось я втретє в Іванівці. На цей раз уже з двоєрідною сестрою Андрія і Євгена по батьковій лінії Ярославю Гусак. Неділя — ми підходимо до цвинтаря, що біля церкви. Люди ідуть до церкви. Помічають нас — незнайомих жінок. Ми розповідаємо про причину наших відвідин їхнього села. Підходимо з ними до могили. Людей збирається щораз більше. Вони вперше дізнаються про її існування. Виявляється, що багато із старших людей були учнями нашого брата. Приносять фотографії з шкільних років зі своїм учителем (з нашим братом). Люди запевняють, що могила не залишиться безіменною.

І ось настає 22 серпня, субота, 1992 р. Наближається річниця незалежності України. Люди стримали своє слово: насипали могилу, огородили

її, поставили пам'ятний хрест, посадили квіти. На гранітній плиті викарбували фотографії трьох побратимів, що залишилися вічно молодими. Їм всього по 23 роки — всі однолітки.

До могили вийшло все село з хоругвами в супроводі священника. Прибули рідні, близькі загиблих. Біля могили побратими по зброї з чорно-червоними і синьо-жовтими прапорами. На могилі за давнім нашим українським звичаєм хліб на вишиваному рушнику. Священик відправив спочатку в супроводі сільського хору похорон, а тоді панахиду і запечатав гріб. Хоронили за християнським звичаєм через 48 років. А вже до пізньої ночі Марія, сестра А. Заяця, розповідала мені подробиці загибелі наших братів.

Три воїни УПА — Андрій Притула, Андрій Заяць та Михайло Тюх — у супроводі дівчини-зв'язкової добиралися з Іванівки до сусіднього села. Була темна, прохолодна, осіння ніч 1944 року. Дівчина повинна була передати їх другій зв'язковій. Наблизилися до кладки, проложеної через невеличку річку, що протікала між двома селами. Як тільки перша зв'язкова передала хлопців другій дівчині-зв'язковій і трохи віддалилася, з заростей чагарника посипалась автоматна черга. Всі три хлопці і їхня зв'язкова загинули. Відбувся страшний злочин — зрада. Енкаведисти, які чаїлися в заростях, вийшли з них і тут же, на місці злочину, похоронили загиблих. Три тижні, вдень і вночі, із засідки сліdkували, чи не прибуде хтось, щоб забрати загиблих. Їм потрібно було встановити їхні імена. Але сліdkували і за енкаведистами. Коли впевнилися, що за похованням уже ніхто не стежить, вирішили, що пора перезаховати друзів на посвяченому місці. Першим у темну, глуху ніч приїхав по дівчину батько з близькими йому людьми. Розкопали землю. Забрали, як їм здавалося з поспіху, дівчину. А вже вдома з'ясувалось, що це був хлопець. Ним виявився Андрійко Заяць. Він був невисокого росту, тендітної будови тіла, кучерявий, нагадував дівчину. Довелося виправляти помилку. Відвезли Андрійка на місце захоронення і забрали дочку.

Вірні друзі з УПА склали плян перезахоронення повстанців. Вони звернулися до т. зв. «стрибків». Справа в тому, що енкаведисти в своїх загонах, які називалися «істребительні батальйони», тобто винищувальні батальйони, мали мобілізованих хлопців із місцевого населення. Вони їх по-російськи називали «ястребки», а люди з огидою — «стрибки». Але серед них були хлопці, зв'язані з підпіллям. Декілька таких хлопців у короткий осінній день, що вже хилився до вечора, наклали на віз, запряжений кінями, соломи і виїхали з села нібито до своїх друзів у сусіднє село. Вдавали підпитих. Смерком добралися до місця захоронення. Домовин не брали, щоб не було помітно, та й ніде було їх взяти. Розкопали землю, загорнули хлопців у простирадла, поклали на віз, прикрили соломою. Вертали в Іванівку. Але вночі заблудили. Довго блукали полями, поки врешті не добралися до села. А тим часом на цвинтарі декілька чоловік викопали яму біля крайньої могили неподалік дороги, що прилягала до поля. Довго чекали підводи, хвилювалися. Думали, що доведеться засипати яму, якщо хлопці до світанку не придуть із тілами загиблих. Наближався ранок. Аж ось із темряви почулося скрипіння воза, захопли втомлені коні. Нарешті приїхали. Обережно поклали тіла в яму, зрівняли її з землею. Помолитися за упокій їхніх душ. Розійшлися.

А Марія, як тільки засіріло, пішла дорогою від поля до цвинтаря, чи не

залишилося яких підозрілих слідів. Була розкидана солома з воза, якої не помітили вночі. Позбирала солому, порозгортала сліди від чобіт і вернулася додому. Вдома тайком плакали батько і мати. Лиш весело стрибала молодша сестричка Ганя, якій не сказали про смерть брата. А він так любив її, малу пустунку. Боялися, щоб мала Ганнуса не розказала постороннім людям. В селі була поширена версія, що Андрій Заяць пішов в армію, воює на фронті.

Не спалося до ранку. Ми, постарілі вже жінки, згадували і згадували своїх братів, що осталися навіки молодими, такими, якими зберегла їх наша пам'ять.

А до того часу я вже багато взнала про обставини загибелі молодшого брата, Євгена. Я розшукала в селі Богданівці Стефанію Шкільняк-Крицук — цю добру, багатотраждальну українську жінку. Вона розповіла мені про те, як загинув мій брат.

10 березня 1946 р., в неділю сім'я Шкільняків вечеряла: Стефанія, її мати і ще зовсім юний брат Михайло. Вечеряли з ними і два воїни УПА, які одержали притулок у цих добрих людей. Один з них — богданівський хлопець Семен Семчишин, другий — зі Староміщини під псевдонімом Хмара. Імени і прізвища цього хлопця Стефанія не знала, але він запам'ятався їй. Був молодий, білявий, з золотистими кучерями. Думає Стефанія, що її брат знав усе про Хмару. На фотографії, висланій їй мною, вона впізнала мого брата. Хлопці, в тому числі і брат Стефанії Михайло, були того вечора сумні, мовчазні. Всі три були святково одягнуті, у вишиваних сорочках, немов готувалися до чогось важливого у своєму житті. О десятій годині вечора хату оточили енкаведисти. В хаті про це ніхто не знав. Михайло виходив із хати — і зразу ж у снігах його вбито.

Почався нерівний бій. У ньому загинули Семен Семчишин і Євген Притулка. З хлопців знущалися ще й після смерті. Їх роздягнули і поклади під сільською церквою, щоб люди впізнавали їх. Прізвища богданівських хлопців енкаведисти знали і дозволили похоронити в селі, а брата забрали в Підволочиськ для опізнання. Як каже Стефанія, відбулася зрада. Зрадив свій, сільський хлопець, навів енкаведистів на слід. А доріжка до мого брата обірвалася.

Стефанію і її маму забрали до Підволочиської тюрми, де вони зазнали нелюдських знущань. Стефанію, як малолітню, звільнили, а матір засудили на десять років ув'язнення. Ще дитина, чотирнадцятилітня Стефанія повернулася до своєї хати. Тут, у снігах, вона застала сліди крові брата, а вся хата була пограбована. Скрізь віяло пусткою. Прийшлося шукати притулку поміж добрими людьми.

Мати відбула десять років каторги, повернулася додому, прожила ще сімнадцять років. Але на протязі цих років сльозами скропила могилу свого сина.

А вже пізніше я взнала, що в Підволочиськ привезли того ж дня на подвір'я тюрми, крім брата, ще двох убитих хлопців з різних сіл. Один з них був з села Коршилівки. Мати цього хлопця (вона вже померла) взнала, що її син захоронений в Підволочиську за цвинтарем під муром, що відгороджує стадіон. Мабуть, там захоронені всі три хлопці, що лежали разом на подвір'ї тюрми. Ми з Я. Гусак відвідуємо цю могилку, кладемо квіти на неї, молимося і віримо, що там захоронений наш брат. Цю могилку

хтось загородив цеглинами, поставив невеличкий камінний хрест. Сюди, як і на інші порозкидані місця захоронень, приходять колишні воїни УПА, щоб вклонитися прахові своїх побратимів. Бо заривали людських дітей в рови, канави, під тротуари. Ідеш містом і не знаєш, чи не ступає твоя нога по людських костях.

Тепер настав час збирати тлінні останки наших героїв, споруджувати їм Пантеон Вічної Слави. Такий Пантеон збудовано в Новому Селі, такий же буде збудовано і в Підволочиську.

Тепер в Україну злітаються гнані з рідної землі голодом, терором, війнами порозкидані по всіх континентах її діти.

Прибув в гості до мене з Англії двоюрідний брат Рогач Богдан з дружиною і донькою. І його війна вигнала з рідної оселі на чужину. Ми відвідали могили наших братів Андрія і Євгена, взяли по жменьці землі з них і завезли на могилу їхньої матері, а нашої тітки Марії. Хай пухом буде для неї ця земля. А Господь хай береже нашу Україну. За неї клали свої голови наші брати, сестри, друзі. Вони ж, як мені часто здається, неначе стають крутом мене і волають: «Ти осталася в живих, то не мовчи! Пиши, розповідай правду про нас! Змий з нас той бруд, яким обливали нас наші кати!»

І я не можу мовчати. Не маю на це права.

*с. Нове Село
Підволочиського району
Тернопільської області*

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ТИЖНЕВИК

« ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ »

«Шлях Перемоги» — орган української державницької думки і речник Українського Націоналістичного Визвольного Руху. Він подає правдиві інформації про події в Україні і світі, навітлює і коментує їх у дусі інтересів розбудови та закріплення Української Держави. «Шлях Перемоги» — це універсальний часопис, що повинен знайтися в руках кожного українця, якому доля нашої молоді Держави та всебічний розвиток здоривих суспільних сил не байдужі.

Адреси «Шляху Перемоги»:

290057 Україна
м. Львів,
вул. Природня, ч. 12,
«Шлях Перемоги».

Verlag "Schlach Peremohy",
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.
Germany

З листів до Редакції

Добрий день, Шановний і Дорогий Пане Редактор!

Щиро вдячний за Ваш лист до мене і турботу. Даю відповідь, правда, з місячним запізненням, бо заважали різні справи, яких так багато восени.

Я з великою охотою приймаю пропозицію про співпрацю з Вашим журналом. Правда, не знаю у якому об'ємі слати Вам свої праці. На перший раз висилаю невеликий нарис про Остріг. Якщо підійде, буду щасливим, коли опублікуєте. Є у мене в чорновиках політичний матеріал під назвою: «Чи є майбутнє в українців?» Є також у чорновиках невелика історична повість «Чорна княжна», про Острозьку княжну Гальшку і її трагічну долю. Дві сучасних повісті: «Людина з ночі» і «Вчителька математики» — готові повністю. Перша — про долю і життя самотніх жінок у бідному селі Полісся в семидесяті роки, про їхнє кохання до чоловіка, що втік з тюрми, і сумні наслідки цього. Друга повість теж про любов, але вже молодій вчительки до свого учня, про життя красивої жінки, яка попадає в чуже, вороже їй міщанське середовище, що з'їдає її. Ті обидва твори, особливо «Вчителька математики», пронизані ніжним і не вульгарним українським сексом і, можливо, не підійдуть для Вашого журналу, хоча моїм друзям і знайомим вони дуже сподобались.

Правда, «Людину з ночі» я міг би відкоректувати, тобто упустити деякі надто пікантні моменти і її можна було б у Вас публікувати. Це твір десь на 40 друкованих сторінок, таких, як дана сторінка. Якщо Вас зацікавить «Чорна княжна», я можу віддрукувати її на машинці і надіслати Вам. Скільки буде сторінок у цьому творі — поки що не знаю.

Зараз я працюю над повістю «Лора», про долю дівчини, що вийшла за радянського дипломата-чекіста. Це жива, цікава і правдива історія про одну мою знайому, що не була щаслива в золотій клітці і померла на чужині. Цю серію хочу закінчити твором «Горбатий», про безрадісне життя самотньої і самотньої людини, що з дитинства стала калікою. Я дуже жалію таких людей. Ці повісті, крім «Чорної княгині», мають увійти до збірки «Українська мелодрама».

Далі є задум створити ще кілька творів, та вже веселих, з гумором і пікантних. Це «Туристи з СНД», про те як ведуть себе наші туристи за кордоном, продаючи інколи совість і честь, всіляко приносячи себе. Потім «Власні роги не заважають», про гулящих жінок і їхніх добрих та наївних чоловіків. Далі «Мужчина в сорок років» — це вже, навпаки, про гуляк-мужчин. І накінець «Слава Україні», про те, чого ми добились за час незалежності, про деяких наших українців, що цураються рідної мови, ненавидять Україну, про яких писав ще Тарас Шевченко: . . . «За шмат гнилої ковбаси, ти й матір рідну продаси».

Ці чотири твори об'єднаю в збірку «Боже праведний, прости нас грішних, бо не відаєм що творим».

Дещо вже є у мене в чорновиках, дещо тільки в голові, але на протязі першої половини 1993 року воно буде готове, і може щось підійде Вам.

Ну, а поки що надсилаю нарис про Остріг. Жду Вашої відповіді. За цей час попрацюю над «Людиною з ночі», надрукую «Чорну княжну» і політичну статтю «Чи є майбутнє в українців», і якщо бажаєте, то в слідуючий раз вишлю Вам все це. Вибачайте, що не зовсім може грамотно я друкую, допускаю русизми, адже нашу рідну, солов'їну українську мову тут, в Україні, знищували і не розвивали, що, до речі, продовжується і зараз, тому нам у цьому пляні нелегко.

Перш за все я надіюсь на Вашу моральну підтримку — це найголовніше для творчости.

Скажу відверто, що я і моя дружина раді з Вами спілкуватись. Хочеться надіятись на співпрацю, дружбу і спілкування.

На цьому дозвольте закінчити. Всього Вам найліпшого.

До побачення,

Ваш Віктор

5.11.1992 р.,
м. Остріг, Україна

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. ВІН СЛУЖИТЬ ДЕРЖАВНИЦЬКИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ПРОЦЕСОВІ РОЗБУДОВИ ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ЙОГО МОЛОДОЇ ДЕРЖАВИ. СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК СУПРОТИ НАШОГО ПРЕСОВОГО ЖУРНАЛУ, ЯКИЙ МАЄ ЗА СОБОЮ УЖЕ 45 РОКІВ БЕЗПЕРЕБІЙНОЇ ПОЯВИ, ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ І ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ ТА ПЕРЕДПЛАТНИКІВ НА УКРАЇНІ І В ДІЯСПОРІ!

НАША АДРЕСА:

“LIBERATION PATH”, 200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON, N1 1LF, GREAT BRITAIN

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

«ВІДРОДЖЕННЯ», інформаційне ілюстроване видання Літературно-мистецького об'єднання «Відродження», зареєстрованого виконкомом Гайсинської районної Ради народніх депутатів Вінницької області. Ця публікація була присвячена 150-літтю появи «Кобзаря» Тараса Шевченка.

«ВІСНИК» Провінційної Ради КУК Саскачевану, Канада, числа по грудень 1992.

«НАША ДОРОГА» — журнал Ліги Українських Католицьких Жінок Канади, число 1/93 за січень-березень.

«РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ», журнал державницької думки, Київ, числа від 1 до 6 за 1992-93 рр.

«ЖИТТЯ І ШКОЛА», незалежний орган українського вчителства у вільному світі, двомісячник, чч. 5-1992, і 1-1993.

«ГРОМАДА», журнал Товариства Українців-Соборників, числа за 1992 і перші за 1993 роки, Австралія.

«АЛЬМАНАХ» Об'єднання Бувших Вояків Українців у Великій Британії за роки 1980-1990 під заг. ред. *май. д-ра Святомира М. Фостуна*, обкладинка м'яка роботи *св. п. мистця Ростислава Глуква*. Стор. друку — 375, форм. 24 × 17 см. Багато ілюстрацій з десятирічної діяльності ОБВУ.

Василь Іванишин: «НАЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, НАЦІОНАЛІЗМ». Видання друге. Видавнича фірма — «Відродження», Дрогобич. Ця 175-сторінкова студія появилася у м'якій оправі, оздобленій, форм. 20 × 14 см.

Ганна Черинь. «КВІТИ ДОБРА І ЗЛА». Поезії. Обкладинка тверда артистамалюра Темістокла Вирсти. Видання Об'єднання Українських Письменників «Слово», наклад — Авторки, 1991. Формат 22 × 14 см., 240 стор. друку.

Дм. Нитченко. «ЛИСТИ ПИСЬМЕННИКІВ». Видавництво «Ластівка», Мельборн, Австралія, 1992. Написи артистки *Люби Кириленко*. В книжечці цікаві і важливі ілюстрації. Обкл. м'яка, формат 20 × 13 см.

«КАЛЕНДАРЕЦЬ УКРАЇНЦЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НА 1993 РІК». Накладом Книгарні і Видавництва СУБ, Лондон. Друкарня — УВС, Лондон. Редактор церковного календаря — *о. митр. д-р Іван Музичка*, обкладинка *проф. Олега Островського*, загальна редакція — *д-ра С. М. Фостуна*. 128 сторінок друку, плюс обкладинки, декілька ілюстрацій. Формат 14,5 × 10 см.

«А МИ ТУЮ ЧЕРВОНУ КАЛИНУ ПІДІЙМЕМО» — збірник повстанських пісень. Упорядники збірника — *Богдан Берекета і Юрій Хлопук*, худ. оформлення — *Миколи Кумановського* (і малюнки), відпов. за випуск — *Олег Берекета*. Мале підприємство «Вімпекс», Луцьк, Україна. Обкладинка м'яка, оздоблена. Біля сімдесяти пісень, автори слів не позначені, отже народні, багато упівських. Формат 20 × 13,5 см., 112 стор. друку.

«ЧУЄШ, БРАТЕ МШ». Збірник повстанських віршів. Текст надрукований за підпільним виданням «ГРИМИ, МОГУТНЯ ПІСНЕ» — УПА Північ, 1946. Хто видав, упорядкував і художньо опрацював — як повище. Формат — як повище, стор. друку — 130.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ», видання Академії Наук, Інститут Історії України, число за червень 1992.

«ВІСНИК АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ» ч. 2, за 1993 рік.

«ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ», політично-економічний журнал Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України та Академії Наук України. Всі числа по жовтневе (10-та) за 1992 рік.

«ФІЛОСОФІЧНА І СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА», щомісячник, видає Інститут філософії Академії Наук України, чч. 10 і 11 за 1991 рік.

«ВІТЧИЗНА», Літературно-художній та громадсько-політичний місячник. Засновник: Спілка Письменників України. Числа від 1 до 9 1992 року.

«СУЧАСНІСТЬ» — журнал літератури, науки, мистецтва і суспільного життя, спільне видання Республіканської асоціації українознавців і видавництва «Пролог», Київ, всі числа за 1992 рік і перші три за 1993.

«НАУКА І СУСПІЛЬСТВО», щомісячний науково-популярний і літературно-художній ілюстрований журнал. Засновник — Правління товариства «Знання України», видавець — «Преса України», Київ, числа за 1992 рік.

«НАУКОВА ДУМКА», Видання Академії Наук України, присвячене анотованому тематичному плянві випуску літератури на 1993 рік. Київ, 1992.

«ЛІТОПИС КНИГ» — державний бібліографічний покажчик України, ч. 20, за 1992 рік, Київ, і реєстр журнальних статей.

«ШВЕТЛОСЦ» — часопис літератури, культури і знання, число 2-6, 1992, Новий Сад, Сербія.

«ЖУРНАЛІСТ УКРАЇНИ», видання Спілки Журналістів України, Київ, числа від 1 до 9, 1992.

«НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ», журнал Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського АНУ і Міністерства культури України, число за липень-серпень, 1992.

«ЗЕМЛЯ І ЛЮДИ УКРАЇНИ», виробничо-практичний журнал Міністерства сільського господарства, вересень-жовтень, 1992.

«МАЛИЙ СЕМІНАРИСТ», ч. 16 за 1992 рік, Українська Папська Мала Семінарія в Римі, видавництво «Марійська Дружина».

«КРИМІНАЛЬНІ АНЕКДОТИ», Київ, Центр сатири та гумору «Асоціація Весесім», 1992 рік.

«СВІТЛО», Український католицький місячник, видають ОО. Василіяни, Вестор, Онтаріо, Канада — всі числа за 1992 і перші три за 1993 роки.

«ПАТРІЯРХАТ», видання Управи УПСО і Крайової Управи УПТ у США. Всі числа за 1992 рік і перші чотири за 1993 рік.

«НАШЕ ЖИТТЯ», видання Головної Управи Союзу Українок Америки, Нью Йорк, США, до березневого числа за 1993 рік.

«КРИЛАТІ» — ілюстрований місячник Центральної Управи СУМ, Нью-Йорк, США. По грудневе число 1992.

«СУРМАЧ», журнал Об'єднання б. Вояків Українців у Великій Британії, ч. 1-4 за 1992 рік.

«ВІСНИК» — кварталник літератури, науки, мистецтва і суспільного життя Головної Управи ООЧСУ, Нью Йорк, США, за осінь і зиму 1992 р.

«ІСТОРІЯ ВИТВИЦІ В ДОКУМЕНТАХ І СПОГАДАХ». Цей 119 сторінковий

збірник уважно опрацьованої довшої праці та спогадів Авторів про село Витвиццо у підгір'ю Карпат над річкою Лужанкою присвячене св. п. «Вірному синові України, Голові Проводу ОУН в Україні Зеновію Красівському», який бував у цьому селі і піддав думку щодо написання історії села, що здійснив *Ярослав Янищівський* з сином *Мирославом*, і що доповнили своїми спогадами *Марія Попадюк*, *Теодора Витвицька*, *О. М.* з Кіровоградщини, *Михайло Витвицький*, *Йосиф Тишківський*, *Микола Гошовський*, *Степан Сепешко*, *Катерина Сабан*, *Оксана Чепіль* і сам *З. Красівський* та інші автори. До дуже цікавої частини праці належать «ДОДАТКИ» у формі списків, опису вивозів населення тощо, а вкінці й важливі з історичних і фольклорних мотивів ілюстрації. Наколи б так поступили жителі всіх сіл і міст теренів дії ОУН і УПА, наш народ мав би повну історію своєї боротьби за УССД в роках 1941–1970. Хто видав цю вартісну працю — не відомо. Появилась вона в 1992 році форматом англ. А4 у м'якій, без напису, зовнішній зеленково-синявій оправі.

«ТИПИК УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ», укладений о. *Изидором Дольницьким* (Переклад з церковно-слов'янської мови) з додатком офіційного «Уставу Богослужінь» 1944 року. Українська Духовна Бібліотека ч. 81, Видавництво ОО. Василян, Рим, 1992. Редакція і оформлення збірника — *М. Комісаренка*. Формат 21 × 14 см., обкладинка м'яка, 618 стор. друку.

Петро Балей. «БЕЗ ЦЕОЛОГІЧНОГО САМОДУРСТВА». Вибране. Українське Незалежне Видавництво «Смолоскип», 1992. Обкладинка тверда, формат 22,5 × 15 см., 765 стор. друку з «Показником імен і назв».

В. Домашовець. «ПСАЛМИ ДАВИДОВІ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Т. ШЕВЧЕНКА». Доповнений і поправлений передрук статей з християнського журналу «Післанець Правди», *Морріс Плейс*, *Оттава*, Канада. Спонзори — *Марія* і *Василь Іконяки*. Рік появи — 1992, формат 21,5 × 14 см., справа м'яка, оздоблена, стор. 159.

«ХРОНІКА ОПОРУ». Документи, інші офіційні матеріали і свідчення преси про спробу державного перевороту, вчинену т. зв. ГКЧП у серпні 1991 року. Документально-публіцистичне видання під редакцією *О. М. Андрущука* — художнього редактора, *О. М. Грищенка* — технічного редактора, і *Т. Г. Білецької* — коректорки. Київ, мале підприємство «Вік», електронний набір та верстка — Видавництво «Дніпро», 1991 рік. Обкладинка тверда, формат 21 × 14 см., 456 стор. друку.

«НАРИС ІСТОРІЇ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ СВЯТОГО ЙОСАФАТА». Спільна науково-дослідницька книга визначних авторів. В серії «Записки Чина Св. Василя Великого (ЧСВВ)», секція I. Рим, 1992, Видавництво ОО. Василян. Обкладинка м'яка, формат 24 × 17 см., 649 стор. друку.

«ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛЯ ВЕЛИКОГО» під редакцією о. *Атанасія Пекаря* — відповід. редактора, о. *Морфірія Підручного* — секретаря Редакції і о. *Исидора Патрїла* — директора Видавництва, Рим, 1992. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат 24 × 17 см., 447 стор., декілька ілюстрацій.